

1915'TEN
BUGÜNE
ERMENİ
PORTRERİ

Dünyanın bir diğer ucunda sizlerin, ailemin başından geçen gerçek bir hikâyeyi okuyacağını bilmek çok heyecan verici. Çok korkunç ve iç burkan bir hikâye olduğunu söylemeliyim ama hem geçmişte hem de şimdide bazı insanların hakikate olan bağlılığı ve dayanışması sayesinde bizler bugün hiçbir aracı olmadan birbirimize dokunabiliyoruz. Sevgi, dağları yerinden oynatacak, kalbiyle düşünmek isteyen herkese adalet getirecektir.

Brenda Vaneskehyan

1915'TEN BUGÜNE

ERMENİ PORTRERİ

1915'TEN BUGÜNE: ERMENİ PORTRELERİ
Gazete Karınca

Zan Vakfı Yayınları – 3
Nisan 2018

Yayına Hazırlayan: Çağdaş Kaplan
Editör: Bekir Avcı
Çeviri: Tolga Er & Lokman Sazan
Mizanpaj ve Sayfa Tasarım: Sinan Balık
Kapak Tasarım: Kemal Bozkurt

Baskı ve Cilt: Ceylan Matbaa
Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. 318 Güven San. Sit. B Blok Zeytinburnu, İstanbul

Zan Vakfı Yayınları İktisadi İşletmesi
Yenişehir Mahallesi, Lise Caddesi,
Boğaziçi Apartmanı, No:01, D:07
Yenişehir Diyarbakır
Tel: 0 412 223 3023

Gazete Karınca
Caferağa Mah. Sakızgülü Sk. No:33-A
Kadıköy/İSTANBUL

ISBN: 978-605-82811-3-4

Alıntı ve tanıtımlar dışında, tamamı veya bir kısmı Gazete Karınca ve Zan Vakfı Yayınları'ndan izinsiz çoğaltılamaz.

Bu kitap **Gazete Karınca** ve **The Aurora Prize** ortaklığıyla hazırlanmış, **Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği**'nin desteği ile çıkartılmıştır.

GİRİŞ.....	4
SUNUŞ.....	5
Dersim’den Amerika’ya: Avrora Mardiganyan.....	6
Sivas’tan İstanbul’a: Arto Tunçboyacıyan.....	9
Yozgat’tan Uruguay’a: Lilian Keşişyan.....	12
Kapadokya’dan Fransa’ya: Mark Nişanyan.....	16
Van ve Erzurum’dan Odessa’ya: Maria Guleghina.....	20
Muş’tan Ermenistan’a: Civan Gasparyan.....	24
İstanbul’dan Fransa’ya: Shamiram.....	28
Malatya’dan Kanada’ya: Atom Egoyan.....	36
Bitlis’ten Ermenistan’a: Gor Avetisyan.....	40
Tokat’tan Buenos Aires’e: Brenda Vaneskehyan.....	45
Doğu Anadolu’dan Arjantin’e: David Nalbantyan.....	50
Bursa’dan Fransa’ya: Janine Altunyan.....	55
Antalya’dan Kanada’ya: Greg Sarkisyan.....	60
Erzurum’dan Ermenistan’a: Eva Harut.....	63
Erzurum’dan Fransa’ya: Pascal Manukyan.....	68
Kocaeli ve Adapazarı’ndan Buenos Aires’e:Arzumanyan kardeşler.....	74
Kars’tan Rusya’ya: Alexey Maschan.....	78
Doğu Anadolu’dan Japonya’ya: Stephanie Topalyan.....	84
Adapazarı’ndan Rusya’ya: Archi Galentz.....	87
Urfa’dan Brezilya’ya: Şahinyan kardeşler.....	92
Yozgat ve Kayseri’den İstanbul’a: Dikran Altun.....	97
Muş’tan Britanya’ya: Vartan Melkonyan.....	102
Elazığ’dan Arjantin’e: Gregorio Hairabedian.....	106
Karen Stepanyan.....	110
Kars’tan Rusya’ya: Mariam Merabova.....	114
Adapazarı’ndan Fransa’ya: Patrice Djololyan.....	118
Adapazarı’ndan Lübnan’a: Emil Lahud.....	124
Musa Dağı’ndan Lübnan’a: Aline Kamakyan.....	129
Diyanbakır’dan Kanada’ya: Arsine Hancıyan.....	134

Bursa’dan Fransa’ya: Serge Avedikyan.....	141
Kars’tan Gümrü’ye: Anna Mazmanyanyan.....	147
Elazığ’dan Amerika’ya: Eric Bogosyan.....	154
Ankara’dan Arjantin’e: Ana Laura Menini ve Cecilia Mardirosyan.....	157
Bitlis ve Elazığ’dan Amerika’ya: Alexis Ohanyan.....	162
Malatya’dan Amerika’ya: Muriel Mirak-Weissbach.....	167
Antep’ten Buenos Aires’e: León Carlos Arslanyan.....	171
Maraş’tan Buenos Aires’e: Diana Buyukkurt.....	175
Urfa’dan Buenos Aires’e: Don Jorge Sarafyan.....	178
Malatya’dan Fransa’ya: Denis Donikyan.....	184
Tekirdağ’dan Bükreş’e oradan Erivan’a: Varduhie Varteresyan.....	190
Afyon’dan Fransa’ya: Philippe Raffi Kalfayan.....	195
Amasya’dan Amerika’ya: Margaret Acemyan Ahnert.....	200
Tokat’tan Rusya’ya: Ruben Dishdishyan.....	204
Adapazarı ve Amasya’dan Fransa’ya: André Manukyan.....	209
Amasya’dan Fransa’ya: Michel Mosesyan.....	215
Çorum’dan Amerika’ya: Kim Kaşkaşyan.....	220
Micheal Omartyan.....	224
Maraş’tan Amerika’ya: Lucie Abdalyan.....	229
Vagan Egiazaryan.....	233
Gomidas Vartabet.....	236
TEŞEKKÜR.....	242

GİRİŞ

Gazete Karınca yayın hayatına başladığı 2016 yılının Ekim ayından bu yana Aurora Prize’ın Soykırım’ın 100. yılı vesilesiyle hazırladığı Ermeni portrelerini okurlarıyla paylaşıyor. Çünkü Karınca ekibi, mülakatlar ile oluşturulan bu portrelerin İngilizce, Fransızca ve İspanyolcadan sonra Türkçeleştirilmesinin elzem olduğu görüşünde. Öyle ya Muş, Urfa, Yozgat, Erzurum ya da Van’daki insanları kendi evlerinden ve topraklarından eden ve onları Arjantin’e ya da Fransa’ya sürükleyen şey başka bir yerden değil tam da buradan başladı. Bu yüzden bu anlatılarla okurlarımızı karşılaştırmayı görev bildik. Bu gaye ile portreleri internet sitemizde peyderpey yayınlanmaya başladık. Zamanla bunu kitaplaştırma fikri olgunlaştı, hakeza 1915’ten bugüne uzanan Ermeni portreleri kitap olarak bugün siz okurlarımızın elinde.

Kitabı hazırlarken Aurora Prize’ın formatının dışına çıkmamaya özen gösterdik. Ancak 1915’teki Soykırım’la başlayan savruluşun zamansal ve mekânsal boyutunun özellikle altını çizmek istedik –ki bunun için kitabımızın adını “1915’ten Bugüne: Ermeni Portreleri” koyduk. Okur bu kitapta 1915’tte hayatta kalmayı başarmış Mihran’ın, Araksi’nin ya da Hovannès’in Urfa’tan Buenos Aires’e veya Amasya’dan Fransa’ya uzun yolculuğunun hikâyesini oğul veya torunlarının bugüne taşıdığı anlatılar aracılığıyla okuyacaktır.

Yönetmen Atom Egoyan’ın dediği gibi bu kitaptaki sesler “ata topraklarında yetişmiş olsalar çok farklı hayatlara sahip olabilecek kişilerin sesleri.”

Gazete Karınca

SUNUŞ

Buradakiler diasporadan sesler. Ata topraklarında yetişmiş olsalar çok farklı hayatlara sahip olabilecek kişilerin sesleri buradakiler.

Daha birkaç ay önce beni “Türk” sinemacı olarak anlatan bir internet sitesinden bazı kelimeleri çıkarmalarını istedim. Mısır’da Ermeni bir ailede doğan ve Kanada’da büyüyen biri olarak hâlihazırda uğraşmam gereken başka birçok kimliğim vardı. “Türk” etiketi benim alışık olmadığım bir şeydi.

Aynı zamanda bu durumda rahatsız edici bir şey de vardı. Dedem Arapkir’den ayrılmaya zorlanmış olmasaydı belki de Türk olacaktım. Elbette o da Ermeni Soykırımı’ndan ötürü yetim olan büyükannem ile hiçbir zaman tanışamayabilirdi. Kimse onun hangi kent veya köyden geldiğini bilemeyecekti. Yine de bir anlığına da olsa Türkiye’de tanışıp orada kaldıklarını hayal edelim. Bu kitapta birçok dilden -anne ve babalarımızın, büyükanne ve büyükbabalarımızın kaçtığı yeni dünyadaki diller- Türkçeye çevrilen nice sesin, modern Türkiye devleti vatandaşlarının sesleri olduğunu hayal edelim.

Bizler neler yapıyor olurduk? Ben film yapar, operalarımı yönetir miydim? Bu “başarı hikâyeleri” aynı itibar ve saygınlığa erişir miydi? Hepimiz sağlıklı bir Türk toplumunun parçası olur muyduk? Bizim bu ülkedeki varlığımız burayı farklı seslere daha çok yer açan, daha açık ve sağlıklı bir yer haline getirir miydi?

Bu soruların yanıtını asla bilemeyeceğiz. Bildiğimiz tek bir şey var o da Ermenilerin seslerinin burada bir araya getirildiği ve bunların, şu an için bizlere gizemli ve yabancı gözüken, ancak büyükannelerimizin ve büyükbabalarımızın hepsinin konuştuğu bir dilde sunuluyor olduğu. Bu jestten ötürü çok duygulandım. Bu, sanki varlığımızın oldukça önemli olduğu bir yerden bizleri ayıran tarihsel bir yaraya yönelik küçük bir hareket. Şimdiyse bu çeviriler aracılığıyla bizden alınan herkesin hayaletinden size geri fısıldıyoruz.

Atom Egoyan

Dersim'den Amerika'ya: Ermenistan'ın Jeanne D'arc'ı Avrora Mardiganyan

Ermenistan'ın Jeanne D'arc'ı olarak tanınan Aurora Mardiganyan (Avrora Mardiganyan), Soykırım'ın yaşattığı sayısız dehşetten kurtularak, dünyanın hakikati öğrenebilmesi için yaşamını konu edinen kitap ve filmde anılarını yeniden yaşamıştır.*

Avrora Mardiganyan, 1901 yılında Dersim'de çiftçi ve ipek üreticisi varlıklı bir ailenin sekiz çocuğundan üçüncüsü olarak Arshaluys Martikyan ismiyle dünyaya gelir. Genç yaşta yaşanan kayıplar ve acımasızlıkların yanı sıra insanlara yardımcı olmak için gösterdiği arzuyla şekillenen hayatı ise Kaliforniya'daki bir bakım evinde 92 yaşındayken son bulur.

1915 Soykırımı uygulanmaya başlandığında Arshaluys gelecek vaat eden bir öğrenci ve ilerleme kaydeden bir kemancı, kız kardeşi nişanlı ve erkek kardeşi Amerika'ya gitmek üzeredir. Arshaluys babasının ve erkek kardeşinin öldürüldüğüne tanık olur. Daha sonra da annesi ve kız kardeşleri ile beraber Ermeni kadınlarının Suriye çöllerine doğru tehcirine katılmaya zorlanır.

Arshaluys bir aşiret reisinin haremine satılır. Oradan kaçır, köle tacir-

leri tarafından yeniden yakalanır ve tekrar kaçır. Dersim dağlarında çıplak ayak yürüyerek, mağaralarda ve ağaçların arasında saklanarak, bitki kökleri yiyerek geçen 18 ayın ardından yarı çıplak ve aç bir şekilde Rusya'nın kontrolüne geçen Erzurum'a ulaşır. Burada Amerikalı misyonerler onunla ilgilenir.

New York'ta yaşayan Ermeni bir aile tarafından evlat edinilmesinin ardından katliamlar öncesinde ABD'ye taşınan erkek kardeşi Vahan'ı bulabilmek için gazete ilanları verir. Söz konusu ilanlar gazetecilerin ilgisini çeker.

Arshaluys'un Soykırım'a dair tanıklıkları 1918 yılının sonuna doğru New York ve Los Angeles'taki gazetelerde basılır ve aynı yılın Aralık ayında Ravished Armenia (Parçalanmış Ermenistan) isminde bir kitap olarak basılır. Kitabın kapağında geleneksel Ermeni kıyafetleri içindeki fotoğrafı yer alır. Kitap yirmi yıl boyunca birçok kez yeniden basılır ve İspanyolca, Flemenkçe ve Lehçe dillerinde de olmak üzere yaklaşık 900 bin adet satılır.

1918 yılı daha sona ermeden Selig Polyscope Company kitabın sessiz filminin yapımına hazırlanmaya başlar. Filmi Oscar Apfel yönetirken, başrolü alan Arshaluys kimliğini korumak için Aurora Mardiganyan adını alır.

Ravished Armenia (bazı ülkelerde Auction of Souls, yani Ruhlar İhalesi adıyla bilinmektedir) ilk olarak Ocak 1919'da Washington'da gösterilir ve sadece bir ay sonra New York'taki Plaza Hotel'de halk gösterimi başlar.

23 ülkede gösterime giren film sayesinde elde edilen 30 milyon dolarlık kar Yakın Doğu Yardım Teşkilatı aracılığıyla 60 bin Ermeni yetime gönderilir.

Geçmiş olayların etkisi baskın gelene kadar her gösterimin sonunda iyi ve güzel hakkında konuşur. 1920 yılında Buffalo'daki gösterimin ardından bayılır ve bir daha toplum içine çıkmaz.

Hollywood'un kendisini film yıldızına döndürme umudu suya düşmüştür ve dönemin siyasi değişimi 1920'lerde kitabın ve filmin görünürlükten kaybolmasına neden olur. Filmin tamamının yer aldığı bir kayda hala ulaşılamamıştır.

New York'a geri dönen Avrora, 1929 yılında Ermeni bir mülteci olan Martin Hoveyan ile evlenir ve 1931 yılında Michael isimli bir çocuk dün-

yaya getirir. Ancak hiçbir zaman erkek kardeşini bulamaz, eşinin ölümünün ardında da oğluyla irtibatını kaybeder.

Yine onun karşılaştığı tüm acılara rağmen gösterdiği olağanüstü direnç ve geri verme becerisi Avrora Mardiganyan isminin akıllara kazınmasına neden olmuştur.

*Yüzyıl Savaşları boyunca İngiltere'ye karşı ülkesi Fransa'ya memleketi Lorraine'deki cephelerden başlayarak manevi anlamda büyük destek olan ve sonradan ünü Fransa'nın dört bir yanına yayılmış bir Fransız Katolik azizesidir. (ç.n.)

Sivas'tan İstanbul'a: “Soykırım, babamın sessizliği” diyen sanatçı Arto Tunçboyacıyan

“Soykırım bizim için sadece 24 Nisan demek değil, aynı zamanda yaşamımızın büyük bir parçası demek. Bana göre 25 Nisan, Ermeni olarak ileriye bakmak için daha da önemli” diyor Grammy Ödüllü ‘avangart folk’ sanatçısı Arto Tunçboyacıyan.

Sanatçı, bestekar ve birden çok enstrüman çalabilen Arto, kendi söylediklerini dikkate alarak ileriye bakıyor. 2000’in üzerinde eser ortaya çıkaran Arto aynı zamanda geleneksel ve çağdaş Ermeni müziğini bir araya getiren Armenian Navy Band’in kurucusu.

Arto’nun annesinin dedesi Hovhannes Ptikyan, Çorum’da kumaş satan bir tüccardır. Arto’nun büyük dedesi köy köy gezip mallarını satmaya çalışırken eşi Haykuhi de evde çocuklarla ilgileniyordur.

Soykırım sürecinde Hovhannes ve akrabaları öldürülür. Arto’nun büyükbabası Haykuhi, zorla göç ettirildikleri kafilede kendisi ve her bir çocuğu için 50’şer lira vererek kağı arabasıyla yolculuğuna devam eder. Yolculuk sırasında hastalanan aile, kağı sürücüsü tarafından arabadan atılınca, Haykuhi korku içinde bir başına kalır. Arto, yaşananları şöyle anlatıyor:

“Ormana doğru kaçmış. Orada ateş böceklerini gördüğünde si-
gara içen insanlar olabileceğini düşünerek yanlarına yaklaşmış
ve gördüğü şeyle dehşete düşmüş. Sabahında ise çocuklarından
biri toprak yemekten hayatını kaybetmiş.”

Arto’nun babasının dedesi Hovhannes Tunçboyacıyan ise Sebastia’da
(Sivas) bulunan kilisede görevlidir. Kilise rahiplerinden biri olduğu için
katliamın ilk kurbanlarından olur. Arto, kiliselerin Hristiyanları infaz et-
mek için seçilen ilk yerler olduğunu söylüyor. Küçük ailenin diğer çocuk-
ları da öldürülür.

Arto’nun babası Sedrak Tunçboyacıyan Sivas’ta saldırı başladığında
henüz 10 yaşındadır. “Babam komşuları olan iki kız çocuğunun boğazla-
rının nasıl kesildiğini gördükten sonra panik ve dehşet içerisinde kuyunun
içine girip saklanmış. Daha sonra bir çobanın yardımıyla güvenli yere geç-
miş” diye anlatıyor Arto.

Ne yazık ki Sedrak’ın hayatta kalmayı başarma konusunda talihi ailenin
tüm üyeleri için mümkün olmaz. 11 kardeşinden 7’si Sivas’ta öldürülür.
Hayatta kalan erkek kardeşler Sedrak, Misak ve Gagik, kız kardeşleri Ov-
sanna ile başka bir ülkeye geçme imkânının olduğu İstanbul’a gider. Buna
rağmen kardeşler göreceli olarak güvende hissettikleri için İstanbul’da kal-
mayı tercih eder. Sivas’ın aksine İstanbul’da yaşayan Avrupalılar aileye
güvende olduğu hissini verir.

Sedrak, İstanbul’da tanıştığı Valentina Ptikyan’la evlenir. Sonradan
ünlü müzisyen olan Onno Tunç ve Arto adında iki erkek ve Taguhi adında
da bir kız çocukları olur. Aile kentin Gedikpaşa semtinde yaşamlarını sür-
dürür. Babası ve bir amcası ayakkabı ustalığı yaparken diğer erkek kardeş
de terzidir. Arto, çoğu zaman babasına yardım ettiğini hatırlıyor:

“Birden fazla görevde bulunurdum: Ayakkabı numarası almak,
boyamak, dikmek ve ayakkabı modellerini bir yerden başka bir
yere teslim etmek.”

Arto 1981’de ABD’ye gider ve 4 Ağustos 1984’te, doğum gününde,
ailesine sürpriz yaparak İstanbul’u ziyaret eder.

“Amerika’dan döndüğümde onlara geleceğimi söylememiştim;
doğrudan eve geçtim. Evde bir masa etrafında sağlığıma ve saade-

time içiyorlardı. Annem ağlarken ben de pencereyi üç ya da dört
kez tıkladım. Annem pencereden dışarı baktı ve ‘Sedrak, biz ne
kadar içtik de Arto’nun sesini duymaya başladım?’ dedi. Ve tekrar
seslendim ‘Anne benim’ diye. Sonrasında babam dışarı fırlayıp
bana sarılmaya başladı.”

“İşte o zaman ilk defa babam Sivas’taki katliamda neye tanık olduğunu
anlattı” diyor Arto. O güne kadar ise Soykırım’ı babasının sessizliği olarak
biliyordu. Sedrak yaşadığı dehşeti kimseyle paylaşamadığından acısını al-
kolle dindirmeye çalışıyordu.

“Babam anlatmaktan son derece çekiniyordu. Bazen durduk
yere ağladığına şahit oluyordum. Babam bize hiçbir şey söyle-
mezdi. Fakat sonunda boğazı kesilen komşuları ve kızkardeş-
lerinden bahsetmeye başladı. Vefat etmeden kısa bir süre önce
anlatmıştı bize... O zaman babamın bakışlarını ve yüzünü an-
layabilmişim.”

“Biliyor musun? O günlerde ölmenin yapılabilecek en kolay şey oldu-
ğunu varsayıyorum. Ölenler yok artık ama kalanlar çok acı çekiyor” diye
ekliyor müzisyen.

Arto’nun anne ve babasının ailesinden 20 ila 29 kişi Soykırım’da öldü-
rülüyor. Aralık 1984’te Arto, babasının durumunu yani komada olduğunu
İstanbul’daki kız kardeşini aradığında öğreniyor.

1980’lerin sonunda Ermenistan’da bağımsızlık hareketi başladığında
ve Azerbaycan’la tansiyon yükseldiğinde Türkiye’nin Ermenilere yönelik
tutumunun gittikçe olumsuz bir hale dönüştüğünü söylüyor Arto.

O zaman annesi ve kız kardeşi ABD’ye taşınıyor. Annesi 2003’te yaşa-
mını yitiriyor ve İstanbul’da eşinin yanına defnediliyor. Müzik yapmasına
ilham kaynağı olan büyük abisi Onno ise 1996’da yaşamını yitiriyor.

Armenian Navy Band’in kurucusu şöyle nokt alıyor sözlerini:

“Bana göre Soykırım’ın yüzüncü ya da bininci yıl dönümü yok.
101’inci yıl, 200’üncü yıllı eş değerdir. Önemli olan şey insanla-
rın Ermeni halkını nasıl koruduğudur. Hepimizin yapması gere-
ken tek şey birbirimizi aldatmadan saf bir yaşam sürdürmektir.”

Aghavni Yeghiazaryan

Yozgat'tan Uruguay'a: Latin Amerika'nın ilk Ermeni milletvekili Lilian Keşişyan

Uruguay'ın Montevideo limanı ülkenin Turizm ve Spor Bakanlığı'na ev sahipliği yapıyor. İkinci kattaki bakanın ofisi görkemli Uruguay bayrağı ve birçok fotoğrafla süslü. Aynı zamanda çiçek ve taze mürekkep kokuyor. Bakan Liliám Kechichian (Lilian Keşişyan), anlamlı gözlerle gülen Ermeni asıllı bir kadın. Ancak bu yumuşak yüzün arkasında demirden bir öz, onu bugün içinde bulunduğu ofise getiren hayatta kalma, kararlılık ve sıkı çalışma hikâyesi var.

Yozgat'tan olan Lilian'ın ailesi Ermeni Soykırımı'ndan evlerinden tehcir edilerek gönderildikleri çöldeki ölüm yürüyüşünden sığınmak amacıyla kaçarak Latin Amerika'ya varır. Yozgat'ın nüfusu 130 bindir ancak yalnızca birkaç kişi katledilmeden kurtulabilir. “Dünyaya şans eseri geldim” diyen Lilian'a göre de bu böyledir. Dedesi Hagop Keşişyan, büyükannesi Lucía Sevasian ve babası Isaac hayatta kalanlar arasındadır.

Lilian'ın diğer akrabaları o kadar şanslı değildir. Kuzenleri çölde açlıktan ölerken, anne ve babaları öldürülür. Ailesi 1919 yılında Beyrut'a ulaştığında iki yaşındadır. Açlık ve acı çekmiştir. Lilian, “Lübnan için sadece minnete dair sözler sarf edebilirim” diyor ve şöyle devam ediyor:

“Babam hiç şüphesiz Lübnanlıları severdi ve her zaman onlar için minnete dair sözler ederdi. Çok cömert, ilgili ve misafirperverdi. Her zaman, kadınlara kötü davranan ve onları istismar eden Türklere kıyasla kadınlara karşı nazik olduklarını söylerdi.”

Diğer birçok Ermeni ailesi gibi Keşişyanlar da yeniden başlayacakları barışçıl bir yer arayışındadır. O zamanlar uzak olan Uruguay hakkında nice hikâye duymuşlardır. Hemşerileriyle beraber 1921 yılında Güney Amerika'ya doğru 50 gün süren, açlık ve korkunun eşlik ettiği uzun bir yolculuğa çıkarlar. Bakan anlatmaya devam ediyor:

“Babam asla yemeği çöpe atmamıza izin vermezdi. Küçük bir parçasını bile. Aç olduğumuzu söylediğinde bizi düzeltir, ‘Aç değilsiniz, sizinki iştah. Açlık bizim çektiğimizdi’ derdi.”

Yozgat'tan Río de la Plata'ya

Keşişyan ailesi birçok göçmenin evi olan El Cerro'ya yerleşir. Uruguay kapılarını tamamıyla açmıştır. Lilian şöyle diyor: “Onları kendilerindenmişçesine kabul eden ülkeye ve Uruguay halkına gerçekten minnettarlardı.”

Isaac kunduracı olarak çalışır ve zanaatından sanat ortaya çıkarır. Malvín'deki dükkânında ayakkabılar, bale ayakkabıları ve diğer alışılmadık kreasyonlar ortaya koyar. Nihayetinde Isaac Uruguay'ı yurdu olarak kabul eder ve tipik bir Uruguaylı haline gelerek futboldan hoşlanır. Ancak kökenini hiç unutmaz. Lilian, “Babam her şeyini kaybetmiş olan bir ulusun derin hüznünü aksettirirdi. Diğer insanların neler yapabildiğine şaşırdı” ifadelerini kullanıyor.

Dedesi Hagop ve büyükannesi Lucía nereden geldiklerini unutmamıştır. Lilian onları da şu sözlerle anıyor:

“Büyükbabam ve büyükannem her zaman matsun (Ermeni yoğurdu) yer, siyah giyinir, Ermenice dua eder ve asla kanaması durmayan açık yaralarından ötürü ağlardı. Bizler bin yıllık bir halktık ve bu bana tarihin derinliklerinden geldiğimi hissettirir. Babam bize kendi değerlerini işledi: Ermeni kültürü, edebiyatı, müziği ve dansı. Bir şeyleri doğru şekilde yapmanın, sıkı çalış-

maya bağlı kalmanın tatminini öğretmişti.”

1950 yılına gelindiğinde Uruguay Dünya Kupası şampiyonu olur, insanlar kutlamak için sokaklara çıkar. Isaac, Sarandí del Yí’den genç bir Uruguaylı kadın olan Valentina García ile işte böyle tanışır. Bir yıl sonra evlenirler ve 1952 ile 1954 yıllarında sırasıyla Lilian ve Graciela adlarının kız çocukları dünyaya gelir.

Her zaman savaşçı

Lilian 19 yaşındayken, 1971 yılında, merkez sol koalisyon partisi Frente Amplio’ya katılır. Aynı gün (26 Mart) Isaac kanserden hayatını kaybeder. Lilian okulunu bırakıp iş bulmak zorunda kalır. Önünde zor zamanlar vardır. Latin Amerika genelinde totaliter hükümetler yavaş yavaş iktidarı ele geçirir. Ancak Lilian kendi inançlarına bağlı kalır ve düşünceleri için mücadele etmeye devam eder.

Gizli bir militan olmasına rağmen hapse girmemeyi başarır. Birçok yoldaşı şimdilerde “kayıp” olarak kayıtlıdır.

Lilian, José “Pepe” Mujica hükümeti yönetiminde Turizm Bakanı olur ve seçilmiş Başkan Tabaré Vazquez döneminde bakan olarak kalmaya devam eder. Bakan sözlerine şöyle devam ediyor: “İnsan haklarını, hakikati ve adaleti savunuyorum. Tutkum, diktatörlük altında daha da güçlendi ve bugün, her gün devam ediyor.”

Lilian Latin Amerika’da Ermeni asıllı ilk milletvekilidir ve kökenleriyle Uruguay siyasi sahnesi arasında şöyle bir bağ kuruyor:

“Ermeni ve Latin Amerikalı hissediyorum. Her ikisinin tarihi birleştirilebilir ve yüz yıl önce yaşanan ile Latin Amerika’yı mahveden diktatörlükler arasında bariz bir koşutluk görülebilir. Kendimi ayrıcalıklı hissediyorum ve soyadımdan gurur duyuyorum.”

Milletvekiliyken 2006 yılında Ermenistan’a resmi ziyarette bulunan Lilian, “Oldukça duygulandırıcı bir deneyimdi ve insanlar benim evimde hissetmemi sağladı. Çok hoşlar ve samimiydiler. En heyecanlı an ise Tsitsernakaberd’e (Ermeni Soykırımı Anıt Kompleksi) ziyaretimdi. Kendimi oradan gelmiş gibi hissettim” diye anlatıyor. Bu, Lilian’ın Ermenistan’ı son ziyareti

değildir. 2013 yılında bu kez bir bakan olarak ülkeyi ziyaret eder.

Öncü Uruguay

22 Nisan 1965 tarihinde görülmemiş bir şey yürürlüğe konur. Birçok ülkenin sözünü bile etmediği dönemde Uruguay, yeni bir ulusal yasayı yürürlüğe koyarak Ermeni Soykırımı’nı tanıyan ilk devlet olur. Uruguay Doğu Cumhuriyeti, 13.326 nolu yasayla beraber 24 Nisan’ı “Ermeni Şehitleri Anma Günü” ilan eder.

2011 yılında ise Eğitim ve Kültür Bakanlığı Ermeni Soykırımı Müzesi yapmakla görevlendirilir. Bu, Ermenistan dışında devlet inisiyatifinde yapılmış ilk Ermeni Soykırımı Müzesi’dir. Hedefinde Ermeni halkına karşı işlenen Soykırım hakkında farkındalık yaratmak, Ermeni kültürünün Uruguay’da tanınmasını sağlamak ve ülkeye yapılan Ermeni göçü hakkında bilgi toplamak vardır. Aynı zamanda insan haklarını savunmayı, insanlık karşıtı suçlar, devlet terörizmi ve inkârla mücadeleyi öne çıkarmaya çabalar.

Eugenia Akopyan

Kapadokya'dan Fransa'ya: Felsefesi Derrida'ninkini andıran filozof Mark Nişanyan

Filozof Marc Nishanian (Mark Nişanyan), üç dilde yazmaktadır: Okul yıllarından kalma Fransızca, yeni baştan bin bir zorlukla öğrenmek zorunda kaldığı Ermenice ve ABD'de geçirdiği sürede öğrendiği İngilizce. Mark, Germen çalışmalarında uzmanlaşmasına rağmen kendisini her şeyden önce “gezgin öğretmen” olarak görmektedir: Kendisi Ermenice ve Ermeni edebiyatı üzerine Paris, Viyana, Kudüs, Los Angeles, New York, Beyrut ve son olarak İstanbul'da eğitim vermiştir.

Mark Nişanyan 1995 ile 2007 yılları arasında New York'taki Columbia Üniversitesi'nde eğitim vermiştir. Felsefe öğretisi Fransız düşünür Jacques Derrida'yı andırır. Bugün hala 1980 yılında kurduğu Ermeni dergisi GAM'ın yazı işleri sorumlusudur. Dergide Mark'ın Soykırım'dan kurtulan ve ilk elden deneyimlerini aktaran Ermeni yazarların üzerine yaptığı araştırma yayınlanmıştır. Mark aynı zamanda Ermenice yazılan çağdaş felsefi eserleri eleştirileri ile çevirilerin bir araya getirildiği ortak araştırma çalışmaları serisinin yayınlanmasına yardımcı olmuştur.

Ancak Mark'ın asıl katkısı yaptığı alan “insancıl filoloji” konseptidir. En önde gelen eserlerinden biri Ermeni Soykırımı'nı inkâr eden insanların

tehlikeli yargılarının gerçek yüzünü gösteren ve nihilist beyanlara kulak vermenin yanı sıra can verenlerin de anısını hor görenleri sayısız tuzağın beklediği konusunda uyarın 2006 yılı basımlı eseri La Perversion historique'dir. (Tarihsel Sapkınlık)

Kapadokya'dan Fransa'ya

Mark'ın babası Parseg, 1900 yılında Kapadokya'da doğar. Nişanyan ailesinden nesiller boyunca fresk eserler üreten ressamalar çıkmıştır. Hatta bir rivayete göre Osmanlı Sultanı'na ait Topkapı Sarayı'nda fresk yapanlar arasında Parseg'in atalarından biri de vardır.

1915 yılında Parseg'in erkek kardeşlerinden biri doktor, diğeri eczacı olarak Osmanlı ordusunda görev almak ister. Bu sayede aile tehciirden kurtulur ve Konya'ya yerleşir. Parseg'in kız kardeşi Zaruhi İstanbul'dan Hagop der Hagopyan adında bir Ermeni ile evlenir. Hagop daha sonra Paris'te basım atölyesi açar ve burası Fransa başkentindeki Ermeni entelijensiyası arasında popüler olur.

Mark şöyle anlatıyor:

“Babam yeteneğini atalarından almıştı. 1920 yılında 20 yaşındayken Fransa'ya gelmiş ve ziraat lisesinde eğitimine başlamış. Mimari çizimler için yeteneği vardı. Özel bir eğitim almadan Paris'in kuzeyinde birçok ev inşa etti. Babam, ben 11 yaşındayken 1957'de öldü. Beni ve erkek kardeşimi annem ve büyükan-nem yetiştirdi.”

Mark'ın büyükannesi Antalya'nın kuzeyinde yer alan Amasya'dandır. İsmi ise Peruz Yepremyan'dır (evlilik öncesi soy ismi Mamuryan'dır). Mark yıllar boyunca onun alyansını takmıştı:

“Büyükan-nem bu yüzüğü bana 1977 yılında, hastaneye gidip geri gelemeyeceğini anladığı gün vermişti. Yüzükte babasının ismi oyulu.”

Peruz 1912 yılında Hovhannes Yepremyan ile evlenir. Hovhannes, 1900 ile 1910 yılları arasında ABD'de yaşar. 1915 yılına geldiğinde ise aile Merzevan'dan çıkartılır ve Sivas'a geçer. “Büyükan-nemin Victoria

adında bir kız kardeşi vardı ancak ailede herkes ona Vicotr derdi. Tehcir sırasında 16 yaşındaydı. O yıllarda onun kaderi oldukça yaygındı: Akrabaları onu ailenin güvenliği karşılığında kaymakama sattı” diyen Mark, aile geçmişinin bu trajik bölümünde düşüncelerinin arasında kayboluyor. Mark şöyle devam ediyor:

“Victoria üç yıl boyunca istismara maruz bırakıldı. Kaymakamdan iki çocuğu oldu. Geçen tüm bu zaman boyunca kız kardeşi ve ailenin diğer üyeleri inek ahırında yaşıyordu. Bu durum savaşın sona erdiği 1918 yılına kadar devam etti. Victoria daha sonra annesiyle beraber İstanbul’a kaçtı. Oradan da mektuplaşma sayesinde Ermeni eşini bulduğu ABD’ye gidebildi.”

Mark bu hikâyeyi, kader, büyükannesi ve onun kız kardeşini Atlantik Okyanusu’nun farklı taraflarına savurduğu yıllarda birbirine yolladıkları mektuplardan öğrenir. Peruz, Hovhannes ve kızları Silvi 1919 yılında Merzevan’a döner ve burada iki yıl yaşar. Mark sözlerini şöyle sürdürüyor:

“Temmuz 1921’de büyükbabam Topal Osman tarafından düzenlenen baskında Merzevan’da öldürüldü. O dönem asıl hedef Yunanlardı ancak Ermeniler de öldürüldü. Askerler kiliselere kadın ve çocukları kitler, burayı yakmayı planlardı. Acı çekmeden ölebilsin diye akrabaları anneme siyanür kapsülü vermiş. Kilise alev almamış ancak annem zehri çoktan içmiş. Ölmek için uyanık kalması gerekmiş. Bu yüzden üç gün boyunca gözünü kapatmasına izin vermemişler. Bu annemin anlatabildiği tek hikâye.”

Suskunluğa düşen Mark daha sonra şöyle devam ediyor: “Hayatı o gün durmuş. Uzaması durmuş ve hayatının geri kalanı boyunca küçük kalmış. Aile Merzevan’dan bir yıl daha ayrılamamış. Nihayetinde 1922 yılında İstanbul’a gelmişler ve oradan da 1925 yılında büyükannemin en büyük ablasının yaşadığı Halep’e taşınmışlar. Ardından aile Fransa’ya taşınmış.”

“Kitabımız yoktu. Kitapları eniştem ve halamdan alıyorduk” diyor Mark.

Mark çocukların genelde okumayı öğrendiği yaşta Ermenice öğrenmeye başlar. “Gür sakallı” yaşlı bir öğretmenin dil dersleri yerine çocuklara Erme-

ni tarihi anlattığını hatırlayan Mark, eline bir daha Ermeni sözlüğü aldığı anda 20 yaşına gelmiştir. O zamanlar Ermeni öğrencilerinin Avrupa merkezli birliğinin bir üyesidir. Bu öğrencilerden bazıları daha sonra Ermeni Diasporası’nın başarılı temsilcilerinden olmuştur. Mark şöyle anlatıyor:

“Bazı öğrenciler Orta Doğu’daydı. Ermeniceyi güzel konuşuyorlardı. O yüzden ben de şöyle düşündüm: Neden denemiyorum ki? Onlar gibi iyi Ermenice yazmam 10 yılımı aldı.”

Diasporanın bir üyesi olan Mark, eserleri için hedef kitlesinin yurt dışında yaşayanlar olduğunu düşünmesine rağmen zamanla başlıca okuyucularının Ermenistan’da olduğunu anlar. Mark’ın sıradaki araştırma yazısı Erivan’da basılacaktır. Bu eserde ise unutulmuş yazarların isimleri, “başka bir kıyıda bir eko” gibi Ermenistan’da duyulacaktır.

Anavatana dönüş

Mark, Sabancı Üniversitesi’nin daveti üzerine 2009 yılından itibaren bilgisini paylaşmak ve özellikle de Ermeni edebiyatı gözünden Soykırım’ı tartışmak için İstanbul’a gelmektedir. Daha önce atalarının topraklarına adım atmamış olan filozof, “Ders anlatmak ve seminer vermek amacıyla İstanbul’a gelmem için davet aldığım da hiç düşünmeden kabul ettim” diyor.

“İlk yılımda muhteşem öğrencilerim oldu ve hepsi Türk’tü. Ermeni Soykırımı hakkındaki metinleri okumak onlar için oldukça zordu. Olayı öğretmenlerinin, anne ve babalarının gözlerinden görmeye alıştıkları için gerçekleri kavramak onlar için zordu. Bu öğrencilerden çok etkilendim. Derslerden sonra ofisime gelip, benimle şüphelerini ve hayallerini paylaşırlardı. Böyle bir tepki beklemiyordum. Çoğuyla hala irtibat halindeyim” diyen Mark, son olarak Türkiye’ye önyargıyla gittiğini belirtiyor ancak ekliyor da:

“Sadece Türklerle değil, onların insanlığıyla da tanıştım. Ve benle konuşmalarının ardından onlar da kendi içinde bunu keşfetti.”

Tigran Yeghayan

Van ve Erzurum'dan Odessa'ya: Opera sanatçısı Maria Guleghina

*Maria Guleghina, müzik eleştirmenlerine göre zamanın en iyi soprano-
nolarından biri. La Scala'dan Met'e en prestijli salonlarda performans
sergileyen Maria'nın harikulade sesi Viyana'dan Zürich'e, Moskova'dan
San Francisco, Tokyo ve Sidney'e birçok salonda en kaptisli kitle ta-
rafından bile ayakta alkışlandı. Guleghina ise nerede sahneye çıktıysa
orada Ermeni olduğunu vurguladı.*

Maria Guleghina'nın ataları Erzurum ve Van illerindendi. 1905 yılında doğan büyükannesi Maria (Mano) Martirosi ve 1898 yılında dünyaya gelen dedesi Mkrtich Yeghishei Meytarjyan, Ermeni Soykırımı başladığında daha çocuktur. O dönem Rusya İmparatorluğu'ndaki Javakheti'ye kaçmak zorunda kaldılar.

Aile daha sonra Maria'nın doğduğu Odessa'ya taşınsa da Maria'nın memleket olarak gördüğü yer, çocukluğunda tatillerini geçirdiği Gürcistan'ın Ahısta kentiydi. Maria 19'una geldiğinde Javakheti'den gelen bir Ermeni ile evlendi ve Ahısta'ya taşındı. Böylece opera sanatçısı olmaya hazırlanan Ermeni kadının yaşantısı kendi ifadeleri ile şu hale geldi:

“Sabahları tavukları beslemek ve mutfak bahçesini sulamak ile başlıyordu. Kayınvalidem kadının yerinin sahne değil, mutfak

ve bahçe olduğunu söylerdi. Bu sözlerde mutabık kalmakta oldukça zorlandım ve bir gün yeteneğimi gizlemeye hakkım olmadığına karar verdim. Sonuçta az sayıda Ermeni var, öyle değil mi? Her yetenekli Ermeni'nin kendi üstünde çalışmaktansa, tavukları beslediğinde olabilecekleri bir düşünün.”

Maria, kızı Natalya ile birlikte Odessa'ya geri dönerek, burada Odessa Konservatuarı'nın vokal bölümünden mezun oldu. Akıl hocası ve öğretmeni Yevgeni Ivanov ona sesini nasıl kullanması gerektiğini öğretti. Sesiyle yapabileceklerinin sınırsızlığı ve çalışkanlığını gözeterik değerlendirilmede bulunan Ivanov, Maria'ya dramatik soprano sanatçısı olmak için çalışması gerektiği tavsiyesinde bulundu ve şöyle dedi: “Her türlü performansı sergileyebilirsin.”

Ivanov, Maria'yı Belarus Opera ve Bale Tiyatrosu'na yönlendirse de beklenen karşılık gelmedi. Maria operaların kendi dillerinde yapılması gerektiği konusundaki ısrarı nedeniyle reddedildi. Sanatçının bu isteği o dönem Sovyetlerde Batı propagandası olarak görülüyordu.

Daha sonra Minsk Opera Evi için altı yıl boyunca çalışan Maria, aynı zamanda Milano'daki La Scala'da Luciano Pavarotti ile aynı sahnede yer aldı.

Maria'nın 1986 yılında Uluslararası Çaykovski Yarışması'nı kazanmasıyla ödüller arka arkaya gelmeye başladı. Sanatçı da bunun üzerine seyahat için oldukça kısıtlı olanak sunmasından ötürü Belarus'tan ayrılmaya karar verdi ve yanına aldıklarını şöyle sıraladı:

“Bazı müzikal notlarımı, Rahmaninov'un kendi icra ettiği bir albümü, Talkov ile Horovitz'in kayıtlarını aldım ve İtalyanca olan ‘Aida’yı beş günde öğrenerek kaçtım.”

Maria, gittiği İspanya’da Oviedo Tiyatrosu’ndan iş teklifi aldı. Genç ve yetenekli sanatçı hızlı bir şekilde Avrupa’nın en iyi tiyatrolarının dikkatini üzerinde topladı ve Batı’da düzenli olarak sahneye çıkmaya başladı.

Başarılarını sıkı çalışma, yaşam sevgisi, yetenekleri gerçekçi bir şekilde değerlendirme kabiliyeti ve Tanrı’nın ona verdiklerine duyduğu minnete borçlu olan sanatçı, kayıt sırasında stüdyo mikrofonlarının bile yansıtmadığı güçlü sesi hakkında şöyle diyor: “Ses benim ruhum, o benim hayatım.”

Maria Guleghina artık Lüksemburg’da yaşıyor. Sahneye çıkacağı tarih üç yıl önceden planlanıyor. Valery Gergiev, Gianandrea Gavazzeni, Riccardo Muti ve diğer büyük orkestra şefleri onla çalışmayı bir onur olarak görüyor. Maria aynı zamanda Luciano Pavarotti, Plácido Domingo, Leo Nucci ve Renato Bruson’un da aralarında bulunduğu zirvedeki isimlerle de aynı sahneyi paylaştı.

Ancak bunların hiçbirisi kolayca gerçekleşmedi. Maria doğduğunda ciddi derecede bacak bozukluğu ve kalp rahatsızlığı vardı. Hatta doktorlar bile yaşayıp yaşamayacağından emin değildi; o yüzden de annesine kızını hastanede bırakması gerektiğini söylediler. Ancak kendisi de bir doktor ve profesör olan annesi, çocuğunu ayağa kaldırmak için imkânsızı gerçekleştirdi. Ortopedistler, Maria için sert bandajlarla yapılan özel bir masaj türü önerdi. Bu acı dolu yöntem küçük Maria’nın çılgınlıklarının sokaklarda yankılanmasına neden oldu.

Maria, o acının bugüne etkisini şöyle ifade ediyor:

“Sesim bu acıdan doğdu. Çılgılık atmak ses tellerimin gelişmesinin nedeni oluverdi.”

Maria’nın anne ve babasının ısrarı işe yaradı. Kızları dört yaşına gelindiğinde dik bir şekilde ayakta durabildi; sadece birkaç yıl sonra ise dans etmeye başladı. O, her ne kadar balerin olmanın hayalini kursa da babası bu fikri desteklemiyordu. Maria, babasının bu tutumunu “Benim bale okulunda öğrenim görmeme izin vermektense kendini öldürdü. Ermeni bir kızın, erkeklerin gözü önünde bacaklarını öyle kullanmasının utanç verici olduğuna inanıyordu” sözleriyle anlatmasına rağmen, Aghas Meytarjyan’nın da harika bir şarkıcı olmasından ötürü kendisinin şan dersle-

ri almasına karşı çıkmadığını belirtti. Hatta Maria’nın yeteneğini ilk fark edenlerden biri o oldu.

Ermeni folkloruna özel bir saygıya sahip bir ailede yetişen Maria, gençliğinde geçirdiği günleri şöyle anlatıyor:

“Gomidas’ın melodileri ve Sayat-Nova’nın şarkılarıyla büyüdüm. Dedem Mkrtich ve büyükannem Mano, Ermeni müziğine duyduğum o büyük sevginin nedeni. Genel olarak her şeyin Ermenisini seviyorum. İnsanlar bendeki Ermeni’yi göremediğinde güceniyorum.”

Maria, bu sözlerine rağmen kendini Ermeni olarak görmüyor. Musevi bir kadının Ukrayna’da doğan bir çocuğu olan Maria, şimdilerde Avrupa’da yaşıyor ve tüm dünyada sahne alıyor.

Sanatçı, “Kültürel miras benim için çok önemli. Soykırıma maruz kalmış iki milletin kanı damarlarımda akıyor. Köklerime bağlıyım ve soyumdan dolayı gururluyum” diyor.

Maria Guleghina, ikinci kocası için Ermenice olan kızlık soyadını değiştirmekte hatalı davrandığını belirterek, son olarak şunları söylüyor:

“Daha bilge olsaydım, böyle bir şey yapmazdım. Avrupalılar için Meytarjyan’ı telaffuz etmek zor olsa ne olacak ki? Bu benim sorunum değil. Tanınmış bir şarkıcı olduktan sonra Ermeni adıma dönmeyi düşündüm, ancak menajerlerim beni bu fıkirden vazgeçirdi. Yine de röportajlarımda çoğu zaman soy ismimin Meytarjyan olduğundan, ailemin Van ve Erzurum’dan geldiğinden bahsediyorum.”

Muş'tan Ermenistan'a: Duduk ustası Civan Gasparyan

Dünyaca ünlü “duduk ustası” Civan Gasparyan “Herkesin kalbinde keder olsa da ağıt yakmaya gerek yok” diyor. “Yaşamaya devam etmeliyiz. Dünyevi yaralar iyileştirilebilir fakat gönül yarası iyileştirilemez” diyor yazdığı bir şarkıda Gasparyan. Duduğunun melodisiyle Ermenilerin silinmez yaralarını, yaşama ve yaratma tutkusunu bütün dünyaya anlatıyor.

Civan Gasparyan, dünyayı gezerek Ermeni halk müziği çalan ve aynı zamanda uluslararası müzisyenler ve bestecilerle birlikte çalışan kültürel bir simge. Türkiye'ye her gidişinde aynı soru soruluyor kendisine: “Ataların Muşlu. Muş ile ilgili ne düşünüyorsun?” Yanıt olarak da ailesinin hikâyesini anlatıyor Gasparyan.

Baba tarafından büyük dedesi Gevond Gasparyan, Muş'ta altı kardeşi olan bir çiftidir. Ermeni Soykırım'ı zamanında yalnız iki kardeşi Solak Köyü'nden Ermeni Kotayk bölgesine taşınır, geriye kalanlar ise savunma savaşında ölür.

Aynı zamanda Gevond'un dört torunu da Muş'ta kalır ve bir Türk onları evine alıp saklar. Gevond'un babasının dedesi Türkiye'de yaşayan bir Kürt arkadaşıyla Muş'a geçip çocukları Ermenistan'a götürür.

Aramayis Gasparyan, Civan'ın babası. 1898'de Muş'ta doğar. 17'sinde iki erkek kardeşiyle birlikte babasının teşvikiyle gönüllü olarak Komutan Andranik'in ordusuna katılır. Kardeşlerinden birisi Andranik'in atının nalbantıdır. Savaşın sonra ikisi Ermenistan'a yerleşirken diğeri yani Kevork ise kaybolur.

Civan'ın babası, Aramayis Andranik'in ordusuyla Türkiye'den Ermenistan'a seyahat ederken, sonra birçok diğeri Muşlu gibi Solak'a yerleşir. Solak'ta Khachatur Grigoryan'ın kızı Magtagh'la evlenir. Magtagh'ın ailesinin bir kısmı ise 1915'ten önce Solak'a yerleşmiştir. Geri kalanlar da 1915'in ortalarında oraya gitmiştir. İlerleyen yıllarda köyde yaşayanların tamamı Muş ve Koy'dan (Azerbaycan'ın batısı) gelen insanlardan oluşmaya başlar.

Civan'ın annesinin dedesi Khachatur, sadece beyaz koyunlara bakan bir çobandır. Dedesi bir koyunun kuyruğu bile siyah olsa keseceğini söylemiş. “Annemin dedesi yemek yemeyi seven ve 20-25 yumurtayla yapılmış omleti tek başına yiyen biriymiş. Çok nazik biri olmasına rağmen haksız bir şeye tanık olduğunda sert küfürler etmekten kaçınmazdı” diyor 87 yaşındaki torunu Civan.

Civan Gasparyan, 1928'de Solak'ta doğar ve çocukluğunu burada geçirir. Şöyle diyor Civan:

“Genelde cemaatimizde ailesini seven onurlu ve iyi insanlar vardı. 30 kişinin birlikte sofrada akşam yemeği yediği zamanları hatırlıyorum. Çok fazla yatak yoktu ama yere kalın keçe hasırları koyar öyle yataydık. Çamurdan yapılmış sobamız vardı ve havalar soğuduğu zaman yastıklarımızı alıp sıcak sobanın dibine ayaklarımızı uzatıp uyurduk.”

Aile 1915'te olanlar hakkında çok fazla konuşmazken, Civan ise şunları aktarıyor:

“Bir keresinde büyük dedem Khachatur, büyükannem Margarit çocuklarına Türklerin Ermenilere ne yaptığını anlattığında sükûnetini bozmamıştı. Babaannem hikayenin ortasında ağlayarak Türklerin akrabalarını öldürdüğünü anlatırken çocuklar dikkatlice dinliyorlardı. Babam bana Türklerin zorla güzel kızları alıp

efendilerine götürdüğünü söylüyordu. Götürülen kızlar direniyorlardı ve kaçabilenler aylarca dağlarda saklandı.”

Civan’ın babası Erivan’da duvar ustasıdır. Erivan’daki Opera ve Cumhuriyet Meydanı’ndaki binaları yapan duvar ustalarından biridir.

“Bana ülkemizin refahı için herkesin bir taş koyması gerektiğini söylediler ve ‘Eğer tek bir taşı yerinden çıkarırsak ülkenin hiçbir şeyi kalmaz’ derdi” diyor duduk ustası.

İkinci Dünya Savaşı başladığında, Aramayis ve iki kardeşi cepheye gider. Babasının yokluğunda Civan’ın annesi ölür ve komşuları tarafından gömülür. “Onu beyaza boyanmış tahta döşemeye koydular ve kamyonu yükleyip mezarlığa götürdüler” diyor Civan. Magtagh, bugünkü adı Pantheon olan bölgeye gömülür. Civan’ın söylediğine göre o günlerde sıradan birçok insan orada defnedilir. Sonradan Magtagh’ın kabri bilinmeyen bir sebeple parçalanır. “Hiçbir zaman ne olduğunu öğrenemedik ve annemin mezarı kaybolmuştu” diye ekliyor Civan.

“Bizler yetim kalmış çocuklardık. Efendimiz kimdi? Beyimiz kimdi? Babasız ve annesiz büyüdük. Bir toplumun binlerce türüne karışmıştık. Yaşamım duduk çalmayı öğrenmeye başladığımda değişti” diyor Civan ve babasının savaştan sonra eve geldiğini ekliyor.

“Yeryüzünde kötü halk yoktur; iyi ve kötü insanlar vardır. Bugün yaşayan Türkleri suçlamıyorum. Genç olan Türkler eğer akıllılarsa devletlerinin özür dilemesi için çağrıda bulunurlar. Babaannemin anlattığı gibi, bastırıldığımızın, öldürüldüğümüzün, katledildiğimiz ve kazıklara oturtulduğumuzun farkına varmak zorundalar.”

Civan Gasparyan Muş’taki atalarının evinde şimdi Kürtlerin kaldığını duymuş. Civan, bir keresinde Van, Muş, Sason’a gitmeyi ve Ararat Dağı’na tırmanmayı planlamış fakat ayağı sakatlandığından bunu yapmanın imkansız olduğunu söylüyor. Yine de kendisi olmasa da bir gün torunu dedesinin Muş’taki evini görmesini umut ediyor.

Aghavni Yeghiazaryan

Muş’tan bir görünüm. Ermeni Soykırımı Müzesi’nde Bodil Bjorn’un sergisinden.

Civan Gasparyan 16 yaşındayken (ortada), 1944

İstanbul'dan Fransa'ya: Şair Rupen Sevag'ın kızı Shamiram

Fransa'nın Nice kentinin tepelerindeki bir huzurevinde, Shamiram Sevag'ın odasının duvarında bir çocukluk fotoğrafı asılı. Shamiram, büyütülmüş bu fotoğrafta çenesinin altına gelecek şekilde bağlanmış kocaman kurdeleli bebek şapkasıyla ayakta duruyor. Erkek kardeşi ve annesi de yanında bu karede. Ancak bu, aile tatilinden kalma sevgi dolu bir anının resmi değil. Endişe verici yüz ifadelerinin yer aldığı bu fotoğrafın çekildiği yer İstanbul, tarihi ise 1915'in sonbaharı. Babası artık sonsuza dek yok, annesi de yas tuttuğu için siyaha bürünmüş. Çok büyük bir felaketin ailenin kaderini geri dönülemez biçimde değiştirdiğinin görüldüğü bir fotoğraf bu.

Shamiram, sözlerine fotoğraftan bahsederek başlıyor: “Alman büyükelçinin desteğiyle bizim kaçmamıza yardımcı olan pasaport fotoğrafı bu.”

1915 yılında Shamiram daha bir yaşındaydı, erkek kardeşi Levon ise üçündeydi. Anneleri Jenny, İstanbul'da bulunan Alman Konsolosluğu'ndaki telefonla Almanya'daki babasına ulaşmaya çalışıyordu.

Shamiram, “Çıkamıyorduk, sınır kapıları kapatılmıştı. Savaş vardı,

soykırım yapılmaktaydı. Karşı karşıya olduğumuz şey imha edilmekti” diye anımsıyor o günleri.

Aradan yüz yılı aşkın zaman geçti. Şimdilerde şık, neşeli, güzel ve bakımlı ellere sahip bu kadınla, o çalkantılı dönemlere ait çocukluk hikâyeleri arasında fark edilir bir zıtlık var.

Güçlü bir baba figürü

Shamiram, İstanbul'da doğduğunda tarih 10 Temmuz 1914'tü. Ne yazık ki babasını neredeyse hiç tanıyamamıştı. O daha bebekken tutuklanmıştı babası ve bir daha görüşememişlerdi. Ancak onun etkisi, ailesinde ve Ermeni dünyasında bugün bile hissedilir durumda.

Rupen Çilingiryan ismiyle dünyaya gelen Rupen Sevag, Ermeni edebiyatının önde gelen isimlerinden; İngiltere'de William Shakespeare, Rusya'da Alexander Puşkin gibi. Ermenistan ve diaspora okullarındaki sınıflarda da onun portresine sıkça rastlanıyor, eserleri saygıdeğer bulunuyor. Hatta Eri van'da adını ondan alan bir okul bile var. 2013 yılında Eçmiyazın'de açılan ve Sevag'ın eserlerinin koleksiyoncusu ve yeğeni Hovhannes tarafından bağışla desteklenen bir müze ise onun hayatını ve eserlerini anlatıyor.

Shamiram, artık olmayan, ama tuhaf bir şekilde her yerde var olmaya devam eden, sonsuza dek genç ve keskin bakışlı bir babanın etkisinde kalmış hayatı boyunca. Genç bir şairmiş babası, bilinir entelektüel çevrelerce efsane olmuş hatta. Shamiram'ın odasının duvarlarında da sevgiyle andığı işte bu şair babası ve annesinin fotoğrafları bulunuyor. Shamiram, “Beni asla terk etmiyorlar” diyor ve sözlerine şu ifadeleri ekliyor: “Bir yerde sonsuza kadar çocuk kaldım.”

102'nci doğum gününe yaklaşan Shamiram, gençlik dolu bir keyifle yaklaştığı hayatına, geçen yılların bilgeliğini katıyor.

Rupen “Sevag”

Rupen Çilingiryan, İstanbul'un merkeze uzak ilçelerinden Silivri'de 15 Şubat 1885 yılında doğar. Öldürüldüğünde ise tarih 26 Ağustos 1915'tir.

Romantik bir karakteri vardır. İstanbul’da Berberyana Mektebi’nde okuduğu yıllarda, edebiyata yönelik yeteneğini ve o genç yaştaki olgunluğunu ilk fark eden öğretmenleri olur. 1905 yılına gelindiğinde, İsviçre’nin Lozan kentinde tıp eğitimi alabilmek için şehrini terk eder.

1908 yılında Sultan Abdülhamit devrilip yerine Jön Türkler geldiğinde, Rupen ve entelektüel Ermeni arkadaşları kısa süreliğine edebiyat eleştirilerinin yer aldığı “Surhantag” (Elçi) isminde bir dergi çıkarır.

Rupen Çilingiryan, sadece 5 yıl sonrasında ise “Sevag” mahlasını alır ve “Garmir Kirke”yi (Kırmızı Kitap) yayınlar. Şiirleri de ilk kez burada yer alır. Bu şiirlerde, acı çeken halkının adına Adana’da katliamla geçen yılları yazar. Yazdığı şiir “Verchin Hayer” (Son Ermeniler) ise sanki yaklaşımakta olan soykırımı öngörür.

İsviçre’de yaşamını sürdüren Rupen Sevag, yazın yaptığı ziyaretler sayesinde Osmanlı’nın başkentinde bulunan Ermeni entelektüellerle bağlarını güçlendirir. Lozan’da ise İstanbul’da yayınlanan Ermeni dergisi “Azadarmat” ile çalışır.

Romeo ve Juliet gibi

Anne ve babasının tanışma hikâyesini hatırlayınca Shamiran’ın gözleri ışıltıyor ve “Neredeyse romanlardan bile daha güzel” diyor.

Lozan’da bir gün arkadaşıyla dolanan Rupen, genç ve güzel bir kadını fark eder. Kadın uzun, ince ve sarışındır.

Shamiram, babasının o an hissettiklerini şöyle anlatıyor: “Bir melek gördüğüne ikna olmuş babam. Kalbi tepetaklak olmuş. O kadını sadece bir anlığın bile tekrar görebilmek için her şeyi yapmaya hazırılmış. Yalnızca ne gördüğünden emin olmak istemiş.”

İlk görüşte aşmış bu. Aradan bir asır geçmesine rağmen kızları, genç çiftin duygularını hayal etmekte hala zorlanıyor. O ‘meleğin’ ismi ise Helen Maria Apell’miş. 1870 yılındaki Franco-Prusya savaşında yer alan Alman askeri görevlinin kızıymış. Lozan’daki seçkin yatılı okullardan birinde eğitimini görüyormuş. Shamiram, çiftin ilk günlerinden bir anıyı şu sözlerle aktarıyor: “Babam, her gün onu görmeye gidermiş. Kolay olmamış, ancak adını sorduğu

bir notu ona ulaştırabilmiş. O da kibarca cevaplamış: ‘İsmim Jenny’.”

Sonrasında ise Jenny, uzun saçlarını camdan uzatır, aşığının saçına dokunabilmesini umarmış. Ancak bu peri masalı romantizmi Jenny’nin okulunda skandala yol açmış. Genç kadın, Chambery’de Alplerin tepesinde başka bir okula gönderilmiş.

Bütün bu engellere rağmen âşıklar, meraklı gözlerden ötede beraber zaman geçirebilmek için detaylı planlar hazırlamış. En sonunda Jenny’nin anne ve babası da bu ilişkiden haberdar olmuş, onun doğruca Almanya’daki evine geri gelmesini emretmiş. Umutsuzluğa kapılan Rupen de gitmiş onun peşinden. Evlenmek istediği kadının babasıyla tanışmış ve ona, tıp eğitimini tamamlar tamamlamaz evlenmeyi planladığını söylemiş.

Onlara, “Anne ve babam olmanızı diliyorum” demiş ve hatta tezini onlara adanmış.

1911 yılına gelindiğinde ise Shamiram’ın anne ve babası Paris’te, Rue Jean Goujon’daki bir Ermeni kilisesinde evlenmiş.

Shamiram’ın babası, Ermenilik’e oldukça bağlıymış. Shamiram, bu bağlılığı şöyle anlatıyor:

“Babam, Ermeni kimliğine oldukça bağlıydı. Hatta annemin bile Ermeni olmasını isteyecek kadar derindi bu bağlılık! Örneğin, kaleme aldığı aşk mektuplarının altına Ermeni alfabesinden bazı harfleri de yazarmış. Ne kadar Ermeni kalabildiğini hayal etmek akıl almaz bir şey. Her şeyin Ermeni olmasını istemiş. Bu, onun hayatına mal oldu!”

Evliliklerinden sadece bir yıl sonra çiftin oğlu olmuş. Bir sonraki sene ise Rupen Sevag, tıp hakkında derin tartışmaların yer aldığı “Pjichguin kirken pertzvadz etcher” (Doktorun Kitabından Sayfalar) serisini yazmış.

İstanbul’a dönüş

Savaş başlamadan önce, 1914’ün ilk aylarında, Rupen İstanbul’a dönme kararı vermiş. Shamiram’a hamile olan Jenny, bu konuda istekli değilmiş.

Annesi bu plana karşı çıkmış ve “Aldığın eğitimle dünyanın her yerinde çalışabilirsin!” demiş. Geçen sürede Rupen kaydadeğer seviyede itibar

kazanmış, ancak halkına hizmet etmek için dönmeyi hayal ediyormuş. Projeleri arasında Ermeni dilinde tıp dergisi oluşturmak ve zamanını şiir ile edebiyata ayırmak varmış.

Rupen, savaş patladığında Osmanlı ordusunun tabip sınıfında teğmen olarak yer almış. Türk amirleri, müttefik ülkelerce kuşatılan Çanakkale'nin savunması sırasında onun cesaretini ve sadakatini fark etmiş. Ancak İstanbul'a döndüğünde, bazı kişiler kapısını çalmış ve dışarı çıkmasını emretmiş. Bu olay yaşandığında 22 Haziran 1915'miş.

Bir daha babasını göremediğini söyleyen Shamiram, babasının son anlarını şöyle anlatıyor: "Babam, annemi bir daha göremeyeceğini anlamış bir şekilde. Son sözleri 'Çocuklarının Ermeni olduğunu asla unutma' olmuş."

Ermeni entelektüellerin tasfiyesinde tutuklanan Rupen, Çankırı'ya sürülmüş. Orada, çete milislerinden olan ve Ermenileri katleden Arabacı İsmail'in kızını tedavi etmiş. Arabacı'nın kızı bu genç şair ve doktora aşık olunca, babası Rupen'in İslam'ı kabul etmesini, kızıyla evlenmesini ve huzur içinde yaşamasını istemiş. Rupen bu teklifi reddetmiş.

Rupen, 28 Ağustos 1915 tarihinde yolladığı son telgrafta, eşinin, arkadaşı Daniel Varoujan ile beraber Ayaş'a geçmesini söylemiş. Sopalı yakınlarında yol kenarında her ikisi de öldürülmüş.

Jenny'nin verdiği savaş

Rupen'in tutuklamasının hemen ardından babasından yardım istemiş Jenny. Alman ordusunun öne çıkan eski üyelerinden Franz Appel Dor'un, İstanbul'daki Alman ve Osmanlı otoritelerini ikna edebileceğini ve eşinin özgürlüğünü sağlayabileceğini ummuş. Olayı iktidarın en üst mertebelerine taşımakta başarılı da olsa bir sonuç çıkmamış. 2 Eylül'de polis şefi, Alman Konsolosluğu'ndan Jenny'i Almanya götürmesini istemiş. Jenny ise eşinden haber almadan gitmeyi reddetmiş. 11 Eylül'de ise konsolosluk Rupen'in öldüğünü bildirmiş.

Osmanlı'yı hemen terk etmiş Jenny. Çocuklarını yanına alıp İsviçre'ye gitmiş. Yaralı ve kalbi kırık bir şekilde yurttaşlarını suçlamış, onları soy-

kırımı gerçekleştiren Türklerin işbirlikçisi olarak görmüş ve bazı kararlar almış. Shamiram, o süreçte annesinin aldığı kararları şu sözlerle aktarıyor:

"Annem, Alman vatandaşlığından vazgeçip, 1918 yılında bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti'nin vatandaşı oldu. Bizimle asla Almanca konuşmadı ve Almanya'ya dönmeyi her daim reddetti. Ben yarı Alman'ım, ancak hiçbir zaman Almanya'ya gitmedim."

Bir deneme daha

Aile, Paris'e yerleşmiş. Ermeni yazar ve siyasetçi olan Avedis Aharonyan'a yazan Jenny, çocuklarının Ermenistan'da eğitim görmesi için yardım istemiş. Savaş da 1918 yılında son bulmuş. Shamiram'ın babaannesi ve dedesi, onu ve erkek kardeşi Levon'u Silivri'de hoş bir şekilde karşılamış. Çift, orada kocaman bir çiftlik sahibiymiş.

Shamiram, tarlayı, "Göz görebildiğince uzanıyordu önümüzde. Keçi, boğa ve inekler vardı. Çok fazla hayvan vardı orada" diye anlatıyor.

Ancak Kemalist milliyetçilerin müttefik devletleri uzaklaştırmasının ardından Shamiram'ın annesi, çocukları için korku duymuş ve Paris'e geri dönmüş. Shamiram, "Katliamlar yeniden başladı. Babaannem, Marsilya'ya giden ilk gemiyle gönderdi bizi. Bit ve kirle kaplı bir şekilde Fransa'ya ulaştığımızda 1922 yılıydı" diye anlatıyor o günleri.

Onları karşılayan Paris'teki Ermeni kilisesi olmuş. Shamiram, "Avedis Hampartsoumyan isimli zengin bir elmas tüccarı vardı. Bizim öğretmenimiz o oldu. Bizi büyüttü ve bana harika hediyeler getirdi" diye devam ediyor sözlerine.

Shamiram'ın annesi, Ermenistan'ın en büyük müzisyenlerinden Gomidas'ın Ermeni kilisesine geleceğini öğrenmiş bir gün. Shamiram, o günleri anımsarken "Gomidas hastaydı ve hastaneyi çok ender terk edebiliyordu" dese de Jenny yine de görsünler diye kiliseye götürmüş çocuklarını. Gomidas ile tanıştıkları o gün ise hala Shamiram'ın aklında:

"Annem, 'Onlar benim çocuklarım' diyemedi. Onun yerine, 'Onlar, Rupen Sevag'ın çocukları' dedi. Gomidas etkilenmişti. Geniş bir alını olan uzun bir adamdı. Ancak hastaydı ve artık

konusamıyordu. Kim olduğumuzu anladığı an gözyaşlarının yanaklarından süzüldüğünü gördüm.”

Kadın şapkalarından ordu üniformalarına

1929 kriziyle beraber Shamiram’ın eğitimi de zarar görmüş. Eğitimi bırakıp annesine yardım etmek zorunda kalmış. Moda işine girmiş, Rue Royale ve Vendôme Sarayı’ndaki tanınmış hanedanlar için şapka yapmış. Tatillerini karşılayabilmek için ise Fransız Rivierası’nda modellğe başlamış. Birçok yerel genç ve evlenmek isteyen dikkatini çekmesi çok zaman almamış. Ancak o, bir Ermeni ile evlenmekte kararlıymış. Ancak Shamiram, “Ne yazık ki kimse yoksul ve genç bir kızla evlenmek istemedi” sözleriyle anımsıyor o günleri.

Savaş başlayana kadar özel tasarımlarda çalışmış Shamiram. Paris’in burjuva kadınları için şık şapkalar yapmış. Ancak savaş ile beraber her şey tekrar değişmiş:

“Savaş bizi Paris’ten uzaklaştırdı. Kardeşim Almanlara karşı savaşıyordu, benim ise anneme bakabilmenin bir yolunu bulmam gerekiyordu. Fransa’nın güneyindeki Agen’de, bir arkadaşın yardımıyla askeri üniforma yapan bir fabrikada iş buldum.”

Savaşın ardından Nice’e giden arkadaşlarına katılmış Shamiram. Nice’i keşfetmiş; masmavi gök, dağlar ve deniz onu büyülemiş. Nice’teki kadınlar şapkalar ile hiç ilgilenmese de orada kalıp, oradan ayrılmamaya karar vermiş. 45’ine geldiğindeyse evlenmiş. Eşi Joe Folco, Nice’te taksi şoförlüğü yapıyormuş. Mavi gözlü, yakışıklı, genç bir adammış.

Shamiram tebessümle “Anneme daha fazla bekleyemeyeceğimi ve evlenme zamanının geldiğini söyledim” diyor.

Shamiram’ın tüm hayatı anne ve babasının yanında geçmiş. Ruhlarının onu asla terk etmediğini söyleyen Shamiram, birçok kez ziyaret etmiş Ermenistan’ı. Babasının isminin ülke kahramanlarının arasında geçtiğini görmek ise hala gururlandırıyor onu. Bugün bile aile hikayesini paylaşmasının önemli olduğunu söylüyor ve şu ifadeleri kullanıyor: “Beni bir şey korudu. Göz kulak olundum; böylece bir tanık olmuş oldum. Bugün hala

hayattayım, çünkü şahitlik etmem gerekiyor.”

Shamiram, yaşamının 102. yılında hala onu aynı kimlikten erkeklere yakınlaştıran harika bir enerjiye sahip.

Bir karede yeniden birleşen anne ve babasının fotoğrafına düşünceli bir şekilde bakan Shamiram, son olarak şöyle diyor: “Bu gücü, dürtüyü veren babam. Hala dünyada olmamın nedeni işte burada.”

Tigran Yegavyan

Shamiram, Levon ve Jenny

Rupen Sevag, Osmanlı askeri üniformasıyla

Shamiram (sol), anne ve babasının İstanbul Pera’daki evinin önünde

Malatya'dan Kanada'ya: Yönetmen Atom Egoyan

“Babam Sovyetler döneminde Ermenistan’ı ziyaret etti; Tsitsernakaberd’a gitti ve oradan döndüğünde bambaşka biri olmuştu. Ebedi ateşin önünde ayakta dururken gözlerinden yaşlar boşalmaya başlamış, Sütunlar onu eziyormuş gibi hissetmiş. Yaşananları anlattıkça hala gözlerinden yaşlar geliyor. Tsitsernakaberd’ın önemini ve değerini ziyaret ettiğimde anlayabildim.”

Böyle anlatıyor film yapımcısı Atom Egoyan. Ermenistan’a ilk defa 1991’de “The Adjuster” filminin Moskova Film Festivali’nde gösterime girdiği zaman gitti Egoyan. Aktris olan eşi, yapımcı ve oyun yazarı Arsinee Khanjian ile birlikte Moskova’dan Erivan’a seyahat etme fırsatı oldu. Bu seyahati ve ondaki yankısını da şöyle aktarıyor Egoyan:

“Herkesin hikâyesi bildiği ve Ermeni olmanın ne demek olduğunu anlatma ihtiyacı duymadığım bir yere gelmişim. Kimlik davasından ve mucizevî süreklilikten var olduğumuz ve olmaya devam ettiğimiz bir ülke. Vaha kültürünün olmadığı, bütün ülkenin canlı ve dinamik olduğu bir ortamı deneyimlemenin coşkusunu yaşadım. Ve bunun Erivan’dan daha küçük kasabalara, kimlik diye tanımladığım farklı zeminlere yayıldığını görmek

dikkate değirdi. Bu çok nadir görülen zengin bir dokuydu ve eve dönmenin muazzam bir anlamı vardı.”

Adaleti görev edinmek

Atom Egoyan Kahire’de doğdu ve Kanada’da yaşıyor. Kanada kültürünün özgün bir temsilcisi olarak tanınan Egoyan, Toronto ve Cannes film festivalleri de dahil olmak üzere, filmleriyle ilgili çok sayıda övgü aldı.

Son filmi “Remember” (Hatırla) 2015 Ekim ayında Kanada’da gösterime girdi. Holocaust’a özgün bir yerden bakan filmde; günümüzde Auschwitz’ten sonra hayatta kalmış ana kahraman, ailesini öldüren kişinin başka bir isim altında hala hayatta olduğunu öğrenir ve katili bulup öldürmek gibi bir misyonu üstlenir.

Sıklıkla yaraların zamanla iyileşeceğini düşünürüz. Fakat hem failde hem de kurbanda yaralar açık kalır.

‘Remember’ filmi hayatta kalan tanıkları ve işlenen suçları etkileyici bir şekilde anlatır. Günümüzü anlatan film, hayatta kalan tanıkların yaşları dolayısıyla aciliyet mesajı verir.

“Öldürme eylemi, özellikle toplu öldürmeler zaman aşımına tabii değildir ve eğer birileri kayıtsız kalırsa suçun aksesuarı olmuş olur” diyor Egoyan.

Egoyan ve Khanjian 1915 Soykırımı’nı anlatan “Ararat” (2002) filminin dolayı muhtemelen Ermeniler tarafından en çok bilinen kişilerdir.

“İnkârın nesilden nesile nasıl aktarıldığını ve insanların bundan nasıl etkilendiğini tasvir eden komplike bir film yapmaya karar verdim” diyor Egoyan.

“Evden uzakta”

Egoyan ailesinin kökleri Batı Ermenistan’a kadar uzanıyor. Atom’un babasının dedesi Yeghia, Arapgir’de (Malatya) doğar. Yeghia, babasının çağrısı üzerine 1914’te Mısır’a kaçır.

“Muhtemelen Arapgir’de üzüm bağlarımız vardı. Çünkü babamın büyük babası ona Türklerin üzüm bağına gelip onlara saldırmak için nasıl takip ettiğini anlatmış; bu sebeple dedem Mısır’a kaçmış. Arapgir’de kalan

ailesinin tamamı öldürülmüş” diyor Egoyan.

Sonradan ise Yeghia Halep’e gider. Orada evleneceği kişiyle yetimhanede tanışır. Egoyan’ın büyükannesi Arshalouys da Soykırım’dan kurtulanlardan, fakat aile nerede doğduğunu bilmiyor. Yeghia ve Arshalouys’un dört çocuğu olur ve bunlardan en küçük olanı Joseph (Hovsep) Atom’un babasıdır.

“Yeraz (Rüya) şarkısı Ararat filminde duyuluyor. Bu, büyükannemin çocukluğundan hatırladığı tek şey. Filmde hikâyemin parçalarının olması oldukça duygusal bir şey benim için” diyor Egoyan.

Misag Devletian, Atom’un annesinin dedesi, Kayseri’de doğmuş bir halıcı. Misag Atom’un annesi Shushan bir yaşındayken babasını kaybeder. Aile katliamdan önce Kahire’ye taşınır.

Atom’un annesi ve babası Kahire’de sanatçılardır ve resim bölümü okumalarının yanında mobilya işiyle de uğraşırlar. Kahire’deki politik iklimden dolayı Egoyanlar Kahire’den ayrılıp 1963’te Kanada’nın batısında Victoria kasabasına taşınır. Aile orada da mobilyacılık işine devam eder ve Ego Interiors adında yeni bir şirket kurar. Kasabada tek Ermeni olan aile, Yeghoyan soy ismini İngilizleştirip Egoyan yapar.

Valizin açılması

Atom’un genç yaşında drama ilgisini çeker ve 13 yaşında oyun yazmaya başlar. Sanata olan ilgisine rağmen Atom, ilk kez çok sayıda Ermeni’yle karşılaştığı ve dahil olacağı Ermeni Öğrenciler Derneği’nin bulunduğu Toronto Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler bölümünde eğitimine başlar.

“1970’lerin sonuydu. Cemaat için oldukça zor zamanlardı. Terörizm, adalet komandoları vardı ve Öğrenci Derneği oldukça aktif ve militandı. Kendimi bir anda o kargaşanın içinde buldum. Ottawa’da terör olayları yaşandı ve Ermeni ile Kanadalı kimliklerimiz çatışıyordu. Bundan kısa bir süre sonra da Arsinée ile tanıştım. Hayatımın o döneminin neden bu kadar zor olduğunu ve iki farklı dünyayı birleştirmek için neden mücadele ettiğimi anlamıyordu. Arsinée Beyrutluydu ve bizden farklı yetiştirdi-

rilmişti. Görüşmelerimiz oldukça zorunlu ve önemliydi. Sahip olduğum kimlikle ilgili sayısız sorular vardı. ‘Ararat’ filminde bir sahne var: David (Christopher Plummer) Raffi’ye (David Alpay) ‘Onca yolculuktan sonra onu Türkiye’ye, tarihi Ermenistan’a getiren neydi?’ diye sorar. Soru aslında valizle alakalı. Ulusal mutfak ve dans gibi şeyler batı diaspora Ermenilerine daha folklorik gelebilir. Fakat sorunun siyaseti ve anlamı benim için kimliğin kaynağı anlamına geliyor.”

Atom’un ilk kısa filmleri festivallerde gösterilir ve genç yaşına rağmen başarısı kabul edilir. Atom Egoyan 1979’da Ego Film Arts (Ailesinin mobilya firması Ego Interiors yanıp kül olmuştu) adlı şirketi kurar ve 1984’te Egoyan’ın “Next of Kin” adlı ilk uzun metrajlı filmi Kanada’nın yanı sıra Kuzey Amerika ve Avrupa’da tanınmasına vesile olur.

Atom kariyeri boyunca başka yönetmenlerin filmlerinde ve kameranın diğer tarafında da yer alır. Aynı zamanda yönetmenlik yaptığı bir kaç belgesel de var. Yaratıcı bu süreçte piyanist kız kardeşi Eve Egoyan ve oğlu Arshil’le de işbirliği içerisinde olur. Bununla birlikte aktris olan eşi Arsinée Khanjiyan’ın da çalışmalarında özel bir yeri vardır.

“Birlik içinde olan yaşamımız Ermeni kimliğini keşfetme yolculuğudur. Kimliğin ne anlama geldiğini değerlendirmeye çalışan bu misyonda işbirliği içerisindeyiz.

İkimiz de kimliklerimiz ve Soykırım konusunu tasvir etme sorumluluğunu üstlendik. Bunun başlangıcından beri birleşik özümüzün bir parçası olduğumuz karara vardık.

Türkiye, coğrafi olarak, benim atalarımın vatanı ve diaspora yalnızca Batı Ermenistan cemaatinden oluşmuyor. Kimlik perspektifinden bakıldığında, benim için bir vatan ve devamlı olarak döneceğim bir yerdir.

Arapgir’e hiç gitmedim fakat bir gün gideceğim. Ailemin vatanı Vasburagan’da hiç bulunmadım. Bu yerleri sadece ‘Ararat’ filminde gezdim. Filmin başrol oyuncusu Raffi, nihayetinde anlama seyahatini tamamlamak için kendini o bölgelere giden yollarda buluyor.”

Bitlis'ten Ermenistan'a: Ressam Gor Avetisyan

“Rüstemgedik büyük dedemin doğduğu köy olmasına rağmen sanki ben orada doğup büyüdüm gibi geliyor bana. Büyük dedem Mihran hafızasını bize büyük bir özenle aktardı ve torunlarının bir gün anavatanlarına döneceğine naif ve gerçekçi bir şekilde inandı” diyor ressam Gor Avetisyan.

“Büyük dedem, kişiliğimin şekillenmesinde büyük bir rol oynadı. Asla pes etmemek, düştüğün anda yeniden doğrulmak, çalışkan ve yaratıcı olmak gibi önemli özellikleri kendisinden miras aldım. Yaşama, yaratma ve inşa etmedeki büyük istekliliğini paylaşmak isteyen bir insandı. Çocukken anavatanını kaybetmek, açlık, göç gibi anlatılması güç zorlukların içinden geçmek zorunda kaldı.”

Kostan ve Chichak Avetisyan çiftinin beş çocuğunun en büyüğü olan Mihran Avetisyan, 1903'te Bitlis Vilayeti'ne bağlı Malazgirt bölgesindeki Rüstemgedik köyünde doğar. “Avkos” olarak bilinen (Aile, Avetisyan soy isminin buradan türediğine inanıyor) aile iki asır öncesine kadar Rüstem-

gedik bölgesinde büyük, önde gelen ve saygın bir ailedir. Mihran'ın yıllar sonra yazdığı ve bazı bölümleri okunaksız olan elyazması iki günlükte Avetisyan ailesi ve diğer Ermenilerin vatanlarından ayrıldıkları anlatılır.

“Temmuz 1914'te, harman zamanında, güneş karardı. İnsanlar dünyanın sonu geldiği için ağlamaya başladı. Hava gerçekten de karardı. Zamanında falcılar kötü günlerin geldiğini söylemişti. Ve Rus-Türk savaşı patlak vermişti” diye anlatır Mihran Avetisyan kendi göç hikâyesini.

Mihran'ın babasının amcası Mkhitar Türk Ordusu'nun Bulgarlarla savaşında askere alınır. Ancak daha sonra topçu komutanı olarak Bulgar saflarına geçip Türklere karşı savaşır. Aile sonrasında başına ne geldiğini bilmez. Birkaç ay sonra Mihran'ın babası Kostan Avetisyan da askere alınır ve evde çalışacak erkek kalmaz.

Mihran ise bunları şöyle yazar anılarında: “Ev işlerinin yürütülmesi için bir hizmetçi ve kağrı sürücüsü kalmıştı. Bütün kadınlar gece gündüz çalışıyordu. Babam birkaç kez Türk ordusundan kaçmış ve sonradan saklayabildiği bütün altınları askere alınmama karşılığında askerlere vermişti. Böylece bütün paramızı kaybettik.”

Mihran'ın anılarında açık bir şekilde Ermenilerin katliama ya da sürgüne hiçbir zaman uğramayacakları düşüncesi görülür. Tek bildikleri şey Rus-Türk savaşının sürmekte olduğudur.

“Köyde yavaş yavaş Türklerin Ermenileri katletmeyi planladıklarını konuşmaya başladılar” diye yazar Mihran.

“Erkekler kendini savunmayı düşünüyorlardı fakat silahları yoktu. Hançerleri bile ellerinden alınmıştı. Bir gün civardaki Kürtler köyümüze geldi. Türkler ve diğer Kürtler köye gelip bizi öldürmesin diye silahlı olan her biri gece boyunca bir Ermeni'nin evinin dışında nöbet tutuyorlardı. Birkaç gün sonra, Kürtler bile Rusların yaklaştığını duyunca kaçtı. Köyde yalnız kaldık. Evin damlarına çıkıp Rus birliklerinin gelmesini bekledik.”

Kısa bir süre sonra Avetisyan ailesi Rüstemgedik'teki bütün Ermeniler gibi tehcir yoluna koyulur. Erkekler Türk ordusunda görev yaparken, yaşlı, kadın ve çocuklar savunmasız ve korumasız kalır.

“Köyden 1915 Mayıs'ta ayrıldık. Biraz buğday ve birkaç hayvan dı-

şında, neredeyse hiçbir şey alamadan ayrıldık köyden” diye yazar Mihran.

Avetisyan ailesinin tamamı, sayısız diğer insanla birlikte Malazgirt’e doğru yola çıkar. Mihran anılarında Türk topçularının göçmenlerle dolu alana ateş etmesini şöyle anlatır: “Khamout Vadisinden Eleşkirt Ovası’na uzanan yolda dehşete düşüren bir manzara vardı; tarlalarda ve su yollarında devrilen vagonlarda yürek parçalayıcı çığlıklar yükseliyordu. Askeri birlik yolu açmak için acımasızca katletti.”

Avetisyan ailesi 1915 Ağustos’unda Echmiadzin’e sonra da başka bir kâbusun başlayacağı Yelenovka’daki Sevan Köyüne varır. Ermenistan, aralarında ölümcül kolera salgının olduğu mültecilerle dolu bir yer olmuştur. Her yer cesetlerle doludur. Tehcir boyunca süren yolculuktan kurtulmayı başaranlar hastalıktan dolayı Yelenovka’da kayıplar yaşar. Ancak zorluklara rağmen Verin Ghanlija Köyü’nde (şimdiki adı Marmashen) yeni bir hayata başlarlar.

Rüstemgedik’e dönüş

1915-1917 yılları arasında Ermeni gönüllülerin yardımıyla Rus güçlerinin Batı Ermenistan’ın büyük bir bölümünü ele geçirmesiyle Mihran, babası ve diğer erkeklerle Rüstemgedik’e geri döner. Kadınları yanlarında getiremezler. Toprağı ekip biçtikten sonra ailelerini çağırmaı düşünürler.

“Köye ulaşmak sekiz günümüzü aldı. Köy, Kürtler tarafından ele geçirildiğinden, civardaki bir köye yerleştik” diye yazar Mihran. Birkaç ay boyunca ailelerini Ermenistan’dan getirmek için başkalarının toprağını da işlerler. Ermenilere yönelik ikinci şiddet dalgası başladığında ise Verin Ghanlija’ya geri dönerler. Akrabaları dönüşlerini bir mucize olarak görür.

Mihran’ın annesi öldükten birkaç yıl sonra, 1930’larda Mihran ve babası Gümrü’ye yerleşir. Mihran Khando köyünden Hripsimeh ile evlenir ve 8 çocuğu, 15 torunu olur. Mihran Gümrü’de tanınmış bir taş ustası olur. Onu tanıyanlar 1988’deki depremde onun yaptığı yapıların zarar görmediğine dikkat çeker. Artık taş ustalığı yapamayacak duruma geldiğinde ise eşiyle birlikte çiçek yetiştirmeye başlar ve Gümrü’de ilk çiçek üreticisi (tedarikçisi) olurlar.

Gor’un ilhamı

Gor Avetisyan, resim yapmaya ilk dedesi Mihran’ın evinde başladığını söylüyor: “Daima güzel ortamla dolu muhteşem bir avluya sahip renkli bir yerd. Dedemin karakteriyle bütünleşmiş bu renkler ve çevre ve anavatanından getirdiği anılar beni ressam yaptı. Hep bir araya gelip avluda resim yapardık.”

1987 yılından beri resimleri sayısız ülkede sergilenen Gor, şunları hatırlatıyor:

“Amcam Aramayisin, Finlandiyalı fotoğrafçı bir arkadaşı Lampinen ile sık sık Türkiye’yi ziyaret eder. Bir defasında bize misafir olarak geldiğinde dedem ondan anavatanından toprak ve su getirmesini ister. O zamanlarda Batı Ermenistan’ı ziyaret eden çok az insan vardır.”

Aile gelen toprağı kutsal bir yağ gibiymişçesine saklar ve ruhları huzura ersin diye bütün akrabalarının mezarına serpiştirir. Mihran Avetisyan’ın Gümrü’de son dinlenme yeri de öyle kutsandır.

Özlem duygusu Mihran’ın hayatı boyunca yüreğinde yer edinir ve hep gözünü Aras Nehri’nin öteki yakasına diker. Ne nefretten bahseder ne de kindarlıktan. Kürtleri her zaman yardımlarına koşan insanlar olarak hatırlar. Bununla birlikte çocuklarına tedbir olsun diye, yargılamayı ve bir kişinin yanında durmaya karar vermeden önce tanımayı öğütler.

“Yaşamının anlamı çalışmaktır’ derdi dedem. Hepimizden önce kalkardı ve yaşına rağmen evden birimiz inşaat işine başlayınca ilk olmayı önemserdi. Sabah erken kalkar ‘ Hadi kalkın. Halledilmesi gereken işler var. Çoktan öğlen oldu’ derdi. Hayatı o kadar çok severdi ki başkalarının da sevmesini sağladı.”

100 yıl sonra Rüstemgedik

Gor en büyük oğluna dedesi Mihran’ın adını vermiş.

Ailenin Rüstemgedik’ten göç etmesinden 100 yıl sonra kasabanın belediye başkanı, 22 yaşındaki Mihran’ın kaleme aldığı bir mektup alır. Genç

Mihran, kasabada Ermenilikle alakalı bir şey kalıp kalmadığını, özellikle kentin merkezindeki simgesel ‘beyaz ev’in akıbetini bilmek ister. Bu mektuba belediye başkanının makamından hızlı bir cevap gelir: “Evet, ailem eskiden böyle bir ev olduğunu söylemişti. Fakat bugün köyde Ermenilere dair hiçbir iz kalmadı. Üzgünüm.”

Meri Musinyam

Gor Avestisyan’ın çizimiyle
Mihran Avestisyan’ın portresi

Mihran Avestisyan, torunu Gor
Avestisyan ile birlikte

Mihran Avestisyan’ın
el yazısı ile yazılmış
Soykırım ve köydeki
anıları

Tokat’tan Buenos Aires’e: Rock sanatçısı Brenda Vaneskehyan

Sahne adı olan Bren Vaneska ile bilinen Brenda Veneskehyan, kısa sürede yerel müzikal yeraltı sahnesinde gelişim gösteren Arjantinli bir sanatçıdır. 2015’te “Tiempo Real” adlı bir albüm çıkaran Brenda, sanat yeteneği ve tutkusunun Ermeni Soykırımı’ndan kurtulan dedesi Avedis’ten miras kaldığını söylüyor.

Arjantinli rock sanatçısı Bren, büyük büyük annesinin Osmanlı İmparatorluğu’ndan zorla tehcir edilirken hayatta kalmasına yardım eden Teperik’in İncil’ini elinde tutmaktan gurur duyuyor.

Bren’in anne tarafından büyük büyük annesi olan Teperik Caroglanian 1905’te Tokat’ta doğar. Teperik’in babası ise Hindistan’dan ipek ithal eden bir tüccardır. Aile -büyük anne, anne ve kardeş Vartan ve Veronica- iki katlı bir evde yaşar.

Bren ailesinin hikâyesini “inanılmaz bir hayat deneyimi” olarak nitelendiriyor ve anlatılması gereken bir hikâye olarak görüyor.

Bren, “Hikâyeyi paylaşmak ilginç, çünkü o dönemlerde insanların yaşadığı sevgi ve korkunun bir karışımı” diye izah ediyor: “Çok fazla ölçüle-

mez acı vardı fakat aynı zamanda yaşananlardan korunmak için çok fazla direnç vardı. Bunlar, yaşamış olan insanlarla birlikte ölmemesi gereken hikâyelerdir ve bu hikâyeler bütün dünyada dolaşıp içimizde yaşamaya devam etmeli.”

Bren Vaneska, kendi performansıya büyük annesi ve bütün Ermeni Soykırım kurbanlarının anısına “1915” adında bir beste yapmıştır.

“Öfkemi ve üzüntümü ifade etmek istemekle birlikte geçmişe dair adaletin sağlanmasına kendi imkânlarımla katkıda bulunmak istedim. Soyumla doğrudan ilintili olan ve cezasız bırakılan bir Soykırım oldu. Bunların hepsi, hatırlamak için yazmama neden oldu. Şarkı için yapılan video içgüdüsel ve çarpıcı. Klipte gri tonlar yok. Eğer bir suç cezasız kalırsa, başkaları da suç işleyebilir. Adalet çılgınlığının yükseldiği nokta tam da buradadır ve ‘Bir daha asla’ diye talep etmemiz bundandır.”

Kutsal kitap

Türk subayları 1915’te Ermeni cemaatinin evlerini kapı kapı dolaşp her bir aileden zorunlu askerlik için erkekleri toplar. Gitmeyi reddedenler bulunduğu yerde infaz edilir. Gidenlerin çok azı ise hayatta kalır. Erkeklerin kalmadığı şehirde ise kadınlar, yaşlılar ve çocuklar savunmasız kalır. Devlet yetkilileri kısa bir süre sonra geri gelerek yaklaşmakta olan çatışmalardan dolayı bölgeyi boşaltma bahanesiyle aileleri çöle doğru yola çıkmaya zorlar.

Teperik o zamanlar 10 yaşındadır. Büyük annesi, annesi ve küçük kardeşiyle birlikte çöle doğru yola koyulur. Teperik’in annesi askerler onları zorla evlerinden sürerken yanına bir kitap almayı başarır. Annesi eğilip Teperik’in alından öper ve “ne olursa olsun bu kitaptan sakın ayrılma” der. Teperik kitap sayesinde her zaman annesinin kim olduğunu hatırlar.

Çöldeki yolculuk dehşet vericidir. Susuzluktan dolayı kimse sıcağa katlanamaz. Teperik dışında ailenin bütün üyeleri bu uzun yolculukta ölür. Teperik ölüden beter bir halde tek başına Tarsus’a varmayı başarır ve Arap bir aile tarafından alınıp oranın yerlisi olan bir adamla evlendirilmek üzere

Arap bir kadın gibi büyütülür.

Fakat Teperik Ermenidir ve böyle hisseder, bu yüzden hiçbir şey onu değiştiremez. Kimliği, soyu ve kültürü her şeyden daha güçlüdür.

Teperik annesinin verdiği Ermenice yazılmış İncil’i saklar. Kendi anadilini ve kökenini unutmamak için bunu geceleri gizlice okur. Annesi haklıdır: Bu kitap onun koruyucusudur! Arap bir kadın olmak istemez, Arap bir adamla evlenmek de istemez. Fakat bunu açıkça söyleyemez ve üvey ailesini reddedemez. Böylece yaşadığı ıstırapı kendisine saklar.

Yeni istikametler

Teperik bir gün kendisi gibi Ermeni olan bir genç komşusuyla tanışır. Gizlice konuşmaya başlarlar. Genç adam Teperik’e aşık olur ve kalbini kazanmaya kararlıdır. Ermeni bir arkadaşından yardım isteyerek genç Teperik’e aşk mektupları ve şiirler yazar. Günler sonra kendisiyle birlikte Halep’e gitmesi için cesaret verdiği son mektupta özgürlükten bahseder. Vaat ettiği gibi ertesi gece herkes uyurken Kızılhaç Koleji’nin bulunduğu şehre kaçarlar.

Ne var ki kader ağlarını örmeye devam eder: Teperik’in kurtarıcısı koleje ulaştığında Teperik ile kolejin öğretmeni olan Avedis’i tanıştırır. Teperik, anında kendisine yazılan mektupların gerçek sahibinin Avedis olduğunu anlar. İlk görüşte birbirlerine aşık olan Teperik ve Avedis, 1921’de evlenir.

Avedis ve Teperik’in Buenos Aires’e gidişi

Bren’in baba tarafından büyük büyük dedesi Avedis Avedikyan, 1890’da Adana’da doğar. Avedis’in ailesi okuryazar değildir fakat üç çocuğu -Avedis, Hripsime ve Teolinda- daha iyi hayata sahip olsunlar diye üniversiteyi okumalarına destek verir. Kendini geliştiren Avedis, İngilizce, Fransızca ve Ermenice öğretmeni olur.

Birinci Dünya Savaşı şiddetlendiğinde evli çift kaçmak zorunda kalır. Vardıkları ilk yer olan Yunanistan’da, üç yıl sonra Tsoliné adında ilk kız

çocukları dünyaya gelir. Aile 5 yıl boyunca orada yaşadıktan sonra 1928’de Alcántara gemisiyle arkadaşlarının bulunduğu Buenos Aires’e gitmek üzere yola çıkar.

Avedis ve Teperik çok korkunç bir yaşamdan ve ailelerini kaybettikten sonra, Buenos Aires onlar için yeni bir aile kurabilecekleri ve gidecekleri en doğru yerdir.

İşte Avedis, Teperik ve küçük Tsoliné huzur ve iş bulacakları, gelecek vaat eden Latin Amerika’ya böyle gelir.

Ailenin Buenos Aires’te Eduardo, Jorge ve Arminé adında üç çocuğu daha dünyaya gelir.

Avedis, İspanyolca sözcüklerin Ermenice karşılığını yan yana yazarak İspanyolca’yı kendi kendine öğrenir. Bildiği diğer diller İspanyolca’yı öğrenmesine yardımcı olur.

Teperik’in terzilik yaptığı yıllarda Avedis yıllar boyunca Goodyear lastik fabrikasında çalışır. Bu, kendi anavatanlarını ve kökenlerini unutmadan Arjantin toplumuna entegre olmalarını sağlar.

Kültür daima yaşamlarının bir parçası olur. Evde halk müziği koleksiyonları, İnciller ve Mikail Nalbantyan’ın çalışmaları da dahil bir çok yazarın kitaplarının içinde bulunduğu iyi bir kütüphaneye sahiplerdir. Ermeni edebiyatının büyük bir hayranı olan Avedis, bu kitapları dikkatle okuyarak kendi yorumlarını yazar. Avedis gittiği her yere en sevdiği şiirleri not ettiği ve kendi şiirlerini yazdığı not defterini de götürür.

Avedis, büyük büyük torunu Bren’i hiç göremez. Fakat sevdiği kitaplar, düşünceleri, sanatsal ve müzikal yeteneği ve şarkı bestelemeye dair ilhamı Bren’e geçer.

Bugün bile Bren, Avedisian’ın aile kütüphanesinden bazı kitapları saklıyor. Koleksiyon gerçek bir aile yadigarı, aile hazinesi ve geçmişten kalan bir ses.

“Elimde tuttuğum İncil’in 1902’den gelmesi inanması zor bir şey” diyor Bren ve devam ediyor:

“Bize kalan bu miras, kurtuluşumuzu temsil ediyor. Teperik’in kendi kültürünün ve ülkesinin önemli bir sembolünü saklaması, kendi gücünün ve direncinin göstergesidir. Bunların hepsi ve

İncil, diasporada Ermeni olarak devam edişini temsil ediyor. Bu yaşam geçmiş için mücadele ettiğimiz yaşamdır.

Bu trajik olaydan yüz yıl sonra benim ve ailemin varoluşu için çok minnettarım ve atalarımı kurtaran insanlara teşekkür ediyorum. Önce Teperik küçük bir kız çocukken onu kendilerince kurtaran Arap aileye teşekkür ediyorum. Sonra da Teperik’e Tarsus’tan kaçmasına yardım eden ve hayatının aşkı ve evleneceği kişi olan Avedis’le tanıştıran genç Ermeni komşuya teşekkür ediyorum.

Bu noktadan sonra da Büyükanem dışında binlerce Ermeni’yi kurtaran Kızılhaç ortaya çıktı. Daha sonrasında Arjantin’e gelecek kadar şanslıydı. Teperik’in hayatta kalma arzusu çok güçlüydü ve kurtuluş yolunda şans üç kez yüzüne güldü.

Bu sayede Ermeni mirasımın gurur duyarken Arjantin gibi güzel bir ülkede yaşıyorum. Heyecan verici ve duygusal olan bu miras diri, güçlü bir enerji, eşsiz bir kültür ve kimlik verdi.”

Eugenia Akopyan

Teperik’in İncili

Doğu Anadolu'dan Arjantin'e: Roger Federer'i yenen usta tenisçi David Nalbantyan

David Nalbantyan, tüm zamanların en iyi Arjantinli tenisçilerinden ve spor tarihinin en olağanüstü sporcularından biridir. Profesyonel Tenisçiler Birliği'nin (ATP) sıralamasında kendisine üçüncü sırada yer edinmeyi başarmış, arka arkaya beş sezon boyunca en tepedeki on isim arasında yer almıştır. Arjantin adına mavi ve beyaz renklerdeki tenis formasıyla Davis Kupası zaferini bir kez daha yaşatmak adına mücadele ederken ülkesi için duyduğu sevgisini göstermiştir.

Zaferlerin varisi

David Nalbantyan'ın soyadı, kazandığı her zaferle yerel medyada ve dünya genelindeki spor bölümlerinde gittikçe daha yüksek sesle dillendirilmeye başlamıştır. Córdoba aksanıyla konuşan ve Ermeni görünümüne sahip olmasına rağmen kimliğini büyükbabası Kevork'un mirasına bağlayan şey soyadındaki son üç harftir.

Kevork Nalbantyan veya Arjantin'deki ismiyle Jorge, Batı Ermenistan'daki (o dönem Rusya İmparatorluğu'nun parçasıdır) bir kentte 1909 yılı civarında doğar. Tek çocuktur ve daha bebekken annesi öldüğü için onu halası ve babası büyütür. Babası orduda hizmet eder ve bir gün bir daha geri dönmek üzere cepheye gider.

“Büyükbabam babasını son kez Ermeni kilisesindeki ayinden sonra görmüş. Kiliseyi terk etmek zorunda kalmışlar çünkü saldırılar başlamış” diyor David.

Rusya'daki devrimin ve Kafkasya cephesinden Rus birliklerin çekilmesinin ardından Osmanlı güçleri karşı saldırı başlatır ve Batı Ermenistan ile Rusya İmparatorluğu'na ait olan Doğu Ermenistan'ın büyük bir bölümünün kontrolü alınır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeniler gibi Doğu Ermenistanlılar da Soykırım sonucu yaşamını kaybeder. David sözlerini şöyle sürdürüyor: “Büyükbabam kaçabilmiş. 12 yaşındayken gemiye kaçak binerek Karadeniz ve Akdeniz'i geçmiş ve Fransa'ya ulaşmış.”

Sonrasında Buenos Aires'te yaşayan bazı akrabaları Kevork'un Arjantin'e girebilmesi için yetişkin olduğuna dair (o zamanlar yetişkin değildir) belgeler temin eder. “Ne olduğunu bilmiyoruz çünkü büyükbabam az konuşan biriydi” diyen David, sözlerini şöyle sürdürüyor:

“Çektiği açlığı ve ızdırabı, geçim parası olmadan kaçmaya nasıl zorlandığını, binlerce insanın öldüğü çölleri nasıl geçmek zorunda kaldığını aile konuşmalarından hatırlıyoruz. Çok fazla konuştuğu bir şey değildi. Her seferinde ağlamaya başlar ve hikayenin sonuna asla gelemezdi.”

Kevork, Ermeni Soykırımı'nı sanki bir tatil günüymüşçesine dükkânını kapatarak anar. Ana dilinde dua eder ve evinden ayrılmaya zorlandığında kurtarabildiği tek hazinesi olan İncil'i okur. David şöyle diyor:

“Her yıl dönümünde duygularını içinde yaşardı. Olayı konuşmak istemezdi. Bu onu rahatsız ederdi. Neşeli bir adamdı ve onu asla acı çekerken veya üzgün göremezdiniz. Bu anılardan ötürü üzüntülü olduğunu gördüğümü hiç zannetmiyorum. Her zaman için önüne bakmaya devam etmeyi ve anı yakalamayı isterdi.”

David ve halk nezdinde diğer öne çıkan isimler olaylar hakkında farkındalık yaratabilmek amacıyla Ermeni Soykırımı'nın yüzüncü yılında televizyon spotunda yer alır. “Ülke genelinde taklit edilen ve önemli bir etki yaratan zamanında yapılmış bir girişimdi. Bu benim tarihimin, el uzatmanın her zaman yapılacak iyi bir şey olduğu bizim tarihimizin bir parçası” diyor David gururla.

Ermenistan’da bir Arjantinli

David’in büyükbabasının ata toprakları onu uzun bir süre bekler. David, bir hazırlık karşılaşmasına çıkmak için 2008 yılında Ermenistan’a gider.

“Kariyerim boyunca birçok kent ve kültür gördüm ancak Erivan’da olmak etkileyiciydi. Kişi geçmişin, ailenin, yakın tarihin gözünden baktığında her şeyi farklı görüyor” diyen David, “Ermenistan’ı gerçekten sevdim. Bir ara kesin yine gideceğim” ifadelerini kullanıyor.

Ermeniler bu saygın konuya fazlasıyla sevgi ve misafirperverlik gösterir. David bunu “Beni en çok şaşırtan insanlar oldu. Çok ilgili, yardımcı ve candandılar” sözleriyle anlatıyor.

David, sadece spor alanındaki başarılarıyla değil, aynı zamanda köklerine karşı aldığı tavırdan da ötürü bir kahraman olarak görülür: “Dil engellerine rağmen gerçekten bağlanmış olduklarını anlayabiliyordum. Ermeni olmak gibi basit bir gerçeklik sayesinde sizi kendilerinden yakın bir akraba gibi görüyorlar. Bu Ermeni topluluğunda var olan düşkünlüğün ve birliğin bir kanıtı.”

Kral David

David tenis racketini ilk kez eline aldığı anda yaşı dörttür. Unquillo’da (Arjantin’de Córdoba’nın bir bölgesi) Nalbantyan ailesinin de aralarında bulunduğu birkaç aile iki tenis kortu inşa ettikleri küçük bir kulüp açar. İlk başta hafta sonlarını orada aile ve arkadaşlarıyla geçirir. Ardından hafta içinde oraya gitmeye başlar. David o günleri şöyle anlatıyor: “İlk adımlar daha çok sosyallik üzerineydi. Orada harika vakit geçirdim. Raket tutarak

saatler geçirmeme rağmen hayatımı ona adayacağımı düşünmemiştim.”

Bir çocuk olarak akla gelebilecek her sporu yapar: Basketbol, futbol, yüzme, at biniciliği, tenis ve bisiklet.

“10 veya 12 yaşına geldiğimde tenise daha çok vakit ve güç ayırmaya başladım” diyen David’in sporcu ruhu hala canlı:

“Vakit bulduğum her an bir şey yapmaya çalışıyorum. Golf, futbol oynuyorum, balık tutmaya veya araba yarışına gidiyorum, polo oynuyorum. Öylece durmak bir seçenek değil. Onun için ileride yeterince zaman olacak.”

14 yaşına geldiğinde Japonya’da dünya şampiyonu olan David, yıllar sonra kortta sıkça karşılaşacağı rakibi Roger Federer’i 1998 yılında yenerek ABD Açık’ın küçük erkekler kategorisini kazanır.

Kariyerini kararlılıkla devam ettiren David, Latin Amerika ve Arjantin sıralamalarında birinci sıraya yerleşir. Durdurulması güç backhandiyle (teniste elin tersi öne gelecek şekilde yapılan vuruş) birçok turnuva kazanır, 11 şampiyonluk elde eder, Wimbledon finalisti olur ve Rafael Nadal ile Novak Djokovic gibi güçlü rakiplere karşı mücadele ederek dünya sıralamasında üçüncü sıraya ulaşır.

Ayrıca Şangay Masters’da dönemin dünya birincisi Roger Federer’i dört buçuk saatten fazla süren karşılaşmada yenerek tarihe geçer.

Dünyayı gezen David, her zaman kentine geri döner. David bunun nedenini şöyle anlatıyor: “Unquillo benim her zaman güvenli limanım, enerjimi yenilemek ve durulmak için döndüğüm yer olmuştur. Her zaman geri dönmem, daha fazla enerjiye sahip olmak için arkadaşlarım ve ailemle zaman geçirmem gerekmiştir.”

David’in Arjantin takımının parçası olarak yer aldığı Davis Kupası da söz edilmeye değer. David gülümseyerek şöyle anlatıyor: “Milli takımla oynamaktan her zaman hoşlanmışımdır. Arjantin formasını her giydiğimde sadece kendim için oynamaktan farklı hissettiriyor. Başka bir sorumluluğunuz, bağınız oluyor. İnsanlar bile farklı bakıyor.”

David resmi olarak 2013 yılında kortlara veda eder. Profesyonel kariyerine son vermesine rağmen yine de spora devam eder. Bu kez başka bir tutkunun peşindedir: Arabalar.

“Yarış arabalarını her zaman sevmişimdir. Dünya Ralli Şampiyonası’nın bir ayağı Córdoba’da düzenlenir ve ailemle her zaman oraya gitmişimdir. Motorlu araçlarla ilgili her şeye tutukum vardı” diyen David, 2014 yılında Arjantin Rallisi’ne katılır ve aynı yıl ilk kez podyuma çıkar. Böylece tenis kortlarındaki zaferleri yarış pistlerinde devam eder. Podyuma beş kez çıkar ve yerel “Vuelta de la Manzana” rallisinde Maxi Cup’ı kazanır.

David Nalbantyan Derneği

Nalbantyan şuna inanıyor: “Spor, dahil edilmiş ve ilişkili hissetmeye yardımcı olur ve bunlar aracılığıyla yarışma, arkadaşlık ve rekabetin şifreleri öğrenilir. Bunlar günlük hayata, işe ve herhangi bir sosyal duruma dahil edilebilecek harika değerlerdir.”

Nalbantyan Derneği 2007 yılında sağlık ve spora odaklı programlarla insan gelişimi ve toplumsal kapsayıcılığı sağlama hedefiyle kurulur. “Her bir kişi için doğru sporu bulmaya ve onları günün birkaç saatini o spora harcamaya teşvik etmeye çalışıyoruz. Böylelikle keyif alabilir ve iyi zaman geçirebilirler” diyor David.

Örgüt, dışlama ve ayrımcılığın etkilerini azaltma gayretindeki eylemleri teşvik etmeye çalışır. Sağlık ve spor arasındaki yakın bağlantının altını çizen örgüt, çocuk gelişimi için de birçok program sunar:

“Öyle başladık ve sonra rehabilitasyon merkezi açtık. Erişimimizi genişlettik çünkü ihtiyaçların devasa olduğunu fark ettik. Elimizden geldince yardım etmeye çalışıyoruz.”

Eugenia Akopyan

Bursa’dan Fransa’ya: Freud’un eserlerini Fransızcaya kazandıran Janine Altunyan

Yazar ve çevirmen Janine Altunyan Fransız-Ermeni bir ailenin ilk nesil göçmen çocuğu. Uzun yıllar Almanca öğretimi veren Janine, ancak daha sonra, Avusturyalı psikanalist Sigmund Freud’un eserlerine dair deneme yazarı ve çevirmen olarak tanınır. Janine’in psikanalize ilgisi ise kendi halkının trajik mirasını tam olarak kavrama arzusundan kaynaklanır.

Janine iki dünya savaşı arasında, 1934’te Paris’te doğar. Fransa başkentinin tam merkezi olan Les Halles’de büyür. Çevresinde neredeyse hiçbir Ermeni yoktur ve akanı olan göçmen çocuklardan farklı olarak hiçbir zaman yabancı düşmanlığı ile uğraşmak zorunda kalmaz.

Hikâyesine başlarken “Bursalı bir tüccar ailesinde doğdum, hepimiz Türkçe konuştuk. Babamın ailesi gibi anneannem Luisa Kavafyan da Batı Anadolu’nun bu şehrindeydi. 1929’da babaannem Luisa’nın kızıyla oğlunu baş göz etme arayışıyla ona bir ziyarette bulunmuş. Dedelerimin ikisi de çölde hayatlarını kaybetmişler fakat ailenin dulları eski geleneğe

sahip çıkarak onların anısını onurlandırmış” diyor Janine.

Hatırladıklarını anlatmaya “Ailem geçmişteki korkunç hikâyelerden asla bahsetmedi. Sürekli olarak çok çalışmamı ve yoksulluktan uzak kalmamı istedi ” diye devam ediyor.

Fakat Janine’in annesi Makhtig, kocasının ölümünden sekiz yıl sonra 1978’de babasının tuttuğu günlüğü ona gösterir. Janine “10 Ağustos 1915, Çarşamba: 1915’ten 1919’a Kadar Katlandığım Her Şey” şeklinde mütevazı bir başlık taşıyan yazılara işte böyle sahip olur. Fakat bunu okuması mümkün değildir.

“Türkçe yazılmış ama Ermeni alfabesi kullanılmıştı. Her iki dili de konuşan birini bulmalıydım” diyen Janine, yazar Krikor Beledian’dan anıları çevirmesini ister.

Babası hayattayken aile geçmişi hakkında onunla konuşma şansını nadiren bulduğunu söylerken “Beledian babamı benim için yeniden yarattı. Hayattayken onu neredeyse hiç tanıımıyordum. Bu bir mucizeydi!” diye belirtiyor Janine.

2009’da babasının günlüğüne dayanarak “Ermeni Soykırımı Anıları” adlı bir kitap yayınladı. Kendininkiyle beraber merhum babasının soyadını da koruyarak bu kitabın Altunyan bibliyografyasında özel bir yere sahip olmasını sağlar.

2.575 kilometrelik yolculuk

Janine’in babası Vahram, Abraham ve Nakhide’nin üçüncü oğludur. Vahram’ın babası Bursa’da bir bakkaldır ve aynı zamanda gül çiftçiliği yapmaktadır. 1915 Ağustos’unda, Bursa Ermenilerine ülkeyi terk etmeleri için üç gün verilir. Vahram’ın ağabeyleri Manuk ve Arutyun Lyon’a kaçar. Abraham, Nakhide ve oğulları Haik ve Vahram ise sınır dışı edilir. Her şey o kadar çabuk olur ki evlerini bile satamazlar. Mal ve mülklerine el konulur.

Bursa’dan Deyr ez-Zor’a giderler ve üç ay boyunca ebeveynlerinin biraz para kazanabildikleri Kütahya’daki yerel istasyon müdürünün koruması altında yaşarlar. Daha sonra aile Afyonkarahisar’a ve ardından Konya, Tarsus, Adana, Toprak Kale ve Osman’a taşınır. Açlıktan ölmektedirler ve Halep’in

kuzeydoğusundaki El Bab’a gitmek için kalan tüm güçlerini kullanırlar.

Aile umutsuzluğa doğru yol alırken Vahram’ın annesi hastalanır. Salgın olmasın diye aile talihsizliklerinin devam ettiği Suriye çölünün ortasındaki Meskene köyüne gönderilir. Ardından Abraham da hastalanır ve altı gün süren ıstırapın ardından yaşamını kaybeder. Vahram’ın yaşamını kaybetmeye yaklaşan annesi de Arapların birinden iki oğluna bakmasını ister. Vahram günlüğüne şöyle yazmıştır:

“Arap bizi bir eşeğe bindirdi. Altı gün sonra kendimizi bir kampa bulduk. Bize biraz ekmek verdi ve biz karnımız tıka basa doyana kadar yedik. Ben onun çadırında yatmaya gittim, Haik de yandaki çadıra uyumaya gitti. Sabah komşu çadırdaki insanların gittiğini ve kardeşimi de yanlarında götürdüklerini fark ettiğimde dehşete kapıldım. Onları her yerde aradım ama boşunaydı”.

Bir gün Vahram Rakka’ya giden bir konvoyla katılmayı başarır. Bütün şehir boyunca arandıktan sonra sonunda annesini bulur. Onu çöldeki kampa götürür. Vahram’ı evlat edinmek isteyen Arap kadın acır ve çadırda kalmasına izin verir. Daha sonra Türkler Suriye’den sınır dışı edilirken onların da kampları Rakka’ya, Fırat Nehri kıyısına taşınır. 1919 yazında Jön Türkler rejimi Batı müttefiklerinin Türkiye’yi denetim altına almasıyla parçalanır ve yıllar evvel sınır dışı edilenlere geri dönme fırsatı verilir.

Vahram artık annesiyle yeni bir yolculuğa çıkar: Halep, Adana, Konstantinopolis’e yolları düşer ve nihayet doğdukları kent Bursa’ya varırlar. Vahram’ın ağabeyleri Manuk ve Arutyun Fransa’da yaşamaktadır ve bazı araştırmalar sonucunda anneleri ve Vahram’la temas kurarlar. 1919 Kasım’ında Vahram ve Nakhide Fransa’ya taşınır.

“Ermeni Olmak Ne Demek?”

1970’lerin ortalarında Fransa’da Ermeni Soykırımı hakkında pek bir şey bilinmemektedir. 1975’teki 60. yıl dönümüne Jean-Marie Carzou’nun ilk kitabı “Örnek Bir Soykırım” damga vururken Charles Aznavour’un “Ils sont Tombés” (“Onlar Düştü”) adlı şarkısıyla da trajedi anılır.

1975 Haziran’ında Janine Altunyan uzun bir makale yazar ve bunu ta-

rihçi Anahide Ter Minassian'ın yürüttüğü bir seminere taşır. Ter Minassian, Janine'e bu metni prestijli bir yayınevi olan Les Temps Modernes'in (New Times) editöryel birimine göndermesini önerir.

“Ermeni Olmak Ne Demek?” başlıklı bu yazı Soykırım'ın tanıklarına ses verirken bir yandan da kişinin tarihine daha fazla yaklaşma arzusunun sonucudur. Dergi bu makaleyi yayınlamayı hemen kabul eder ve kısa bir süre sonra başka makaleler de çıkar: “Okuldaki Ermeni Kız” 1977’de ve “Soykırım’dan 60 yıl Sonra Babamla Bir İlişki Arayışı” 1978’de yayınlanır.

Freud’u yorumlamak

Janine “Baştan ayağa Fransızım!” diye iddia ediyor ama Paris’teki samimi apartman dairesinden süzülen geleneksel Ermeni kahvesinin aroması köklerine yönelik tek izi değil.

“İşim beni içkin olarak ebeveynlerime bağlar. Onlar edindiğim kültürel değerlerimde bilinçaltında olsa da kendini gösteren özgünlüklerini bana aktardılar. Babamın günlüğünde çok önemli bir kısım var. Öldürülen babasına doğru dürüst bir cenaze töreni hazırlamakta ısrar eden ve benim hiç tanıyamadığım büyükannemden bahsediyor.”

Janine’in anımsattığı üzere tecavüz veya katliamla yüz yüze olduğu bir zamanda büyükannesi şöyle der: “O gömülünceye kadar şuradan şuraya adım atmam.”

Paris’te Vahram terzi olur, Janine’in annesi de dükkânda ona yardım eder ve evi çekip çevirir.

“Annem tam bir Ermeni’ydi; diş hekimi, eczacı, doktor veya avukat olmamı istedi. Ama ben sonunda öğretmen oldum. Bana öğretmenlik edenler gibi olmak istedim,” diyor Janine.

Annesi kızının kariyer seçimiyle barışmaya çalışırken Janine kendi rahat aile dünyası ile bir Fransız okulunun gerçekleri arasındaki devasa uçurumu keşfeder. Janine hikâyesine devam ederken şunları da aktarıyor: “Büyükannem ve amcalarım her zaman evdeydiler ve aralarında Türkçe, benimle ise Ermenice konuşurlardı. Erkek kardeşim benden on yaş daha gençti, o özel atmosferi kaçırdı.”

1958’de Janine ilk olarak taşrada ve daha sonra Paris’te Almanca öğretmeye başlar. On yıl sonra, üçüncü kızının doğumunun ardından kocasından boşanır. Bu noktada analitik araştırmaya olan ilgisini fark eder; bu ilgi nihayetinde onu psikanalize sürükler. Bir öğretim konferansında Janine yine Almanca öğretmeni olan bir meslektaşıyla tanışır ve meslektaşı ona önde giden psikanalist Jean Laplanche’nin rehberliğinde Freud’un çalışmalarını çevirmeye yönelik bir projeden, Sigmund Freud’un bütün eserleri üzerinde çalışan editöryal ekipten bahseder. Janine hatıralarını anlatmaya şöyle devam ediyor:

“Eğer göçmen bir aileden geliyorsanız kaybedecek hiçbir şeyiniz yoktur. Meslektaşına çeviri ekibiyle tanışmak isteyebileceğimi çünkü dil eğitmeni olabilmek için sınavlarıma hazırlanırken Freud’un çalışmalarını okuduğumu söyledim. Toplantının sonunda bana ‘Gelecek hafta görüşürüz!’ dedi. Aslında sadece onların nasıl çalıştığını görmek istemiştım, daha ötesinde bir şey hayal etmemiştim.”

Böylelikle Janine, Freud’un tüm eserlerini Fransızca yayınlanmak üzere hazırlayan araştırmacılar ve çevirmenler grubuna katılan tek kadın olur. Janine Altunyan, 2003’te ünlü psikanalistin dilini ve karmaşık olgular ile bilinçaltı süreçleri konu edinen çeviri çalışmalarıyla ilgili sorunları analiz ettiği kitabı “Freud’un Yazımı”nı yayımlar. Zamanla kalıtsal travma ile bağlantılı sorunları incelemek için psikanalizi uygulamaya başlar. Kökleri Soykırım’dan kaçmayı başaran Ermenilere dayanan Janine bu çalışmaya onlarca yıl ayırır. Aynı zamanda “Soykırım ve İnsanlığa Karşı İşlenmiş Suçlarla İlgili Uluslararası Araştırma Örgütü”nün (AIRCRIGE) kurucularından biri olur.

Janine bütün ailesini Ermenistan gezisine çıkardığında orada geçmişe yönelik bir aşinalık (tanıma) hissetmez. Ancak 2013 yılında Türkiye’ye yaptığı gezide, Ermeni halkına karşı işlenen 100 yıllık suçların mahallerine yaptığı ziyaret kendisinde çok kuvvetli bir etki bırakır. Şimdiye kadar travmatik anıların aktarımına adanmış zaten beş kitap yayınlamıştır. Fakat ebeveynlerinden öğrendiği değerler doğrultusunda araştırmalarına soluksuzca devam etmektedir.

Tigran Yegavyan

Antalya'dan Kanada'ya: Kendini sözlü tarih çalışmalarına adayan Greg Sarkisyan

“Kim olduğunu ve tarihini bilmeyene dek özgür olamazsın. Sadece bunları keşfettiğin zaman huzur bulabilirsin” diye başlıyor söze Greg Sarkisyan.

Toronto'daki ofisinin penceresinden süzülen kış güneşi kadar berrak bir deyiş bu. Ona ve Ermeni halkına iyi yol göstermiş. Yakında bir gün Türkiye halkına da yol göstereceğini umuyor.

Sarkisyan başta Ermeni Soykırımı olmak üzere, Soykırım araştırmalarına adanmış önde gelen uluslararası merkezlerden birinin kurucularından.

1982'de kurulan Toronto merkezli Zoryan Enstitüsü aracılığıyla Ermeni Soykırımı'ndan kurtulanların en büyük sözlü tarih derlemesini gerçekleştiren. Enstitü ayrıca orijinal Türk ve Alman kaynaklara dayalı 40 kitap yayımlar.

Greg Sarkisyan sözlerine “Yaşananları dünyaya göstermek için akademik araştırmaları kullanmak istiyorum. Böylelikle ortak tarih ile Ermenilerin ve Türklerin geçmişle yüzleşmelerini ve uzlaşmalarını sağlamak

istiyorum “diyerek devam ediyor.

Sarkisyan'ın hayatı ve bakış açısı, 1967'de doğum yeri olan Beyrut'u Amerika'ya okumaya gitmek için ilk kez terk ettiği zaman önemli ölçüde değişir. Amerikalılar köklerinin izlerini Bağımsızlık Savaşı'na kadar sürebilirken o ise şunları fark eder:

“Ben dedemin veya babaannemin isimlerini bile bilmiyordum. Evde konuşulan dil Ermenice olsa da eski kuşaklarım bin yılı aşkın zamandır bugünkü Türkiye'nin Güneydoğusu'nda bulunan Kilikya'da yaşıyorlardı. Bu benim kim olduğumu sorgulamamı sağladı. Ben nasıl olduğum kişi olmuştum?”

Kimliğini aramak onun için bir yaşam yolculuğu olur. Babasının ailesinin ortadan kaldırıldığını fakat annesinin ailesinin Ermeni ‘Anne Frank’ları olarak hayatta kaldıklarını bulur. Sarkisyan bulduklarını şöyle anlatıyor:

“Anneannemin eşi Krikor'un Haji Khalil (Hacı Halil) isminde bir iş ortağı varmış.1915'te Soykırım başladığı zaman Krikor ailesinin gözleri önünde asılmış. Düzgün bir Türk Müslüman olan Halil ne olursa olsun ailemi koruma sözü vermiş. Anneannemi ve ailenin başka altı üyesini kurtarmak için çok büyük riskler almış. Saklandıkları dokuz aylık sürede ailenin iki çocuğu ölmüş. Halil Ermenileri barındırdığı için yakalanmaktan o kadar korkmuş ki bu iki çocuğu gece gömmüş. Nihayetinde Halil aileyi bir şekilde Krikor'un erkek kardeşi Gevorg'un yaşadığı Suriye'deki Halep'e doğru özgürlüklerine giden bir trene binmeyi başarmış.”

Sarkisyan'ın Halil'in oynadığı rolü keşfetmesi 1986'da taşındığı Toronto'da kurduğu işlerin fonlarını kullanarak Zoryan Enstitüsü'nü ortaklaşa kurmasına yol açar. Ermenistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılmasından sonra Sarkisyan enstitünün Erivan'daki ilk konferansında ailesinin hikâyesini anlatır.

“İnsanlara insanlığı anlatmak için mükemmel bir yer olduğunu düşündüm. ‘Bir dönem bazı tiranlar, bazı korkunç insanlar ülkenizin kontrolünü ele geçirmiş ve bu Soykırım'ı gerçekleştirmiş olabilirler ama aynı zamanda Halil gibi insanlar da vardı’ diyerek Türk halkına el uzatmak için mü-

kemmel bir yerdı” diye deneyimini aktarıyor Sarkisyan.

Konuşması hayal edebileceğinden çok daha iyi geçen Sarkisyan aktarımına şöyle devam ediyor:

“Sahneden indiğimde bir adam içeri girdi ve hıçkırıklar içinde bana sarıldı. Bu adam Türkiye’nin en saygın yazarlarından biri olan Taner Akçam adında bir Türk’tü. Söylediklerimden çok etkilenmişti. Ertesi gün daha da duygusal bir olay gerçekleşti. Soykırım maktullerini anmak için bir kiliseye gittik. Ben Taner’in elini tuttum ve mum aldık. Dedim ki: ‘Bu mumu dedemin anısına senin yakmanı istiyorum, ben de elimdeki mumu Hacı Halil anısına yakmak istiyorum çünkü bu iki insan birlikteler.’ Birbirimizi kucakladık ve ortak tarihimizin ortaya çıkarılmasına, ikimizin halklarının da yüreklerini ve zihinlerini değiştirecek bir diyalog yaratmaya söz verdik.”

Hareket diyor ki: “Düşmanlarımız bizi öldürmeye çalıştı ama başarılı olmadılar. Sadece kendi kaynaklarımız ve kararlılığımız sayesinde değil, aynı zamanda bize yardım etmek için gelen dünyadaki bazı iyi insanlar sayesinde.”

Düşündükleri lafta kalmayıp eyleyenlerden Sarkisyan. Türkiye’deki öğrencileri Ermenilerle birlikte Ermeni Soykırımı’nı incelemeye davet ettikleri Toronto’daki yaz okulu da dahil olmak üzere Zoryan Enstitüsü’nün birçok projesine en büyük katkıyı sunuyor. Enstitü bu öğrencilerin katılım ücretlerini, seyahat ve konaklama masraflarını ödüyor. Kursa katılan 11 Türk öğrenci doktora çalışmalarını Ermeni Soykırımı ile ilgili konularda yapmayı seçmiş.

Sarkisyan, Zoryan Enstitüsü’nün çalışmaları ve 100 Hayat gibi hareketler sayesinde hakikat ve uzlaşmanın geleceğine inandığını belirtirken sözlerini şöyle sonlandırıyor:

“Hakikat ortaya çıkacak. Hakikat ortaya çıktığında hem Ermeniler hem de Türkler ileriye bakmak için özgür olacaklar. Başka çaremiz yok. Coğrafi olarak biz komşuyuz. Birlikte yaşamak için bir yol bulmalıyız. Soykırım’ın yüz yıl sonrası buna başlamak için çok iyi bir zaman”.

Erzurum’dan Ermenistan’a: Soykırım’ın hikâyesini sırtlayan sanatçı Eva Harut

Eva Harut Almanya’da yaşamakta ve çalışmaktadır. Gazeteci olarak Ermenistan’dan GALA TV’ye haber geçer. Aynı zamanda kelimelerle arası iyidir. Büyük büyükannesi Hripsime’nin Ermeni Soykırımı’ndan hayatta kalışının hikâyesinin yükünü uzun yıllardır sırtlayan Eva, 100. Ermeni Soykırımı Anma Günü için hikâyeyi yazmaya karar verir. Eylül 2015’te büyükannesinin yaşadıklarını temel alarak “One Week in the Rug” (Kilimde Bir Hafta) isimli kitabını yayınlar. Ancak yine de onun asıl tutkusu sanattır.

Erivan’daki Güzel Sanatlar Devlet Akademisi’nden başarıyla mezun olan Eva Harut, şu an lisansüstü eğitimini Dresden’deki Güzel Sanatlar Akademisi’nde yapmaktadır. Eğitiminin yanı sıra konferans vermekte ve tanınmış sanatçılarla çeşitli projeler düzenlemektedir.

Eva, Almanya’ya taşınmadan önce Ermenistan kenti Gümri’de yer alan Güzel Sanatlar Akademisi’nde dört yıl geçirir. İlk büyük sanat projesi “Metamorphoses” (Başkalaşmalar) 2011 yılında aklına geldiğinde memleketi Gümri’de dedir. “Gümri’de yaşam kolay değil. Birçok kişi, özellikle de

kadınlar durumlarından şikayetçi, ancak bu durumu değiştirmek için bir şey yapmaktan da aciz” diyen Eva, sözlerine şöyle devam ediyor: “Proje, sorunları ve engelleri aşarak hayatlarını değiştirmeyi başaran diğer kadınları kendimce göstermem üzerineydi”.

Eva Harut böylelikle Ermeni toplumunda kadınların durumuna ilişkin soruna değinen ilk sanatçılardan biri olur.

Eva’nın oluşturduğu başka bir projenin ismi ise “La Realtà.” Projenin ana mesajı basit: Bizim gerçekliğimizi yaratan, düşünce şeklimizdir. Proje öyle bir başarı yakalar ki Erivan, Moskova ve Dresden’de birçok kez gösterilir.

Parçalanmış hayaller

Eva’nın büyük büyükannesi Hripsime Betnesyan, Erzurum’dan eğitimli bir aileden gelmektedir. 1910 yılı civarında Lujs Paronyan isimli Ermeni bir subayla evlenir. Lujs birkaç yılın ardından Pers cephesine sevk edilir ve bir daha ondan haber alınamaz. Eva, şöyle anlatıyor:

“Üç kız çocukları varmış: üç yaşındaki Varsik ve altı aylık ikizler Aghavni ve Lusaber. 1914’ün sonlarına doğru büyük büyükannemin yedi erkek kardeşi de orduya çağrılır. Üç küçük çocuğu, kız kardeşi Mariam ve anne ve babasıyla yalnız kalır. Zaman geçtikçe Türk bir komşu Hripsime’ye çocuklarını alıp gitmesini, kocasının günün birinde döneceğine inandığı için aptal olduğunu söyler. Hripsime yine de bu uyarıya kulak asar. Herkesçe bilinen büyük halı dükkânı sahibi olan babası Hovhannes Ağa için de Türk müşterilerinin Ermeni halkına karşı menfur şiddet eylemlerinde bulunabileceği hiç inandırıcı değildir.”

Aile, Türk askerler Ermeni evlerinde değerli eşyalar aramaya başlayana dek durumun ciddiyetinin farkına varmaz. “İlk tepkileri altınlarını ve mücevherlerini avluya ve eve saklamak olur. Ancak kısa bir zamanda sadece varlıklarının değil, yaşamlarının da tehlikede olduğu belli olur” diyor Eva. Hripsime ve geride kalan birkaç aile üyesi Gümri üzerinden Rusya’ya geçebilecekleri Kars’a gitmeye çalışır. Eva, şöyle anlatıyor:

“Yolculuk sırasında Aras Nehri’ni geçen köprüye ilerlemeleri engellenmiş ve nehri geçmek için başka bir yol bulmaya zorlanmışlar. Büyükannem hikâyenin bu noktasında, o günün trajik olaylarını anlatmaya çalışırken her zaman gözyaşlarına boğulur. Tüm Ermeniler yürümektedir. Olanca hızla koşmaya çalışırlar. Çoğunun – erkek, kadın, genç, yaşlı ayırt etmeden- kimi yakalarsa başını kesen Türk süvarisi karşısında şansı yoktur. Hripsime kendine geldiğinde küçük, karanlık bir odadır; o güne dair tüm hatırladığı bu. Ailesinin evini bıraktığı Türk komşunun yanında güvendedir. Kadın bir subayla evlidir. Muhtemelen onun sayesinde Aras Nehri’ni geçmeye çalışırken Ermenilerin kaçmaya çalıştığını duymuştur. Hripsime’nin kaçmayı başarıp başaramadığını görmek için oraya gider, ancak onu annesi ve acı acı ağlayan çocuklarının yanında, suyun içerisinde baygın şekilde bulur.

Komşu büyük büyükannemin hala yaşayıp yaşamadığını görmek için eğildiğinde Türk bir asker çıkagelir. Aklına ölümlerden altın toplamaya çalıştığını söylemek gelir. Bu, askeri memnun eder. Ağlayan ikizler çok fazla dikkat dağıttığı için onları hemen çocukların arkasına saklar ve kaderlerine terk eder.

Sonrasında Hripsime’yi, yaşlı annesini ve üç yaşındaki Varsik’i evine götürmek için karanlığı bekler. Onları bir Kürt’ten ödünç aldığı halı dolu bir el arabasıyla götürür. Şüphelendirmemek için kadınları halıya sarar ve küçük kızı, kendi kızımıymışçasına giydirir.

Büyük büyükannem, o gün tamamen çaresiz kalmasına rağmen ikizlerini kurtaramadığı için kendini asla affetmez, öldüğü güne kadar onların yasını tutar.”

Komşu kadının evi günde iki kez askerlerce aranır, Ermeni arkadaşlarının saklandığı yere çok az yemek bile götürmek tehlikeli hale gelir. Eva sözlerini şöyle sürdürüyor:

“Bir gün kocası ona, risklerden ötürü, durmasını söyler. Ancak onları ölüme terk etmemeye kararlıdır. O yüzden gecenin karan-

lığında onları atlı arabayla Kars’a götürmesi için kalan az sayıdaki değerli eşyasını bir Kürt’e verir.”

Hripsime’nin babası ve erkek kardeşlerinin kaderi bilinmez, ancak hayatta kalmadıkları söylenebilir.

Rusya’da taze bir başlangıç

Rusya’ya giden tren çoğu kadın, çocuk ve yaşlı olan Ermeni mültecilerle doludur. Eşi ve üç yaşındaki oğlu hakkında endişeli, ümidini yitirmiş, tek başına köşeye sinmiş genç bir erkek vardır. Adı Aharon Schiroyan’dır. Bir hafta süren yolculuğun bilançosu ağırdır: Yorgunluktan ve yolcular arasında yayılan bulaşıcı hastalıklar sonucu birçok kişi ölür. Tren her istasyonda durduğunda cenazeler boşaltılır. Varsik hastalandığında Aharon sanki kendi çocuğuymuşçasına küçük kızla ilgilenir. Hripsime bu sırada ölmeyi istemektedir:

“Bir istasyonda Rus bir subay vagonlarına gelir. Yüzünde, büyük büyükannemin hafızasına kazınacak kadar belirgin, boydan boya büyük bir yara izi vardır. Gözlerini ona çevirdiğinde onun yüreğini ferahlatan şu hoş cümleleri söyler: ‘Kaybedilen kaybedilmiştir. Şimdi ileriye bakmak zorundasın. Bu trene binebilmişsen daha ileriye gitmek için yeterince güçlüsündür.’ Büyükanne me göre bu yüreklendirmeye çok ihtiyacı vardır.”

Krasnodar’a varır varmaz küçük Varsik derhal hastaneye kaldırılır. Savaşın ortasında fazladan öğün ve yatak yoktur. O yüzden Hripsime kızının yatağının yanında yerde yatar. Varsik’in iyileşmesinin birkaç gün ardından anne, kız çocuğu, büyükanne ve trendeki Aharon mültecileri ağırlamak için yapılan ahşap kulübelerin birine taşınır, küçük bir odada dört kişi yaşarlar. Tanıştıkları günden bu yana Aharon, Hripsime’yi bir an için terk etmemiştir, ona bir yıl sonra evlenme teklif eder.

Eva’nın inancı ise şu yönde: “İkisi arasındaki yakınlık özeldi, çünkü en iyi arkadaşlar olarak başladılar ve ondan sonra çift oldular.”

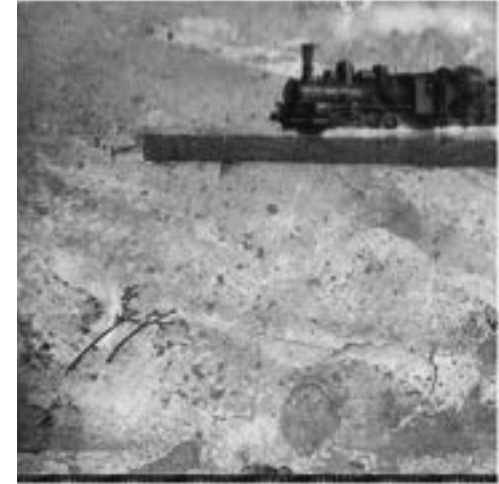
İki erkek bir de kız çocukları olur. Kız çocuğunun adı Lusya’dır. Lusya aynı zamanda Eva’nın büyükannesidir. Muhasebeci olarak iş bulduktan

sonra Aharon, yeni ailesine bakmaya başlar.

Ermeni mülteciler, hayatta kalan aile üyelerinin yerini bulma umuduyla sevdiklerinin isimlerini küçük kağıt parçalarına yazarak etrafta dağıtır. Aharon annesiyle, Hripsime de Gümri’de evli ve çocuk sahibi kız kardeşi Mariam ile işte böyle tekrar birleşir. Hripsime’nin annesi oraya taşınan ilk kişi olur. Ardından kızının da ailesinin peşinden gelmesini ister.

“Büyükanne Lusya ne zaman annesinin hayatta kalma hikâyesini anlatsa gözlerinde yaş olur. Onun her şeyini elinden alan Türklerden bahsettiği gibi annesini kurtaran Türk komşudan da minnet ve övgüyle söz eder” diyor Eva.

Irina Lamp

Eva Harut’un “One Week in the Rug” kitabı için Mariana Smith’in yaptığı “The Train to Russia” (Rusya’ya giden tren) isimli illüstrasyonu

Erzurum'dan Fransa'ya: Gazeteci ve belgeselci Pascal Manukyan

Maceranın her türüyle tanıştı hayatında. Ermeni Soykırımı'ndan hayatta kalanların torunu Pascal Manukyan, bir gazeteci ve belgeselci. Onlarca yıldır dünyayı dolaşıyor. Tarihi cephelerde yaşanan ölümlere tanıklık etti, dünya genelinde acı çeken insanların arasına karıştı...

2013 yılının Eylül ayında yayınlanan “Le Diable au Creux de la Main” (Avucumdaki Şeytan) kitabında şunları yazdı Pascal:

“Tüm meslekler içerisinde gazeteciliği, tüm gazetecilik türleri arasından ise sorunları haberleştirmeyi seçtim. Çoğu zaman bana nedenini soruyorlar. Bu soruya verdiğim yanıt ise bana dayatılan kelimeler ve görüntüler aracılığıyla geldi. Küresel çaptaki ayaklanmaların 20 yılını anlatmak istedim. Ancak nihayetinde kendiminkinden de bahsettim. Her korkunç olay beni ailemin kaderine, Ermenilerinkine geri götürdü. Hikâyemin eksik hatları, beni başkalarınınkini çizmeye zorladı. Hiçbir şeyi şans eseri yapmıyoruz.”

60 yıl önce Nisan'ın 24'ünde dünyaya geldi Pascal Manukyan. Amazon'un yerli kabilelerinden Macuje ile ilk kez temasa geçtiğinde sene

1975'ti ve Yacumo yolculuğunu gerçekleştiriyordu. O tarihten 1989 yılına kadar basın ajansı CAPA'nın kurulmasına katkı sundu; ilk başta video aktivist, sonra da 1995'ten 2015'e kadar geçen sürede yayın yönetmeni olarak.

Çok satan kitapların da yazarı aynı zamanda. En son romanı “Les Echoués” (Çıkmazdaki) yasadışı göçe yeni bir bakış sunarken, ilk kitabı “Le Fruit de la Patience” (Sabrın Meyvesi, 1982) aile hikâyesi aracılığıyla Ermeni sorununa ışık tutuyor. “Avucumdaki Şeytan” kitabında ise savaş muhabiri olarak anılarını derlemiş Pascal.

Kahramanı “Araksi”

Pascal'ın babaannesi Araksi, Ermeni Soykırımı'nda hayatta kalan tek aile üyesi. Erzurum'da Dikran ve Tchoury'nin kızı olarak doğan Araksi, kaderi acımasızca değiştiğinde henüz 10 yaşlarındaydı. Üç kız kardeşin en büyüğüydü Araksi. Yedi yaşındaki dilsiz, nazik ve kırılgan Youraper ve neredeyse dört yaşındaki Nazely ve bir kız kardeşleri daha vardı ama Pascal aile tarihini kayda alırken Araksi kardeşinin ismini hatırlamıyordu.

“Sabrın Meyvesi” isimli kitabında tehcirin dayanılmaz sahnelerinin tasvirine yer veriyor Pascal. Tchoury'nin bitkinlikten ölümü ve sonrasında Youraper'in yaşamını yitirmesi kitapta yer bulan acımasızlıklardan. Yalnızca Araksi ve küçük kız kardeşi Nazely kurtulmuş bu acımasızlıktan.

Pascal şöyle anlatıyor: “Kötü koksunlar diye at gübresiyle kaplamışlar kendilerini. Tecavüzden böyle kaçmışlar.”

Anadolu'nun güneydoğu ili Mardin'de bedeviler almış onları muhafızlardan. Geceleyin genç bir Arap, hayatta kalanlar arasından köle seçsin diye nişanlısı Assina'yı at sırtında kentin ucuna götürmüş. Koku o kadar berbatmış ki Assina neredeyse bayılmış. Tiksinden gelen Assina, atının üzerinden hayatta kalanların en güçlülerini incelemiş. Nazely o kadar inceymiş ki Türk muhafız birinin fiyatına ikisini satmayı kabul etmiş. İşte böyle kurtulmuş kardeşler. Araksi çiftle beraber üç yıl geçirmiş.

“Büyükannem kölelik yoluyla saygınlığını geri kazandı” diyen Pascal, yine de Araksi'nin bir yıl sonra kız kardeşinin kör bir dervişe satılmasının ardından yaşanan acımasız ayrılıktan dolayı yıkıldığını söylüyor. Pascal,

büyükannesinin köle olarak geçirdiği üç yılı ise şöyle anlatıyor:

“Büyükannem çölde üç yıl boyunca hizmet etmiş. Arapça öğrenmiş, iyi bakılmış ve Hristiyan inancını korumuş. Sonra da Ermenileri çölden toplayan Yakın Doğu Yardımı tarafından alınmış. Sahipleri ayrılmasına karşı çıkmamış.”

Kendisini yeni hayatına, Halep’e götüren trene atlayan Araksi, yolda oynarken bulduğu küçük bir erkek Türk çocuğunu almış yanına ve haykır-
mış: “Bir Ermeni daha olacak!”

Pascal, büyükannesinin yetimhane yıllarında yaşanan olayları şöyle anlatıyor:

“Yetimhanenin Ermeni yöneticisi çocuklara aile bulabilme umuduyla her sene diasporaya çocukların fotoğrafını yollarmış. Karşılığında bazı göçmenler ise yetimler arasında kendilerine eş olabilecek ve Fransa, Arjantin veya ABD vatandaşı yapacakları birini bulmak amacıyla kendi fotoğraflarını yollarmış.”

Araksi en sonunda ona bakan Erzincanlı Ermeni Maritza sayesinde Halep’teki prestijli Baron Otel’de kendine iş bulabilmiş. Maritza günün birinde Arksi isteyken onu ziyaret edip Fransa için vize aldığını ve sonraki gün Marsilya için yola çıkacağını söylemiş. Aradan altı ay geçtikten sonra Araksi için yetimhaneye bir mektup gelmiş. Maritza, Araksi’ye Lyon’da kendisinin de çalıştığı bir değirmende iş bulmuş. 1926 yılında Halep’i terk eden Araksi, Lyon’a doğru yola çıkmış.

Kendisiyle Ermenice konuşurdu

Pascal’ın baba tarafından dedesi Mıgırdiç Takyan -tanındığı ismiyle Haigaz-, Maraş’ın yerlilerindenmiş. Kürtler tarafından kurtarılmış, gittiği Yunanistan’da cebinde Aida Manukyan (kadın ismi) adına belgelerin olduğu ölü bir Ermeni kadının yanında bulmuş kendini. Lyon’daki bir değirmende çalışmak için anlaşılmamış belge. Haigaz, tereddüt etmeden belgeleri kendisininmiş gibi almış ve çalışmak üzere Fransa’ya gitmiş. Değirmende Araksi ile karşılaşmış. Zaman kartları ise yan yanaymış. Çift daha sonra Paris’in banliyösündeki Meudon’a taşınmış.

Pascal’ın geldiği yer de bu işçi sınıfı mahallesi. Ardennes (Kuzeydoğu Fransa’da) yerlisi annesi, akrabalarının aksine tavsiyelerine rağmen babası Gaidzag ile evlenmiş. Aile, büyükleriyle beraber aynı evde yaşamış.

Evde oturan birçok kişi olduğunu belirten Pascal, aynı zamanda doğduğu yer olan o evi şöyle anlatıyor:

“Eminim ki annem için çok zor olmuştur. Aynı odada yaşayan beş kişiydik. Erkek ve kız kardeşlerimle ben o evde doğduk. Annem Ermenice öğrenmemizi istemedi. Ona göre Ermeni olmak açık görüşlülükten yoksun olmak ile aynı şeydi.”

Pascal, “Ermeni kimliğinin bir gün tekrar ortaya çıkacağını” söylediğinden söz ediyor. Pascal’ın ilk kitabına “Sabrın Meyvesi” demesinin nedeni de bu cümle.

Pascal, annesinin kitaba verdiği tepkiyi ve kitabına ismini veren babasının son anlarını da şöyle anlatıyor:

“Annem ilk kitabımı beğenmedi. Bana kitabın onu çok yaradığını söyledi. Yaşadığı onca acıdan sonra babam o yılın altı sene öncesinde ölmüştü. Annem Katolik bir papaz getirmiş ancak sonra şöyle demişti: ‘Babana kendini Fransız mı Ermeni mi olarak hissettiğini sorduğumda, bilmiyorum derdi. Yine de cesaretlenmek istediğinde bunu Ermenice yapardı. Haklısın. Ermeni bir papaz getirmemiz gerekiyor.’ Hastanede Polo Lacoste giyen Katolik papaz ile örtüsü ve haçıyla şarkı söyleyen Ermeni papaz arasında karmaşa yaşanmıştı. Babam kendi dilini duymak istemişti, 15 dakika sonra da öldü.”

Çocukluğunda dinlediği katliam hikâyelerini hala hatırlıyor Pascal. Her Pazar günü Pascal ve kardeşleri babaannesi Araksi’nin evine gidermiş. Babaannesi Pascal’ı Ermeni kültürü ve geleneklerine yakınlaştırmak için Paris’in Jean-Goujon sokağındaki Ermeni Kilisesi’ne götürürmüş.

Korkusuz seyyah

Amazon’da sekiz ay geçirmek için ailesinin evini terk ettiğinde Pascal neredeyse 19 yaşındaymış. Önceden tasarladığı gibi Alaska’ya gidebilir-

miş, ancak asıl ihtiyacı olan cepleri boş bir şekilde atılacağı bir maceraymış. Yolculuğunda ona yardım eden ise aile ismi olmuş.

Pascal, bir hatırasını gülümseyerek şöyle anlatıyor: “Bir keresinde Meksika’dayken zor zamanlar geçiriyordum. Telefon rehberini açtım ve listedeki Ermeni isimlerinden birini seçtim. Her yaptığım gezinti için bir gelenek haline geldi bu. Çoğunlukla da hoş karşılandım.”

Pascal, ilk belgeselini Afganistan’daki gazeteci arkadaşıyla çekti. Oraya yerleştiğinde sene 1979’dur: “Gerilla savaşı vardı. Oraya gittikten üç ay sonra ülkenin Sovyetler tarafından işgali gerçekleşti.”

Burada genç bir Fransızla tanışmış Pascal. Yardımsever Bernard Kouchner, Médecins du Monde sivil toplum kuruluşundanmış. Kouchner’in yapmak istediklerini şöyle anlatıyor Pascal:

“Sahra hastanesi açmak için yardım arıyordu. Bize yardım etmesi için açık görüşlü bir Paştun ve ayaklananların Fransız şefini bulduk. O zamandan beri Bernard iyi bir arkadaşımıdır.”

Kouchner, Fransa’daki yardım programları işinden sorumlu olduğunda da yolları bu sefer Sudan, Somali ve Kosova’da kesişmiş. Pascal Kosova’da Balkanların yeniden yapılanmasına katkı sunan Kouchner hakkında bir film çekmiş.

Sert uyanış

1970’lerin sonunda Ermenilerin Türk diplomatlara yönelik ilk saldırıları Pascal’ı kendi kimliği hakkında düşünmeye zorlamış. O zamana kadar o, Ermeni olmayı anılarıyla bağlantılı ve kesin surette özel bir konu olarak görmüş. Ancak bu gerilim Pandora’nın kutusunun açılmasına neden olmuş. Saldırının mağdurlarından Türk büyükelçiyle röportaj yapmaya gitmiş.

Fransız ve Ermeni, Ermeni ve Fransız... Pascal’ın kimliği oldukça karmaşık. İlk kez 1984 yılında babasıyla gitmiş Ermenistan’a. Soykırımın yüzüncü yılında ise iki çocuğu Meryl ve Vahe’yi almış yanına ve Ermenistan’a gitmiş. Noravak Manastırı’nın yakındaki bir mağarada, geçmişin anısına Pascal’ın babasının bir fotoğrafını bırakmışlar.

Tigran Yeghayan

Araksi (ortada), Halep, 1923

Araksi (Üst sırada soldan 7’nci)

Pascal, Sınır Tanımayan Doktorlar’ın kurucusu Kouchner ile Afganistan, 1984

Kocaeli ve Adapazarı'ndan Buenos Aires'e: Arzumanyan kardeşler

Arzumanyan kardeşler babaları Bedros'un mirasını devam ettiriyor. Bedros onlara eğitimin önemli olduğu fikrini aşılarlarken iki kardeş de onu hayal kırıklığına uğratmadı. Diana, "Babam her zaman bize okumamız gerektiğini söylerdi. Çünkü onun başına bir şey geldiğinde başka ülkeye gitmek zorunda kalırsak iyi bir şekilde eğitim almış olmamız gerektiğini belirtirdi" diyor.

María Diana Arzumanyan ilk ve ortaokulu üstün başarıyla bitirdi. Piya-
no ve şan eğitimi aldığı üniversiteden üstün başarıyla mezun oldu. Verdiği
konserlerle birkaç yarışmayı kazanan Diana, Teatro Colón'un bestecisi ve
sanat direktörü olan Roberto Caamaño ile birlikte iki albüm çıkardı.

Profesör María Diana Arzumanyan, 37 yıldır Universidad Católica Ar-
gentina'daki Müzik Fakültesi'nde eğitim vermesinin yanı sıra Conservato-
rio Nacional de Música, Conservatorio Superior de Música Manuel de Fal-
la ve Latin Amerika'nın en önemli konservatuar bölümlerinden biri olan
Conservatorio Provincial Juan José Castro'da da dersler veriyor. Birçok

öğrencisi arasında ünlü şarkıcı Elena Roger da bulunmaktadır.

Pablo Arzumanyan ise daha çocuk yaşta büyük ablasının kitapla-
rındaki matematik problemlerini çözüyordu ve bazen kitaplardaki hataları
bile tespit ediyordu. Dahi olarak tanımlanan Pablo, Universidad de Buenos
Aires'te sigorta uzmanlık bölümünde çok az sayıda öğrenciye verilen dip-
lomaya layık görüldü. Aynı üniversitede önce asistan profesör olarak işe
başladı ve sonrasında büyük bir memnuniyetle 43 yıl boyunca Mali Hesap-
lama, İstatistik ve Sayısal Analiz dersleri verdi. Bankacılık finans alanında
uzmanlaşarak parlak bir profesyonel kariyer inşa etti.

Kesintiye uğramış bir çocukluk

Adapazarı'nda doğan baba Bedros, Ermenilerin yaşadığı trajediden
sekiz yaşındayken kurtulur. Ailesinde bölgede yaşayan 28 kişiden sadece
Bedros hayatta kalabilir.

Anneleri Repega Tutundjian, Armesh'te doğar (Akmeşe-Kocaeli). Re-
pega'nın babası Nerses Armesh belediye başkanıdır. Nerses, Ermeni Soy-
kırımı boyunca Türk ordusu tarafından rehin tutularak ordunun muhasebe-
cisi olarak zorla çalıştırılır.

Arjantin'in geleneksel içeceği 'mate'yi hazırlarken "Dedem, Osmanlı
subaylarının ordudan çok büyük paralar çaldığını söylerdi" diyor Pablo.

Nerses, bulunduğu pozisyondan yararlanarak birçok Ermeni'nin katli-
amdan kaçmasına yardım eder. Eşi Servart ise dört çocuğuyla birlikte Yu-
nanistan'a kaçışını kendi hazırlar. Savaşın sona Servart ve Nerses tesa-
düfen bir araya gelir. Servart, trende yolcunun birinin Nerses Tutundjian'ın
hala hayatta olduğunu konuşurken duyar.

Sonrasında ise Arjantin'e ulaşırlar. "İlk yatak ve sıcak yemekle dolu ilk
tabak Selamet Ordusu'ndan geldi" diye anlatan Diana, kendilerini kabul
eden ülkeye ve el uzatan organizasyona şükranlarını dile getiriyor.

Uzun yolculuk

Bedros, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere yapılan zulüm sonra-

sında sabit bir yönü olmadan fakat sağlam bir inanç ve hayatta kalma kararlılığıyla kurak çöllere doğru yola çıkar. Güneşin ve rüzgârın sert olduğu yolculukta bir ayağını köpek ısıtır. Birlikte yola çıktığı diğer Ermeniler yarasını deve idrarıyla temizleyip mikrop kapmasını engellemek için barutla yakar.

Başını bacaklarına doğru indirip elini sağ bacağına uzatarak sanki izi kendi bacaklarındaymış gibi “Çok büyük bir yara izi vardı” diyor Pablo.

Daha sonra Bedros, Müslüman bir ailenin yaşadığı ve kendisini evlat edinip kendi çocuklarıymış gibi büyütmek istediği bir Arap köyüne varmayı başarır. Bedros, bir gece gözleri görmeyen bir adama kılavuzluk edeceği bir Arap şehrine kaçar. “Adam bir gün yiyecek aramaya gittiğinde babama hiçbir şey yemediğinden emin olmak için yiyecekleri saymasını emreder” diye anlatıyor Pablo.

Bedrós tekrar kaçıp Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti’nin bulunduğu yere yakın olan Halep şehrine varır. Bedrós, yaşadığı birçok şeye rağmen hala küçük bir çocuktur. Bir süre burada kalır. Pablo “Amerika’ya gitmek için oradan ayrılır ve o zamandan itibaren Arjantin’de kalır” diyor gülerek. Yolculuk sırasında iki hemşerisiyle tanışır. Hemşerilerinde biri aile fotoğrafını gösterir ve Bedros fotoğraftaki genç kadına âşık olur: Repega Tutundjian.

Yeni bir gelecek

Bedros önceleri gerçek anlamda gece gündüz demeden haftanın yedi günü La Plata’da bulunan et paketleme tesisinde çalışır. Hayatta kalmayı başaran tek akrabası olan yeğenleri Siranoush, Boghos ve Khatchik Arzumanyan’ı Arjantin’e getirmek için para biriktirmeye karar verir. Yeğenlerini getirdikten sonra da onlara bakmak zorunda kalır. Bu sebeple ev ve iş bulmalarını ve hatta genç Siranoush’un oyunculuk dersleri almasını sağlar. Bugün, Arjantin Buenos Aires’teki Ermeni Caddesi’nde bulunan Ermeni odasına Siranoush’un vefatından sonra “Siranoush Odası” adı verilir.

Kardeşler, büyük dede ve büyük annelerinin yaşadıkları korkunç hikâyeleri birbirlerine anlattıklarını hatırlıyorlar. “Bazen bizi travmadan uzak

tutmak için kendi aralarında anlamadığımız Türkçe dilini konuşturlardı” diyor Diana. Torunlarıyla konuşturlarken de Ermenice konuşturlarmış. “Ermenice konuşmadığımızda ise babam ve annemin tepesi atardı” diye anlatıyor Pablo. Hiçbir zaman nereden geldiklerini unutmazlar.

“Babam genellikle kâbus görürdü ve annem onu uyandırırdu” diye hatırlıyor Diana. Övünürcesine “Babam her şeyi kendi kendine öğrendi. İspanyolcayı not tutarak ve yazarak öğrendi. Tek bir nota bilmeden, kulaktan piyano çaldı. Okumak ise onun en çok sevdiği uğraşıydı” diye anlatıyor Diana.

Bedros, Diana’nın yeteneğini daha küçükken fark ederek büyük bir fedakârlıkla ona piyano aldı ve o piyano sonradan Diana’nın hayatını tanımlayan obje oldu.

Ve güneş batıyor. Diana ve Pablo anıları diri tutan, mekanları ve mutlu geçen bir çocukluğun tadını ve kokusunu hatırlatan aile fotoğraflarını gösteriyor. Bu hatıralar arasında Arjantin bayraklarını simgeleyen bir kurdele ve “Onur diploması, Ricardo Pablo Arzoumanian” yazılı bir belge de var. Diana belgeyi eline alıp gurur verici bir gülüşle önünde oturan erkek kardeşine bakarak okuyor. Pablo o sırada özel bir anı hatırlatıyor:

“Otobüsteyken tesadüfen birilerinin kız kardeşimin nasıl kurallara bağlı bir öğretmen olduğu ile ilgili konuşmalarını duydum ve aynı sohbette başka birinin de ‘Erkek kardeşi de onun kadar kurallara bağlı’ diye ekledi. Sonra kimin daha kurallara bağlı olduğunu karşılaştırmaya başladılar.”

İkisi birden günün anılarıyla dolup taşarken gülüşüyorlardı.

Eugenia Akopyan

Kars'tan Rusya'ya: 'Ölüm tedavisi'nin peşindeki doktor Alexey Maschan

Rusya'nın Moskova kentinde yer alan Federal Çocuk Hematolojisi, Onkolojisi ve İmmünoloji Klinik Araştırma Merkezi'nin müdür yardımcısı olan Alexey Maschan, her zaman "ölüme tedavi" bulmayı hayal etmiştir. Alexey biraz da kendi ailesini kurtaran bir iyiliğin hafızası anısına hayatının tamamını insanlara yardıma adanmıştır. Alexey'in ailesi Soykırım'dan, hala sevgiyle hatırladığı diğerkam bir davranışta bulunan bir Türk'ün iyiliği sayesinde kurtulmuştur.

Alexey Maschan 1962 yılında Moskova'da mühendislerle dolu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Alexey'in büyük büyükbabası Stepan erkek kardeşi Armenak ile beraber Moskova'ya taşındığında ünlü Arbat Caddesi'nin hemen yakınındaki küçük ahşap bir evin sahibi olur. Rusya'nın başkentine Alexandropol'den gelmişlerdir. Alexandropol, Gümri'nin antik ismidir.

Maschan ailesi Sovyetler döneminde komünal apartmana dönüştürü-

leceği için evi bırakmak zorunda kalır. Alexey, erkek kardeşi Mikhail ve anne ve babası tek bir odada yaşar. Bir zamanlar onlarla yaşayan akrabaları ise sırayla taşınır ve ailenin eski evinde yaşamaya her türden yeni insan gelir.

Alexey'in büyükannesi Susanna Maschan ailenin Ermenistan bağıını korumuştur. Moskova Felsefe, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü'nden mezun olmasının yanı sıra savaş zamanı şairlerinden birçoğunun dostudur. Dahası, harika bir hikâye anlatıcısıdır ve ailenin geçmişi hakkında konuşmaya isteklidir. Alexey, büyükannesinin geçmişi yeniden kurmak için çok şey yaptığını, hatta yaşamının son senelerinde devasa bir aile ağacı çizdiğini söylüyor.

Alexey büyükannesiyile beraber Ermenistan'ı ilk kez ziyaret ettiğinde 6 yaşındadır. Erivan'da yakın bir zamanda Tsitsernakaberd tepesinde açılan Soykırım maktulleri anıtını görmeye gitmişlerdir. Alexey o günü "Anıtın yanında çok insan vardı ve uzaklarda, kör edici mavi gökyüzünün içinde Ararat'ı (Ağrı Dağı) görebiliyordum" sözleriyle anlatıyor. Birkaç sene öncesinde ise Ermenistan'a geri gidiyor ve anıtı tekrar ziyaret ediyor, ancak bu kez tek bir kişiyi bile göremiyor.

Sonsuz hafıza

Alexey'in ailesinin bir tarafı Kars kentindendir. 1915 yılında büyük büyük büyükbabası Amazasp Nokhratyan, oğlu George ile birlikte Soykırım'da öldürülür. Aynı zamanda Alexey'in büyük büyük büyükannesi Hripsime Nokhratyan ise en küçük üç çocuğuyla (kızı Nadezhda ve Goarine ile oğlu Koryun) beraber Erivan'a kaçır. Yolculuk o kadar tehlikelidir ki Koryun'un dikkat çekmemek için kız kılığına girmesi gerekir. Merhametli bir Türk onların kaçmasına yardım eder. İlk başta aileyi saklar, sonra o dönem Rusya İmparatorluğu'nun parçası olan Erivan'a giden yolu bulur. Kimse bunu neden yaptığını bilmez, ancak aile onu hala minnetle hatırlar.

Hripsime Nokhratyan, Erivan'dan Moskova'ya taşınır. Kızları artık büyümüştür. Başkente taşınmalarının ardından kısa bir süre sonra Goarine (1896 doğumludur) Stepan Maschan ile tanışır ve Aralık 1916'da ilk kız

çocukları Margarita doğar. İkinci kızları Susanna ise 1921 yılında doğar.

Hripsime ve çocuklarının Soykırım'dan kaçış hikâyesi nesilden nesile aktarılmış olmasına rağmen o dönemin trajedileri Maschan ailesinde düzenli tartışılan konulardan biri olmamıştır. Eski nesil unutmayı tercih ederken, yeni nesile antik efsane gibi gelmiştir. Kimse duygusal seviyede deneyimlememiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenileri imha girişimi Sovyetler Birliği'nde çok az konuşulur.

Holokost Maschan için daha tanıdık bir konudur. Ailenin bir tarafı bu korkunç olaydan etkilenmiştir. Alexey'in soyadı Chernov olan, anne tarafından büyük büyük büyükbabası Starodub kentinde Naziler tarafından vurulur. Kendisi 100 yılı aşkın süre yaşamıştır. Alexey'in baba tarafından dedesi Abe (Alexander) Levin ise Smolensk yakınlarındaki bir tankta kötü bir şekilde yanar ve biri kalbinin hemen yakınında olan dört yaradan ötürü savaştan terhis edilir.

Savaşta genç bir baba olarak gider. Gidişinden bir buçuk yıl önce ise eşi Susanna Maschan Alexey'in babası Alexander'ı doğurur. Büyük büyükbabası Stepan, Maschan ailesinde kullanılan adın sona erecek olmasından endişelenir. Bu yüzden Abe ve Susanna ilk çocuklarının ismini Maschan isiminden seçer. II. Dünya Savaşı'nın bitmesine 2 ay kala, 1945 yılında ikizler doğar ve babalarının soyadı olan Levin adını alır. Alexey'in en sevdiği amcasına da onun Ermeni büyükbabasının ismi olan Stepan adı verilir. Alexey'in en büyük oğlu aynı isme sahiptir.

Alexey şöyle diyor:

“Aile üyelerimizden ikisinin adı 20. yüzyılda büyük acılar çekmiş kişilerin ismidir; bu yüzden Soykırım'ı asla unutamayız. Herhangi bir insan zulmünde olduğu gibi bunu da her zaman düşünmek gerekir. Öğretmenlerimden biri bana şöyle demişti: ‘İnsanlar sadece unuttuklarında hatırlar.’ Bunlar unutulmaması gereken şeyler. O yüzden hatırlamak asla bir çaba halini almıyor. Ancak Soykırım için hissettiğim kederin aile mirasıyla hiçbir ilgisi olmadığını söyleyebilirim. Bu, evrensel bir keder.”

Alexey Maschan, ailesinin zorlu geçmişinin trajik olduğunu düşünmüyor: “Tam aksine bu, hayatta kalan bir ailenin hikâyesi.”

Ölüm tedavisi

Aynı azim ve neşe, Alexey Maschan'ın işinde de ona yardımcı olur. Ciddi derecede hasta çocukları, özellikle de iyileşme için çok az umut varken tedavi etmek zor bir görevdir. Acılı yakınlarla sürekli diyalog halinde olmakla ve her zaman insan acısıyla yüzleşmekle herkes başa çıkamaz. Birçok kişi pes eder:

“Bu mesleğe yaklaşıma ilişkin bir ders kitabı yok. Herkes kendi yolunu buluyor. İlk olarak bu insanlar için elimden geleni yaptığımı, ikinci olarak ise sadece birkaç kişinin yapabileceği şeyleri yapmak olduğumu düşünmeye çalışıyorum. Bu benim daha az endişelenmeme -bir çocuk çok hastayken ne kadar az endişelenmenize yardımcı olabilirse o kadar- yardımcı olur.”

Alexey Maschan çocukken bile doktor olmayı ister. “Annem ve babam beni buna zorlamamıştı” diyor ve şöyle devam ediyor: “Her nasılsa altı yaşlarındayken doktor olacağımı biliyordum. Büyüdüğümde nasıl ‘ölüm tedavisi’ bulacağımı tartışırdık devamlı.”

Alexey İkinci Moskova Tıp Enstitüsü'nden (şimdiki ismiyle Pirogov Tıp Üniversitesi) mezun olur ve eğitimini alarak Moskova'nın güneybatısındaki Çocukların Cumhuriyetçi Klinik Hastanesi'nde (şimdiki ismiyle Çocukların Rus Klinik Hastanesi) çalışmaya başlar. 1980'lerin sonlarına doğru hala genç bir doktorken, Çernobil nükleer felaketinden etkilenen çocukların tedavisi için kurulan bir hastanede Çocuk Hematolojisi alanında uzman bir araştırma ekibine davet edilir.

Demir Perde'nin inmesinin ardından 1992 yılında mesleki değişimler için yeni fırsatlar ortaya çıkar. Alexey Fransa'da yaşama şansına sahip olur. Paris'ten davet gelmesinin ardından enstitüde Fransızca konuşabilen tek kişinin o olduğu ortaya çıkar. “Ailem beni Fransızca programı olan Polenov Okulu'na göndermişti. Sadece dilin sahip olduğu estetikten ötürü. O zamanlar ailemden birinin Fransa'ya ziyarete bile gideceğini hayal etmek imkânsızdı. Şahsen hayatım boyunca tek kelime Fransızca konuşma ihtiyacı hissedeceğimi düşünmezdim” diyor Alexey.

Ancak Fransa'da geçirdiği o yıl, Alexey'in kariyeri için en önemli

adımların atıldığı yıl olur. Ülkenin en iyi hastanesi olan l'Hôpital St. Louis'de bulur kendini. "O yıl bana, Batı ve Rus tıbbı arasındaki farkı gösterdi. Demir Perde'nin ardında geçen onlarca yıl gelişimimizi engelledi" sözleriyle o günleri anımsayan Alexey, şöyle devam ediyor:

"Sovyetler Birliği'nde lösemili çocuklardan yalnızca yüzde yedisini iyileşirken, Batı'da norm yüzde 70 düzeyindeydi. O Fransız hastanesinde 120 civarında kemik iliği nakli yapılmıştı. Bu, Rusya'da beş yıl boyunca yapılandan fazlaydı. Bu staj programı mesleki gelişimimde sıçrama yapmamı sağladı. Orası benim ilk ve gerçek eğitimimdi. O şans için minnettarım."

Alexey'in Paris'ten dönmesinin ardından onun araştırma grubu, çocuk dönemi lösemi vakalarının tedavisinde Batı seviyelerine ulaşır. Sonrasında kurulacak olan ve adını Dmitry Rogachev'den alınan Çocuk Hematolojisi, Onkolojisi ve İmmünolojisi Merkezi'nin kurulmasının temeli olur.

2011 yılında açılan Merkez, her bir çocuğun bakılacağı bir yer olarak planlanır. "Merkezi kurarken kendi çocuklarımızla nasıl ilgilenilmesini istediğimizi düşündük" diyen Alexey, sözlerini şöyle sürdürüyor: "Bu merkez benim ve iş arkadaşlarımdan yıllarca düşlediği her şeyi bünyesinde bulunduruyor. Gerçekten bununla gurur duyuyoruz."

Maschan ailesinin birçok üyesi farklı mesleki alanlarda önemli başarılar sahahtır. Büyük amcası Georgy Nakhratyan Ilyushin Tasarım Bürosu'nun yönetici yardımcısıdır; ilk kuzeni Amen Medvedev ise görevinden alınmadan önce Sovyetler Birliği Bakanlar Konseyi'ne bağlı Kültür Departmanı'nın müdürü ve Devlet Sinema Komitesi Başkanı'dır. Büyük büyükannesi Anait Maschan da Erivan'da kent tiyatrosunun baş aktrisidir ve Lenin'in annesini oynadığı rolüyle "Halkın Aktrisi" namını almıştır.

Ailede Alexey'in yanı sıra başka bir doktor da vardır: Mezun olduktan hemen sonra Haziran 1941'de savaşa giden teyzesi Rebecca Chernova. Chernova, Vatanseverlik Savaşı Nişanı ve iki tane Kızıl Bayrak Nişanı'na layık görülür.

Alexey, ailenin yeni neslinin ilk doktorudur ancak en sonuncusu değildir. Erkek kardeşi Mikhail de onun izinden gider ve şimdi aynı merkezde çalışmaktadırlar. Mikhail Maschan, kemik iliği nakli biriminin başındadır.

Alexey gülümseyerek "Bu yüzden çok mutluyum. Kendisi harika bir doktor" diyor.

Peki ya Alexey'in çocukluk hedefine ne oldu? Alexey ölüme tedavi bulamadı. Kanser tek bir çareyle tedavi edilemeyecek kadar çeşitli olduğu belli. Ancak Alexey hematoloji ve onkolojinin gelişiminden ötürü mutlu.

"Sadece birkaç yıl içerisinde devrim niteliğinde bilimsel buluşların hasta insanlara yardımcı olacak uygulamalı fikirlere dönüştüğünü görüyoruz. Mucizeler çağında yaşıyoruz. Bu hem bilim hem de tıp için geçerli."

Elizaveta Surganova

Stepan ve Goarine Maschan

Doğu Anadolu'dan Japonya'ya: Pop yıldız Stephanie Topalyan

Ermenilik ve Japonluğun bir araya gelmesiyle bir pop müzik yıldızı ve sanatçısının ortaya çıkmasına çok sık rastlanmaz. Stephanie Topalyan, 5 Ağustos 1987'de Los Angeles, California'da doğdu. Genç sanatçının 2008'de kendi adını verdiği "Stephanie" ve 2009'da "Colors of my Voice" adlı albümleri olmak üzere Sony Music Entertainment'ten iki albümü yayınladı. Aynı zamanda 2007 yılında prestijli 49. Japan Record Awards müzik ödülleri "En İyi Yeni Sanatçı" ödülünün sahibi oldu.

Stephanie Topalyan'ın "Pride" ve "Tokyo Tribe" dahil olmak üzere bir çok Japon film ve animasyonlarında şarkıları seslendirildi. Ayrıca "Face the Shadow" şarkısıyla Ermanistan'ı temsil eden Geneology grubunun bir parçasıydı. Stephanie Japonya'da yaşamasına rağmen, büyükannesi ve dedesinden kendisine aktarılan Ermeni mirası ve kültürüyle güçlü bir bağı var.

Stephanie, 1915'teki soykırım başladığında henüz 7 yaşında olan ve Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisindeki Batı Ermenistan'da yaşamış Artine Mikayilyan'ın kızı ve aynı zamanda babaannesi olan Koharik Mikayilyan Topalyan'dan aile geçmişinin önemli bir kısmını öğrenir.

Artine olaylardan sonra genç yaşında aile üyelerini kurtarmak için yapabileceği çok az şey olmasına rağmen onlarla ilgilenmek için elinden geleni yapar. Fakat annesi gözlerinin önünde açlıktan ölür.

"Büyük büyük dedemin annesi gözlerinin önünde açlıktan ölmüş. Diğer büyük büyük dedem ve annemlerin ailesi de ölüm yürüyüşünde ve açlıktan ölmüşler. Gerçek tam olarak bilinmiyor çünkü ailelerine tam olarak ne olduğunu hatırlamıyorlar. Onlar ölüm yürüyüşüne gönderildiklerinde çölün ortasında açlıktan ve susuzluktan öldüklerini varsayıyoruz."

Ermenilerin toplu katledilmesi ve tehcir edilmesi durduktan sonra Artine İstanbul'da bulunan bir yetimhaneye gönderilir. Artine orada birkaç yıl Ermeni okuluna gittikten sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni yetimlere ve mültecilere yardım eden Amerikan yardım kuruluşu Near East Relief'in 1919-1922 yılları arasında yetim kalan Ermenileri imparatorluk sınırlarından daha güvenli bölgeye tahliye etmeye başlamasıyla Suriye'nin Şam kentine yerleşip eğitimine orada devam eder. Artine de birçok diğer yetim çocuk gibi sonradan Beyrut'ta bulunan "Bird's Nest" adında (Kuş Yuvası) üçüncü bir yetimhaneye gönderilir.

Aslında Stephanie'nin baba ve anne tarafının tehcir hikâyesi Danimarkalı bir misyoner olan ve Ermeni Soykırımı boyunca hayatını insani yardım çabalarına adanmış Maria Jacobsen'in idaresinde olan "Bird's Nest" (Ermenicede "Trchnots Pooyin" demek) yetimhanesinde son bulur.

Jacobsen 1915'ten 1919'a dek yaklaşık olarak 4 bin yetim Ermeni çocuğu Türkiye'den Suriye'ye gizlice getirir, oradan da "Bird's Nest" in olduğu Beyrut'a getirerek hayatlarını kurtarır. Maria Beyrut'ta hayatı boyunca elinden geldiğince çocuklara sahip çıkar, onları besleyerek misyonunu sürdürür.

Fransa, Lübnan, Wisconsin ve Japonya

Stephanie'nin büyük büyük dedesi Artine Suriye'den Lübnan'a götürüldüğünde Beyrut'ta yaşayan akrabalarına ulaşır ve orada evleneceği kişi Aghavni Gichanshayan'la tanışır.

Aralık 1934'te Soorp Mesrob Kilisesi'nde evlenen Stephanie'nin büyük annesi ve dedesi, kayıtları olmadığından hiçbir zaman gerçek yaşlarını öğrenemezler.

Stephanie'nin Marsilya'da doğan dedesi Pierre Topalyan ve Beyrut'ta doğan büyükannesi Koharik Mikayilyan ortak arkadaşları aracılığıyla tanışır. Beyrut'ta tanıştığı Koharikle evlenen Topalyan sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'ne taşınır. Akdenizli genç çiftin son durağı ise Birleşik Devletler'in kuzeyindeki soğuk Wisconsin eyaleti olur. Her ikisi de İngilizce konuşmadığından çiftin yeni çevreye adapte olması kolay olmaz. Stephanie şöyle anlatıyor: “Dedem gün boyunca bir şirkette çalışırken eve döndüğünde de Racine (Wisconsin eyaletinde bir şehir) halkı için terzilik yapıyordu ve büyük annem günün çoğunluğunu dört çocuğunu büyütürken geçiriyordu.”

Barış mesajı

Stephanie 2015 yılının Ermeni Soykırımı'nın yüzüncü yılı ve Japonya'da savaşın sona erişinin 70. yılı olması dolayısıyla hem Ermeniler hem de Japonlar için önemli bir yıl olduğuna inanıyor. Ermeni Soykırım Müzesi'ni ve annesinin büyüdüğü yere oldukça yakın olan Hiroşima Barış Anıtı'nı ziyaret eden Stephanie şunları söylüyor: “Savaşın ne kadar çirkin olabileceğini gördüm. Hiçbir masum yaşam gasp edilmemeli veya unutulmamalı. Her iki tarafın da bakış açısı ve yaşadığı gelişmelerin ele alınarak ne olduğunu anlamının ve bununla yüzleşmenin önemli olduğuna inanıyorum.”

Genç sanatçı, Soykırım ve savaşın geçmişte kalan bir şey olduğu bir geleceği bekliyor ve ailesinin hayatta kalmasını mümkün kılanları düşünerek barış ve umut mesajlarını taşıyor:

“Her insanın geçmişinden bağımsız olarak güzelliklerine bakmaya çalışıyorum. Nefret kesinlikle şeylerle hesaplaşmanın bir yolu değil ve bu nedenle bazı sorunların çözülmemesi üzücü. Barış mesajını taşımakla görevli bir sanatçı olarak, umarım bir gün dünya daha iyi bir yer olur.”

Christopher Atamyan

Adapazarı'ndan Rusya'ya: Sanatını atalarından devralan Archi Galentz

Moskova doğumlu sanatçı, küratör, yazar ve öğretmen Archi Galentz'in eserleri 70'i aşkın uluslararası sergide yer aldı ve birçok ödül kazandı. Archi eserlerinde Ermeni kimliği sorununu ve onun Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen süredeki evrimini konu ediniyor. Ermeni sanatçıları bir araya getiren “Underconstruction” isimli grubun kurucu üyelerinden olan Galentz aynı zamanda Sanat ve Kültürel Çalışmalar Laboratuvarı üyesidir.

Archi Galentz, 20 yılı aşkın süredir Berlin'de yaşıyor ve çalışıyor. Yenilediği evi, yaşanacak bir yerden ziyade sanat stüdyosunu andırıyor. Her köşesinde heykel ve resmin olduğu ev, Rusça ve Ermenice kitaplarla dolu olmasının yanı sıra, Dağlık Karabağ ve Ermenistan posterleriyle dekore edilmiş durumda.

Galentz'in ailesi de kendi gibi sanatçı. Babası ressam, anne tarafından büyükbabası Nikolaj Nikogosyan ise Moskova'daki Stroganov Sanat Okulu'nda profesör ve aynı zamanda heykeltıraş.

Babaannesi ile babası da Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'nde tanınmış ressamlardan. Hatta 1968'de evleri resmi olarak müzeye dönüştürüldü. Bu evde öğrencilik yıllarının bir bölümünü geçiren Archi, bu eve hala derinden bir sevgiyle bağlı.

“Resimleri hala kamuya açılıyor, ancak istediğim kadar çok değil” diyen Archi, sesi hüzün ve pişmanlıkla titrerken, “Almanya’ya geldiğimde mezuniyetimden sonra büyükannem ile büyükbabamın evine giderek evi özel bir müzeye dönüştürmeyi planlıyordum” diyor. Ancak öngörülemeyen bu değişim, Archi daha Berlin Sanat Akademisi'nde resimleri tamir etmeyi, eserleri sergilemeyi, sergi salonlarının ışıklandırmasını ve basın ile çalışmayı öğrenirken yaşanmış. Archi değişimi “Ev ben olmadan müzeye dönüştürüldü ve bir yönetici atandı. Bana ihtiyaç kalmadı” sözleriyle anlatıyor.

Rusya'dan gelen ret

Sovyetler dönemindeyken Archi Galentz, büyükbabasının ilk ismi olan Harutyun'u kullanarak, Moskova'da tasarım okuluna gitmek için başvuru da bulunmuş. Hatta giriş sınavları için iki yıl boyunca hazırlanmış.

Archi o günleri “Farklı bir şey yapmak istedim, resim olması gerekmiyordu. Tasarım kulağa ilginç ve modern geliyordu” sözleriyle hatırlasa da giriş sınavlarından geçememiş. Bu durumu geride bıraktığında “Her sınavda başarısız oldum ki bu tamamiyle saçmaydı” sözleriyle yorumlayan Archi, “Her ne nedenden olursa olsun beni orada istemediler” diyor.

Bu yaşananların ardından 6 ay sonra ise Erivan'daki Sanat ve Tiyatro Üniversitesi'ne başvuruda bulunmuş ve en yüksek notlarla geçmeyi başarmış. Archi o dönemi şöyle anlatıyor:

“Erivan'da büyükbabamın kendi başına inşa ettiği eve, büyükannem Armine'nin yanına taşındım. Hala onlara ve sanatlarına yakınlık hissediyorum.”

Sanatçı, yakın bir zamanda İstanbul'da “TORUNLAR – Aidiyetin yeni coğrafyaları” isimli bir sergide büyükannesinin orijinal sanat eserlerinden birini sergilemiş.

Armine ve Harutyun

Eserini sergilediği Armine Baronyan, 1920 yılında Adapazarı'nda dünyaya gelir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin katledilmesinin sonlarına doğru 4 yaşına geldiğinde babasını kaybeder. Sonra da Suriye'ye kaçmak zorunda kalır.

Annesi öğretmen, ağabeyi Aram ise içme suyu alanında önde gelen mühendislerden biri olma yolundadır. Ancak Armine İtalya'yı ziyaret ettiği 1930'lu yıllarda sanata aşık kalır.

Archi, sonradan yaşananları şu sözlerle aktarıyor:

“Büyükbabamın ünü bu sırada Yakın Doğu'da yayılmış. Lübnan'da en çok saygı gören sanatçılardan biri haline gelmiş. Armine de onun çırağı olmak için Beyrut'a gitmiş. New York'taki dünya sergisi için eserlerine yardımcı olmuş. Armine 1940 yılına gelindiğinde Halep'te ilk sergisini, dört yıl sonra da Beyrut'ta ikincisini açmış.”

Harutyun, Armine'den on yaş büyüktür. Sivas kentindeki Gürün'de 1910 yılında dünyaya gelir. O da daha beş yaşındayken evinden ayrılmak zorunda kalır. Babası öldürülür, ailenin geri kalanı ise Suriye Çölü'nde ölüm yolculuğuna çıkartılır.

Nesilden nesile aktarılan bilgiye göre ailesinin dokuma fabrikasına sahip olduğunu belirten Archi, dedesine ilişkin “Büyükbabamın ataları Orta Çağ'daki Ermeni başkenti Ani'deki hanedanlığa kadar geriye gidiyor, ancak bunu kanıtlayacak herhangi bir belge yok. Onun kesinlikle aristokrat alışkanlıkları vardı” diyor.

Harutyun'un annesi Suriye'ye varmalarının ardından çölde geçen süreden dolayı yüzünden yaşamının yitirir. Harutyun kardeşleriyle beraber yetimhaneye götürülür. Oradakiler onun sanata olan aşkını fark ederek eğitimini başlatır.

Harutyun büyür ve Ortadoğu'da gezer. Kendine, hala Beyrut'taki Ermeni kilisesinde eserlerinin gösterildiği bir sanatçı olarak isim yapar.

Archi, asıl çıkışını 1939 New York Dünya Sergisi'ne katılmasının ar-

dından yapan Harutyun hakkında “Fransa Başkanı Charles de Gaulle ile kendisinden sonra gelen başbakanın Lübnan’da faşistlere karşı Fransız direnişi oluşturduğu sıralarda arkadaş olduğu bile söylenir” diyor.

Harutyun ve eşi olan Armine’nin 1946 yılında Sovyet Ermenistanı’na gittiğini kaydeden Archi, büyükbabasının 1915’te yaşadıklarını ise şu sözlerle anlatıyor:

“Büyükbabam 1915’te yaşadıklarına ilişkin çok konuşmazdı. Ancak küçük bir çocuğun yerde yatan ölü bir kadına sıkıca sarıldığı bir çiziminde dehşet betimleniyor. Böyle vahşetleri deneyimleyen birçok kişi öfkesini sanat yoluyla açığa vurur. Harutyun’un resimleri beklenmedik bir şekilde renkli ve aydınlık. Büyükannemin sanatı da insani cazibe ve yücelik ile karakterize edilir. Sovyetler’de sanat eleştirmenleri büyükannem ile büyükbabamı Soykırım mağdurları olarak görmesine rağmen, onlar bundan daha fazlasıydı. Etkin bir hayat yaşadılar, yaşamlarını övgüyle karşıladılar.”

Bilgiye susamışlık ve harekete geçmek

Archi Ermenistan bağımsızlığını ilan ettiğinde Ermenistan’daydı ve Dağlık Karabağ’ın kendi kaderini tayin hakkı çabalarına tanıklık etti.

Öğrenciliğinin ilk yıllarının dünya görüşünü şekillendirdiğinin altını çizen Archi, sözlerini şöyle sürdürüyor:

“Radikal değişim ve büyük siyasi değişiklik zamanıydı. Toplumun dönüştürme ve fark yaratabilme kapasitesi o günlerde bana ilham vermişti, halen de vermeye devam ediyor.”

Erivan’da geçirdiği üç yılın ardından Archi hala bazı cevapların eksik olduğunun farkına varmış. “Sanata ciddi seviyede bir ilgi geliştirdim. Sanatın ne olduğunu öğrenmek istedim. Sorduğum soruya verilecek yanıt kimse tarafından cevaplanmayacaktı; ne ailem ne de üniversitedeki profesörlerim tarafından” diye o günleri anımsayan Archi, 1990’lı yıllarda Almanya’ya cevap aramak amacıyla değişim öğrencisi olarak gitmiş.

Berlin Sanat Akademisi’nde görsel iletişim, endüstriyel tasarım ve te-

mel sanat öğrenmek için başvurmuş ve de kabul edilmiş.

Archi kütüphanede sanat tarihiyle geçen birçok saatin ardından ise mezun olmuş, tek başına birçok sergi açmış ve sanat öğretip, yine sanat üzerine birçok makale kaleme almış.

2008 yılına gelindiğinde ise “Interiordasein” isimli stüdyosunu sanatçılar ve sanatseverler için açmış. Şimdiyse stüdyonun salonu çağdaş Ermeni sanatından güzel bir koleksiyona ev sahipliği yapıyor.

Irina Lamp

Archi’nün büyükannesi Armine Baronyan’ı yaptığı bir portre

Urfa'dan Brezilya'ya: 100 yıl sonra duvara kazılı mesajı bulan Şahinyan kardeşler

Bazı sesler susturulamaz ve yollanmak istenen bazı mesajlar yıllar geçse de adreslerine ulaşır. Ermeni asıllı Brezilyalı mimar ve fotoğrafçı Norair Chahinian'ın (Norayr Şahinyan) vatani Urfa'ya seyahat ettiğinde, şimdilerde bir otele dönüştürülmüş olan atadan kalma evde yaklaşık 100 yüzyıldır bekleyen mesajı bulmasıyla olan tam da buydu...

Norayr, São Paulo'da doğdu. 2012 yılında köklerini araştırmak için dedesinin köyü olan Urfa'ya doğru yolculuğa çıktı.

Önceden büyük-büyük dedesi Harutyun'a ait olan bu ev şimdi Cevahir Otel adında bir butik otel. Norayr 'içinde Ermenice not yazılmış oda'da kalmak istedi. Odaya girdiğinde duvara oyulmuş aşağıdaki mesajı gördü:

"1922'de Nişan efendinin evine ulaştım. Burada 25 gün kaldım.

Şimdi ise Halep'e taşınıyorum. Hoşcakalın dostlarım. Bu mesajı

Bedros'tan okuyanlar beni hatırlasın. İmza: Der...yan"

Bu bina yüzyıl önce Der Bedrosyan ailesine aitti: Kevork, Yeghisapet ve 8 çocuklarıyla birlikte, terzi ve tüccar bir aile olan Nişan, Aghajan, Kri-

kor, Vartuhi, Hagop, Kayané, Bedros ve Harutyun. Bölgedeki şehirlerde sahip oldukları birkaç dükkânda kumaş ve ipek toptancılığı yapıyorlardı.

Ailenin aynı zamanda Urfa'nın kuzeybatısında koyun ve ekin yetiştirmek için köylü istihdam ettikleri Golenje adında bir köyün yakınlarında üzüm bağları vardı. Aile iki katlı bir evde yaşıyor ve yerel kiliseye sıklıkla bağış yapıyordu.

Soykırım

1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türklerle Almanların müttefikliği orduya "asker alma"nın başlangıcı olur. Genç erkekler zorla orduya alınır, 45 yaşın üzerindeki erkekler ise silahsız bir şekilde Urfa'ya iki saat uzaklıktaki Karaköprü'ye gönderilir. 45 Osmanlı altını ödeyebilenler ise serbest bırakılır. Harutyun ve Bedros bu miktarı ödeyerek Urfa şehrinde kalabilirler.

Ancak devlet yetkilileri aynı zamanda köyde öncü kalmadığından emin olmak için aralarında Bedros ve Harutyun'ın kardeşi olan Aghajan'la birlikte 18 aydını yakalar. Çok geçmeden 18'i birden vahşice öldürülür.

Soykırım politikası uygulamaya geçtiğinde aile kendi arasında bir anlaşma yapar: Eğer yolları ayrılmak zorunda kalırsa eve geri dönme şansı olan kişi ikinci katta bulunan küçük odadaki duvara mesaj bırakacaktır. Nitekim Harutyun 1922'de sözlerini o duvara yazar ve mesaj yaklaşık yüzyıl sonra torunu tarafından bulunur.

Şiddet Urfa'yı harabeye çevirirken, Harutyun köye yakın bir yerde kalır. 200 çuval buğday toplayarak Halep'e satmaya gidecektir, fakat tren arızasından dolayı gidemez. Urfa'da yaşanan zulmü duyunca Kürt komşusu Hüseyin Paşa'dan onu saklamasını ve Halep'e ulaşması için yardımını ister. Hüseyin de Harutyun'un buğdayları kendisine vermesi karşılığında onu Halep'e yollamayı önerir.

"Hikâyemiz birçokları gibi hayatta kalmamızı mümkün kılan bir kişi sayesinde sona erdi. Yaşadıklarımız, dürüst ve iyi bir ruha sahip olan Hüseyin Paşa'nın yardımıyla gelecek nesillere taşınabildi!"

“Teşekkür etmek belki yeterli görünmeyebilir fakat 100 yıl sonra gönlümüzün derinliklerinden gelen bir teşekkür” diyor Gariné Şahinyan, Norayr’ın kızkardeşi ve Harutyun’un torunu.

Yeni bir başlangıç

Bedros, Urfa’da 1903’ten beri Alman misyonu Johannes Leipsius’un parçası olan Alman yetimhanesinin sorumlusu Danimarkalı misyoner Karen Jeppe ile tanışır. Daha önce Jeppe’nin yönettiği kurumlara bağlı vermiştir. Saldırıları sırasında Jeppe birçok Ermeni’yle birlikte Bedros’u da evinde saklar. Jeppe ve diğer bağlantıları sayesinde Bedros Suriye’ye kaçmayı başarır. Sonrasında Harutyun ve nişanlısı Eliza da oraya ulaşır. Alman yetimhanesi müdürü Jacob Kuntzler sayesinde Noyemzar ve Bedros’un nişanlısı da Halep’e ulaşmayı başarır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Der Bedrosyan ailesinin 8 kardeşinden yalnızca ikisi hayatta kalır: Bedros ve Harutyun.

Urfa İngilizlerin egemenliği altına girdiğinde katliam durur. Birçok ev yağmalanıp moloz haline dönse de Bedros ve karısıyla birlikte birçok Ermeni Urfa’ya geri döner. Harutyun ise işleri ve yakınları orda olduğu için Halep’te kalır. Fakat barış uzun sürmez. Yeni bir katliamlar vardır ve birçok Ermeni öldürülür. Bu nedenle Şubat 1923’te Bedros ve Noyemzar bir kez daha Halep’e kaçar. Ve bir daha hiçbiri Urfa’ya geri dönmez.

Der Bedrosyan ailesi Halep’teki cemaat yaşamında çok aktiflerdir. Harutyun ve Elisa kilise aktivitelerinin bir parçası olmuşlar ve AGBU’ya (Ermeni Yardımlaşma Derneği) üye olmuşlardır. Bedros ve Noyemzar Halep’te “Urfa’nın Kızları Derneği”ni kurar ve AGBU gibi birçok farklı organizasyona katılarak çalışma yürütürler.

Çiftin 5 kız çocuğu olur. 3’ü Philadelphia’ya, diğer ikisi de Lübnan’a yerleşir. Fakat Lübnan’dakiler de Aralık 1972’te ABD’ye taşınır.

Harutyun ve Elisa’nın kızlarından Anahit, sanat öğrencisi olan Avedis Şahinyan’la evlenir. Avedis Halep’te fotoğraf sanatçısıdır. Üç çocukları olur.

Harutyun 68 yaşında kalp krizinden hayatını kaybedene kadar ömrünün

kalanını torunlarıyla birlikte geçirir.

Avedis Şahinyan’ın ise iki kız kardeşi vardır: ABD’de yaşayan Vartanuş ve Brezilya’da yaşayan Hatoun. Avedis 1963’te nerde yaşadıklarına bakmaksızın birisinin yanında yaşamak ister ve ikisine de aynı anda mektup yollar. Ve hayatının geri kalanını geçireceği São Paulo’dan Hatoun, mektuba ilk cevabı veren kişi olur.

Şahinyan ailesi Brezilyada kitapçı dükkânı açar. Avedis São Paulo’daki AGBU’nun kurucu heyetinde yer alır. Avedis’in çocukları aynı zamanda yerel kilise aktiviteleriyle ve toplumsal bağlardan uzak kalmaz. AGBU Ermeni kültürünü tanıtmaya devam etmek için bir okul açar ve Avedis’in oğlu Hrair kurucu heyette yer alır. Orda Der Harunyan ailesinden Liliana ile tanışır ve sonrasında Norayr ve Gariné adında iki çocuğu olur.

Gariné, şöyle diyor:

“Diasporadaki Ermenilerin çoğu gibi benim ailem de yeni ülkeye köklerini unutmadan adapte oldu. São Paulo büyümek için çok muhteşem bir kent. Kozmopolit ve kültürel önyargıları yok. Ermeni cemaatinin yerleşmesine ve kendini ifade etmesine olanak sağladı.”

Eugenia Akopyan

Norayr'ın, dedesinin Urfa'daki evinde gördüğü mesaj

Harutyun ve Elisa (ortada oturanlar), Yervant (solda ayakta duran) ve Soykırım'dan dolayı yetim kalan akrabalarının çocukları

Yozgat ve Kayseri'den İstanbul'a: Ermenistan-Türkiye arasındaki tek 'açık kapı'nın yaratıcısı Dikran Altun

Ermenistan 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkiye ile herhangi bir diplomatik ilişkisi, siyasi ve ekonomik bağı yoktu. İki ülke arasında tek bağlantı vardı, o da hava yoluydu. Bu rotanın yaratıcısı ise Türkiyeli Ermeni iş insanı Dikran Altun'du. Erzurum'da doğan, Ermeni diasporasının en iyi kurumlarında okuyup İstanbul'da yaşayan Altun için kültürel mirasıyla kimliğini tanımlamak her zaman kolay olmamış. Ancak onun için ilhamın kaynağı her zaman Ermenistan olmuş.

“Her gece şarj edilmesi gereken bir cep telefonu gibi hissediyorum kendimi. Ayda bir kere Ermenistan'ı ziyaret etmezsem şarj olamıyorum ve İstanbul'da yaşayamıyorum” diyor Dikran.

Türkiye'ye uzanan uzun yol

Altun'un ailesi İç Anadolu'dan geliyor. Baba tarafı Yozgat'ın Burunkışla, anne tarafı ise Kayseri'deki Tomarza köyünden.

Burunkışla'nın nüfusu 1915 tarihine kadar sadece Ermenilerden oluşuyormuş. İki kilise bir de okul varmış o zamanlar Burunkışla'da.

“1915 yılında büyükbabam Srpouhie ilk kocasıyla evliydi ve büyükbabamın iki de çocuğu vardı. Katliamlar sırasında kaybetti kocasını. İki çocuğunu da Amerikan yetimhanesine bırakıp Kayseri'ye gitti. Orada sonradan evleneceği büyükbabam Dikran Altun ile tanıştı” diye anlatıyor dedesinden adını alan Dikran.

Çiftin iki oğlu iki de kızı olur Kayseri'de. Oğlanlardan biri ise Dikran Altun'un babası Nazar Altun'dur. Yaşlı olan Dikran Altun'un soyadı aslında Altunyan. Ancak soyadı 1934 yılında Türkiye'de tüm vatandaşların babadan çocuğa geçen, belli bir ad sahibi olmasını şart koşan Soyadı Kanunu ile beraber değişir. Kanun aynı zamanda herkesin Türk dilinde bir isim almasını zorunlu kılar.

Altunyan'ın büyükbabası soyadını kaydettirmeye gittiğinde memur ona “Altun isminin kâfi olduğunu” söyler. Soyadı da Altun diye kayıtlara geçer.

Bir mason olan Dikran'ın büyükbabası genç yaşta hayatını kaybeder. Altun'un babası Nazar ise sadece 12 yaşındayken ailesiyle İstanbul'a taşınır. “Babam ikinci sınıfa kadar Kayseri'de okula gidebilmiş. Annesi, erkek kardeşi ve iki kız kardeşiyle İstanbul'a taşınınca onlara bakmak zorunda kalmış.”

Dikran Altun'un annesi Vartouhie, Kayseri'nin Tomarza köyünde doğar. Vartouhie'nin babası Nigoghos Barutyan ise Soykırım'da hayatını kaybeder. Katliamlar 1915 yılında başlamadan önce babası ve amcası Amerika'ya taşınır. Nigoghos, annesi ve iki kız kardeşi ile binlerce diğer Ermeni gibi Deyr ez-Zor'a tehcir edilir. Önce yürütür, sonra da trene sürülürler.

Dikran, büyükbabasının bu yolculuğunu sanki dün olmuşçasına anlatıyor:

“Her sabah tren dururmuş. Ölüler çıkartılır, vagonlar yıkanır ve temizlenirmiş. Bir gün taşlı bir çölün ortasında treni yıkamak için herkesi trenden indirmişler. Büyükbabam da çocukmuş o zamanlar, taşlarla oynamaya başlamış. Döndüğünde trenin orada olmadığını görmüş. Kız kardeşlerinden biri önceden trende

ölmüştü. Muhtemelen annesi onu bilerek orada bıraktı.”

Usta çölde yaşıyor

Nigoghos'u çölde bir Arap bulur ve çalıştırmak için evine götürür. Daha sonra köydeki tüm Ermeni çocukları toplamak için yabancı askerler gelir. Arap, Nigoghos'a bakanın o olduğunu inkar eder. Çocuk ise askerlerin kendi aralarında Ermenice konuştuklarını –muhtemelen Fransız ordusunun Ermeni birliğindendiler– duyar. Askerler Nigoghos'u Halep'teki bir yetimhaneye götürür. Aylar sonra Nigoghos, Tomarza'ya gideceğini söyleyen bir at binicisiyle tanışır yetimhanede.

Atlıya katılan Nigoghos önce Saimbeyli'ye oradan da Tomarza'ya geçer. Tomarza'ya ulaştığında orada kalan Ermeni ailelerinden biri onu evine alır, o ailelerden birinin kızıyla da sonradan evlenir.

Ona Arapça'yı nereden öğrendiğini sorar oradakiler. O da cevaplar: “Ustamdan”. Ustasının kim olduğunu sorarlar ancak hatırlamaz. Nerede yaşadığını merak ederler, o ise “Çölde” der.

İlke meselesi

Dikran Altun'un babası İstanbul'a taşındığında dışçı asistanı olarak çalışmaya başlar. Zamanla kendi dışçı ofisini kurar. Yıllar sonra daha iyi bir iş bulma umuduyla eşi Vartouhie ile Erzurum'a, çiftin ortanca çocuğu Dikran'ın doğduğu şehre taşınırlar.

Sadece üç yıl okula giden Nazar Altun'un Ermenice okuma yazması yoktur. Çocuklarının anadilini öğrenmesini prensip meselesi haline getirir. Bu yüzden daha Dikran beş yaşındayken Erzurum'da okullara destek verebilecek bir Ermeni topluluğu geride kalmadığı için İstanbul'a geri taşınırlar.

Dikran önce Samatya'da yer alan Sahakyan Okulu'nda okur, sonra da Şişli'deki Hintliyan Okulu'na geçer.

“Babam, Kıbrıs'ta Ermenice eğitim veren Melkonyan Okulu'nu nereden duymuş bilmiyorum. Ancak beni oraya yolladı, altı sene orada kaldım”

diye anlatıyor Dikran.

Genç adam için Kıbrıs'ta okumak eğitimden de fazlasıymış: “Melkonyan bana sadece bir diploma vermedi, eş de verdi! Sonradan evleneceğim Shnorig'e orada âşık oldum”.

Melkonyan'dan 18 yaşında mezun olan Dikran Altun Beyrut'a Haigazyan Koleji'ne ve Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde iktisat okumaya gitmiş

Dikran, mezun olduktan sonra İstanbul'a dönmüş, babasının yanında çalışmaya başlamış. Dişçiliği bırakan babası o sırada inşaat işinde çalışıyormuş. Dikran, havacılık sektörüne girmeden önce bu aile işini çoğunlukla Türkiye'de, bazen de ABD'de bir süre kendi yürütmüş.

İki erkek tarihin akışını değiştiriyor

Dikran'ın Ermenistan ile ilk teması Beyrut'taki öğrenci günlerinde gerçekleşmiş. Atalarının ülkesini ilk kez 1972 yılında ziyaret etmiş. Altun yıllar sonra İstanbul'dayken, Ermenistan bağımsızlığın eşiğindeyken Erivan'dan iki Ermeni gelmiş dükkânına.

“Ermenistan'daki insanlar hakkında daha fazlasını duymak istiyordum. O yüzden onları akşam yemeğine davet ettim” diyor Dikran.

“Adları Ashot ve Telman'dı. Kim olduklarını asla anlamadım.

Ermenistan'ı ziyaret etmem gerektiğini söylediler. İki ay sonra da Ermenistan'a gittim.”

Sonra Ashot'un Ermenistan Sanayi Bakanı Ashot Safaryan, Telman Ter-Petrosyan'ın ise parlamento üyesi olduğu anlaşılmış.

Altun Ermenistan'a gittiğinde 1988 Depremi sonrası yeniden inşa edilen, yeni elde edilen bağımsızlığın getirdiği zorluklarla boğuşan bir ülkeyle karşılaşmış. Yardım etmeye karar vermiş. Altun, o tarihten itibaren her ay bir kere gidiyor Ermenistan'a. Yanında da birçok farklı proje götürüyor.

Ziyaretlerinden birinde yüz yıl önce kaybettiği aile bağlarını aramaya karar vermiş Altun. Büyükanesi Srpouhie'nin ilk evliliğinden olan çocuklarından birinin Ermenistan'da yaşadığını öğrenmiş ve birkaç arkadaşı ile onu aramaya yola çıkmış. Adamın evini İcevan'da bulmuşlar; ancak ne yazık ki ziyaretinden bir yıl önce Altun'un amcası Aram Torosyan vefat

etmiş.

“Annesi o çocuğu terk ettiği zaman sadece iki yaşındaymış. Fakat en azından onun çocuklarıyla arkadaş olma şansını elde ettim” diyor Dikran.

Ermenistan ve Türkiye arasındaki kapalı sınır, derin bir hüsranın kaynağıydı ve Dikran bu zorlu işin üstesinden gelmek için kendince uğraşmaya koyuldu.

Türk ve Ermeni otoriterlerle yaptığı hassas görüşmeler neticesinde Erivan ve İstanbul arasında 1990'larda direkt uçuşlar başladı.

“O işe o zamanlar atılmasaydım, belki bugün Türkiye ve Ermenistan arasında hiçbir havayolu bağlantısı olmayacaktı. Şu an için o havayolu bağlantısı tek temas, tek açık sınır” diyor Altun gururla:

“İlk başta kazançlı bir girişimdi, fakat son üç dört yıldır hep zarar ediyordu. Kapatmayı düşündüm ama uçuşları kim devam ettirmek isterdi bilemedim. Aradaki tek bağlantıyı bozan kişi olmanın sorumluluğunu üzerime almak istemedim. Devam etmesi için en azından benim kadar çılgın birini bulmam gerekiyordu, buldum da. Doğru deliyi buldum ve işi ona devrettim.”

Bugüne dek Erivan-İstanbul uçuşları iki ülke arasında var olan halen tek açık kapı.

Sargis Khandanyan

Muş'tan Britanya'ya: Orkestra şefi Vartan Melkonyan

Londra merkezindeki Abbey Road Studios, The Beatles'in onu 1969 yılında ölümsüzleştirmesinden bu yana birçok kayda ve konsere tanıklık eder. Ancak hiçbiri 2014 senesinin Nisan ayında düzenlenen etkinlik gibi değildir.

O gün hayatının ilk 26 yılında mülteci olan, yetimhanelerde ve Beyrut sokaklarında yetişen bir erkek, Royal Filarmoni Orkestrası (RPO) ile kendi senfonisinin kaydını yapmak için sahneye çıkar.

Vartan Melkonyan şöyle diyor: “Eseri yazabilmek onlarca yıl aldı. Ancak bu sorun değil çünkü bu, gerçekten de bir ömrün hikâyesi; benim ömrümün ve diğer birçok Ermeni'nin.”

“Maria'ya Veda” senfonisinin ikinci çalışması, aynı zamanda bildiği tek anneye kendince “teşekkürler” demektir.

Vartan'ın büyükanne ve büyükbabası Ermeni Soykırımı'nda öldürülür, ancak çocukları yani onun anne ve babası Ermenistan ve Ortadoğu'daki güvenli yetimhanelere ulaşabilmiştir. Annesinin ölümünün ardından Vartan, erkek kardeşi ve üç kız kardeşi Beyrut'ta Danimarkalı misyoner Maria

Jacobsen tarafından yönetilen bir yetimhaneye götürülür. Jacobsen'in 1960 yılında yaşamını yitirmesinin ardından “Maria'ya Veda” adlı eserini yazar.

“Devasa boynuzu olan eski usul gramofonla Maria'nın yetimhanedeki vinil plaklarını dinledim” diyen Vartan Soykırım'ı böyle anıyor ve şöyle “teşekkür ediyor”:

“Varlığımı ve olduğum kişiyi, kadınların yalnız seyahat etmediği bir dönemde Hristiyanları katliamdan kurtarmak için daha önce hiç bulunmadığı topraklara gitmesini söyleyen bir meleği gören Danimarka'dan bir hemşireye borçluyum. Duyduğum minneti ve Maria gibi insanların ne kadar harika olduğunu yeterince anlatamam. Ben ve yetimhanedeki diğer çocuklar ona ‘Anne’ dedik. Büyüğüne kadar onun gerçek adını bilmiyordum.”

Büyük kaçış

Vartan'ın ailesi Van yakınlarındaki Muş'tan gelir. Şimdilerde Türkiye'nin olan o topraklar o dönem Ermenilerindir. Vartan babası Moses'in kendisine altı yaşındayken anne babasının Osmanlı askerlerince nasıl alındığını ve götürüldüğünü anlatır. Anne ve babasını bir daha göremezler ve onların başına ne geldiğine ilişkin bir kayıt yoktur.

Moses daha sonra Yakın Doğu Yardım Komitesi adı verilen bir teşkilatın yetimhanesine yerleştirilir. Daha sonra Beyrut'taki mülteci kampına götürülür. 1940 yılında yine kendisi gibi bir yetim olan Haiganoush'a işte burada aşık olur ve onunla evlenir. Vartan birkaç yıl sonra doğar. Ancak Haiganoush, Vartan daha dört yaşındayken salgından ötürü yaşamını yitirir. Moses büyük bir üzüntü içindedir, çocuklarıyla ilgilenemez. O yüzden Vartan, erkek kardeşi ve kız kardeşleri Biblos'ta bulunan ‘Kuş Yuvası’ adlı yetimhanede yaşamaya gider. Burası Beyrut'un 55 kilometre kuzeyindedir. Moses ile irtibatı kaybederler.

Kuş Yuvası'nda hayat zordur ancak burası evdir. Daha önce Ermenistan'a hiç gitmemesine rağmen Jacobsen sayesinde yetimhanede kültürüne dair bazı şeyler öğrenir: “Her ayın ilk Pazar günü Ermeni Ayini düzenledik. Bu, geleneğimizi devam ettirdi.”

Ona “Anne” derdim

Vartan’a Soykırım’ı anlatan ilk kişi Jacobsen’dir: “Bir ağacın altına otururduk, o da bize görgü tanıklarının hikayelerini anlatırdı. Benim soyumdan olanların nasıl bir barbarlığa maruz kaldığını anlamak neredeyse imkansızdı. Bu yüzden yüzüncü yılda anmak çok önemli. Sadece Ermeniler için değil, tüm sıradan insanlar ve herkes için de öyle.”

Müzikte teselli arardım

Maria Jacobsen, Vartan’ın hayatını kurtaran ise, müzik de onun hayatını hayat yapandır. Jacobsen’in gramfonunda ilk kez klasik müzik dinledikten sonra bir gitar alıp, çalmasını kendi kendine öğrenir.

Büyük çıkışını daha gençken, Fontana gece kulübünün grubunda solist olarak yapar. Kulüpteki İngiliz bir müzisyen İngiltere’nin kuzeyindeki kulüp ve barlarda sahne alabilmesi için iş yardımında bulunur:

“Lübnan’ı terk ettiğim için mutluydum çünkü o zamanlar 1970’lerdi ve çatışma başlıyordu. Güneşli Beyrut’tan Skegness’e gitmişim ve Tom Jones’un şarkılarının cover’ını yaptım - Delilah’yı!”

Vartan bir süre sonra Leicester Meydanı’ndaki Talk of the Town isimli Londra kulübü ve Bond Sokağı’ndaki Celebrity gece kulübünde daimi oturma izni alır. O dönemde X Faktör benzeri yetenek programı olan ITV’nin Yeni Yüzler programına çıkar. Celebrity’de bir gece iki Ummanlı prensesle tanışır ve Royal Filarmoni Orkestrası ile bir parça kaydedebilmesi için gereken miktarı karşılamasına onları ikna eder.

Londra yakınlarında yaşamasına rağmen Beyrut’taki zamanını unutmamıştır, unutamaz:

“Her yıl üç kere giderim. Yetimhanede kalırım. O hala orada. Küçük bir odada, hücrede uyurum. Yönetici beni her zaman çocuklarla tanıştırır. Onlarla oturur öğlen yemeğini çocuklarla beraber yerim. Bunu hiçbir otele değişmem. Orası benim evim. Bildiğim tek evim.”

Vartan ve kızı Veronica Soykırım’ı anmak ve Maria Jacobsen’i onurlandırmak için Van’dan Beyrut’a bin kilometre yürümeyi planlar. Bu aynı zamanda annesi ve babası ile binlerce diğer Ermeni’nin yürüdüğü rotadır:

“Özünde insanlar iyidir. En önemlisi bir araya gelmektir. Maria Jacobsen’in ettiği iyiliğe dikkat çekmek istiyoruz. Minnettarlık ciddi derecede önemlidir. Basit ve güçlüdür. Neredeyse ölmemizin üzerinden yüz yıl geçtikten sonra biz Ermeniler şöyle diyoruz: ‘Hayat için teşekkürler.’”

Maria Jacobsen ve çocuklar

Elazığ'dan Arjantin'e: Ermeni Soykırımı Davası'nı mahkemede kazanan Gregorio Hairabedian

Arjantin'de mahkeme Mart 2011'de Ermeniler için tarihi bir karar vererek "Türk devletinin 1915 ve 1923 yılları arasında Ermeni halkına karşı Soykırım suçu işlediğine" hükmeder. Bu, Ermeni Soykırımı'nın adalet sistemi tarafından yasal bir sorun olarak ilk kez değerlendirildiği andır. Karar on yılı aşkın araştırma, mahkeme çağrısı ve çeşitli ülkelerden arşivi açma yönündeki taleplerin bir sonucu olarak alınır. Tanıklık ifadeleri ve kanıtlar toplanarak "hakikat hakkı" iddialarını desteklemek için kullanılır.

Gregorio Hairabedian veya onu tanıyan kişilere göre "Coco", benzersiz bir karizmaya sahiptir. Mesleki itibarı onu Arjantin'deki Ermeni topluluğunda en çok sevilen ve saygı duyulan insanlardan biri haline getirmiştir. O, herkesin aklına gelen ilk noterdir.

Coco, kızı Luisa'nın danışmanlık desteğiyle Arjantin mahkeme sistemindeki uzun yolculuğuna başladığında sene 2000'dir. Gregorio, davasını evrensel yetki ilkesi ve insanlığa karşı suçlarda zaman aşımı olmadığı gerçeği üzerinden kurar. Davayı şöyle anlatıyor:

"İnsan hakları örgütlerinin hakikat ve adalet arayışında o ana dek elde edilen sonuçlar ve evrensel yetki kavramı, bu ilkeleri

yasal yollar aracılığıyla aileme ve Ermeni halkına karşı yapılan Soykırım için uygulamayı düşündürdü."

Coco Arjantin'de Türkiye'ye karşı dava açar. Dava ilk başta reddedilir ancak temyizden ardından durum değişir ve davanın görülmesine karar verilir. Düşünceli gözlerle şunu vurguluyor: "Ermeni'den önce insanız. Soykırım ile bağlantılı olarak yasal mücadele tüm ulusların daha iyiye doğru değişim için mücadelesiyle yakından bağlantılıdır."

Babasının maceracı ruhunu miras alan Coco, babasının anlattığı hikâyelerden oldukça etkilenir: "Yargılama fikri babamın bana anlattıklarından geliyor. Eskiden merak ederdim; Ermenistan için canını vermek için savaşa gittiye şimdi nasıl yasal sistem yoluyla hiçbir şey yapamıyor oluruz?"

Küçük onbaşı

Coco'nun babası Ohannes Hairabedian Elazığ'daki Palu'da köylü bir ailenin çocuğu olarak doğar. Özünde bir seyyahın ruhu vardır. Coco babasını şöyle anlatıyor: "12 yaşındayken bir grup arkadaşıyla evlerinden biraz ekmek ve peynir alıp diğer tarafta ne olduğuna bakmaya gitmiş. Oğlanlar dağları aşarak Kharbert'e (Elazığ) ulaşmış. Bulunmuşlar ve gözaltına alınmışlar. Babam ise bir evde saklanmayı başarmış."

Saklandığı yerde iki Ermeni kadın yaşamaktadır. ABD'ye doğru yolculuğa çıkmak üzeredirler ve onlara katılması için Ohannes'i davet ederler:

"New York'a vardıktan sonra babama başka planları olduğunu ve beraberinde götüremeyeceklerini söylemişler. Bir altın sikke verip, biri babamla konuşursa vereceği cevabın 'Ermeni' olması gerektiğini söylemişler."

O da yetkililere 'Ermeni' yanıtını verir. Böylelikle Ohannes'e bakılması için Ermeni bir aileyle irtibat kurulur.

Yıl 1906'dır ve bu genç erkek ailenin bakkalında çalışıyordu. 18 yaşına geldiğinde ise eğitim almıştır ve kendi iş yerini açar.

Ohannes 1916 yılında ailesinin öldürüldüğünü ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni köylerinin yok edildiğini öğrenir. Geri dönmeye ve diğerleriyle birlikte savaş vermeye karar verir. Ermeni asıllı diğer genç erkek-

lerle beraber Kilikya bölgesini özgürleştirmek ve Fransız komutası altında özerklik kazanmak için “Doğu Ligi”ne (1918 yılından itibaren “Ermeni Ligi” adını alır) katılır. Nihayetinde Mayıs 1919’da Ermeniler Kilikya’da bağımsız bir devlet ilan eder.

Ohannes Adana’da Fransa cephesinde yer alır ve hendeklerde savaşır: “Babam okuryazar olduğu için onbaşılığa terfi etmiş. Boyu kısa olduğu için ona ‘petit (küçük) onbaşı’ derlermiş.”

Cephe hattında geçen bir yılın ardından Ohannes yaralanır ve sahra hastanesine götürülür. Bırakıldığında savaş bitmiştir. O da Adana’da kalır: “‘Büyük Ermenistan’ı kurabileceklerine inanırdı. Bazı ortaklarla ve arkadaşlarla Kilikya’dan biraz toprak satın almışlar.”

Ancak Ohannes daha fazla kalamayacaklarını anlar. 1920 yılında Fransız yetkililer Ermeni Ligi’ni dağıtır ve Fransa bölgede Türk egemenliğini tanır. Ermeniler daha sonra Fransız askerlerle beraber Kilikya’yı terk eder. Coco, “O zamanlar insanlar Arjantin’e dair çok konuşurlarmış. Kendi köylerine benzer Córdoba diye bir yer olduğunu söylerlermiş” diye anlatıyor.

Ohannes ve gözü pek ruhu, ev olarak görebileceği bir yere duyduğu hasretle Güney Amerika’ya gider.

Yüksek sularda aşk

Gemiye binen Ohannes, Süleymanlı’dan olan, Bagley kurabiye fabrikasında çalışmak üzere Buenos Aires’e giden Lusaper Barsumyan ile tanışır. Maraş’ta okul ve yetimhane olan ‘Bethel’ adındaki yer sayesinde soykırımdan kaçabilmiştir. Burada öğretmen ve bekçi olarak 20 yıl kalmıştır. O, ailenin Soykırım’dan sağ kalan tek üyesidir.

Ohannes onu kazanmaya çalışır. Hatta Córdoba’ya götürmeyi bile teklif eder ancak işe yaramaz. Coco sonrasını şöyle anlatıyor: “Hemşehrisi Juan Krallyan, babamın iyi ve çalışkan biri olduğuna inanması için anneme mektuplar yollamış.”

Krallyan böylelikle Ohannes ve Lusaber’in önce çöpçatanı, ardından sağdıcı, nihayetinde de üç çocuktan ikisinin vaftiz babası olur.

Ohannes, Córdoba’da yeni bir yerel topluluğun parçası olur. Coco, ba-

basını şu sözlerle anlatıyor:

“Babam anavatanı için derin sevgi besler. O zamanlar Ermenistan’ın ülke olabilme şansı varmış ve o da orayı korumuş. Pazar günleri Ermenistan’dan gelen kitapları teslim etmek için kapı kapı gezermiş.

Her zaman savaş hakkında konuşurdu. Bazen nasıl zurna çaldıklarını, şarkı söylediklerini ve dans ettiklerini hatırlar, diğer zamanlar da hendekleri, güçlenmek için nasıl şarap içtiklerini anlatırdı. Ulaşmak istediği adaletti.”

Farklı bir dünya düzeni

83 yaşındaki Coco, aile geçmişinin onu tanımlamasının yanı sıra hayatını insan hakları mücadelesine adar. Soykırım bir suçtur, o yüzden de mahkemede yargılanması gerekir. Coco bu hedefine davacı olan diğer Ermeni kurumlarıyla beraber ulaşmıştır. Yıllar sonra Coco babasının hayalini şöyle hatırlıyor: “Bu dava şu anki dünya düzenini değiştirme girişiminin bir parçasıdır. Dönüm noktaları yaratmamız gerekir çünkü böylece oturmak fayda getirmez.”

Coco’nun adalet hedefi yine kendisi gibi hak savunucu olan ve bir kazada vefat eden kızının adını alan “Luisa Hairabedian Vakfı”yla devam etmektedir. Bu kurum eğitim, kültür, akademi ve yasal işlemler üzerine programlarıyla insan haklarını destekler, soykırımı ve insanlık suçlarını engellemeye gayret eder.

İdeallerine sadık kalan Coco, gelecek nesillerin durumu iyileştirebileceğinden umutlu: “Bu mücadeleyi devam ettirecek olanlar gençler. Genç oldukları için değil, onlardan bazıları dünyayı farklı algılayacağı için.”

Coco son olarak, insanlık suçlarının yargılanması gerektiğini ancak bunun daha geniş bir çerçevede yapılması gerektiğini vurguluyor:

“Yasal çerçevede bir şeyi tek başına başarmak çok zor. Bugün bir Ermeni Devleti var. Devletin Uluslararası Adalet Mahkemesi’nde yasal işlem yapma yetkisi var. Bir sonraki adım bu olmalı.”

Eugenia Akopyan

Dostoyevski uzmanı akademisyen Karen Stepanyan

Karen Stepanyan, yazar Fyodor Dostoyevski üzerine çalışan Rusya'nın en önde gelen akademisyeni, Rusya Dostoyevski Toplumu başkan yardımcısı ve birçok editöryal kurul ve komisyonun üyesidir. Kitapları ABD, Fransa, Güney Kore, Japonya ve diğer birçok ülkede basılmıştır. Ancak bugün yaşam hakkında konuşuyor, edebiyat değil.

Karen söze şöyle başlıyor: “Rusya’da şöyle başlayan bir şarkı vardır: ‘Rusya’da kendi kahramanını hatırlamayan bir aile yoktur.’ Ermenistan’da ise görünen o ki Soykırım’ın dokunmadığı bir aile yoktur. Ne mi yapabiliriz? Hiçbir şey. Sadece hatırlarız.”

“Soykırım’ın tarihi 1915, ancak aslında Ermenilere yönelik mezalim çok daha önce başlamış. Böyle olmasına rağmen ailemin Türklerle karşılaşması 1918’deymiş; büyükbabam ve büyükannem beş çocukla beraber Gürcistan’daki Ermeni kasabası Akhalkalaki’den iç kısımlara doğru ilerlemiş. Taşınmaları her zaman sessiz ve sakin olan büyükannem Yuraper’in ısrarı üzerine gerçekleşmiş. Adının anlamı bile ‘hoş, konuksever’ imiş. Diğer birkaç aileyle kaçmışlar ve belli bir yerde Türk birliğiyle karşılaşmışlar. Hepsinin öldürülmesi gerekirmiş ancak Türk askerler

grup içerisindeki çocukların sayısını görerek acımış ve onları bırakmış. Sadece bir kadını kolundan vurmuşlar çünkü onlara yüksek sesle küfrediyormuş. Sonradan daha önce onun tüm ailesini öldürdükleri anlaşılmış.”

Türk askerlerle karşılaşmaları, Karen’in aile geçmişinden bildiği böylesine tek olay. Ancak akademisyen, büyükbabasının hikâyeyi nasıl anlattığını hala hatırlıyor. Onun, aile geçmişine ilgi göstermeye başlaması biraz zaman almış:

“Ermeni Diasporası ile oldukça kısıtlı ilişkim var. Sadece bir Ermeni arkadaşım vardı ancak o da uzun zaman önce öldü. Gençken bu konuda ilgim yoktu. Babamın, büyükannem ve büyükbabamların anlattıkları hikâyeleri dinlemedim ve hiçbir şeyini yazmadım. Hikâyelerinden detayını bildiğim tek bölüm Türk birliğiyle karşılaşmalar. Çünkü daha gençken onun üzerine bir hikâye yazmıştım. Gençken, yaşlandıkça kökenime karşı böyle bağlılık hissetmeye başlayacağımı hiç düşünmemiştim; bu bağ oldukça güçlü. Ermeniceyi bir kez daha öğrendim ve hatta antik dilde ustalaştım. Ne yazık ki genel olarak Ermenice konuştuğum biri yok.”

Karen şöyle devam ediyor: “Aidiyet duygusu ailem hakkında bildiğim her şeyi, annem ve babamın anlattığı her şeyi hatırlamaya zorladı. Çünkü o olaylar sırasında ölen insanlar için yapabileceğimiz tek şey onları hatırlamak ve onlar hakkında dürüstçe ve iyi bir şekilde konuşmak.”

Bu unutulmaz anın ardından bu geniş ailenin neredeyse tüm üyeleri Kanada’ya taşınmaya karar verir. Sene 1919’dur, babasının doğumundan hemen sonradır. Gitmeyi hepsi planlar, hatta trene de binerler ancak yolculuk sırasında büyükannesi Yuraper çok hastalanır ve eşi Alexander küçük bir sınır istasyonunda ikisinin trenden inmesine karar verir. Yıllar sonra Kanada’daki kayıp yakınlarını bulmaya çalışır ve çeşitli mercilere yazar ancak Karen’in de dediği gibi, “Burası Sovyetler Birliği’dir; birini bulmak zordur.” Böylelikle akraba bağları sonsuza dek kopar.

Alexander ve Yuraper Stepanyan, beş çocuklarıyla beraber hayatlarının geri kalanını Akhalkalaki’de geçirir:

“Her ne kadar hiçbir elmasa benzer olmasa da çocuklarına ‘beş elmas’ derlermiş. Babam Ashot askeri kariyer yapmış, ardından Erivan’da bir gazetede genel yayın yönetmeni yardımcısı olmuş. Orada Erivan Konservatuvarı’nı kurmak için danışman akademisyenle Rostov’dan gelen bir Ermeni olan annemle tanışmış. Bir de ağabeyi varmış: Wilson -o zamanlar Akhalkalaki’de görev yapan arkadaş canlısı Amerikalıların önerisi üzerine- ismini ABD Başkanı Woodrow Wilson’dan almış. Wilson Erivan Kenti Komünist Parti Komitesi’nin ikinci sekreteri, döneminin önemli kimselerinden biri olmuş. Ancak ondan da üstün olan bir erkek kardeşleri varmış: Tsolak. Bilim Akademisi üyesi delege siymiş. Herkesi destekler, aileden herkese, özellikle de şımarık erkek kardeşi Elias’a yardımcı olurmuş. Elias ailenin şaklabanı ve holliganıydı. Annem gerçekten de ondan korkardı; genelde evimize sarhoş gelir ve annemin babamı terk etmesini, onun yanına taşınmasını talep ederdi. Annem kanepenin arkasına saklanırdı. Bir de teyzem Shushanik vardı. Adı ‘zambak’ anlamına gelir. Kendisi de zambak gibiydi; sessiz ve çok güzeldi. Daha gençken zatürreden öldü.”

Karen, konuşmasını şöyle sürdürüyor: “Bunların hepsi önemsiz, komik ve küçük şeyler. Şimdi kim sarhoş Elias’ı veya Shushanik’in evimizi ziyaret ettiğini hatırlıyor ki? Ancak bu önemsiz şeyler inanılmaz derece önemli. Bir keresinde kendi kendime şöyle düşündüm: İşte buradasın Karen. Edebiyat üzerine 150 kitap yazdın ancak asla aile geçmişini yazmadın. Bu bana her zaman acı verir.”

Anlatmaya devam ediyor Karen: “Siyaset veya Soykırım hakkında siyasi bir konumdan bakarak konuşabilir miyim bilmiyorum. Ben siyaset bilimci değilim. Araştırmacı da değilim, kimin doğru ve kimin yanlış olduğunu bilmiyorum. Ama bildiğimden emin olduğum bir şey var: Ailem gibi kendi Türk birlikleriyle karşılaşan, ancak o kadar şanslı olmayan herkes için kalbim kan ağlıyor. Kınamalı veya yargılamalı mıyız? Bilmiyorum. Bildiğim tek şey hatırlamamız gerektiği. Sadece 24 Nisan’da değil, her zaman. Bu kesin.”

Akademisyen son olarak şöyle diyor: “Annesi babası, büyükanneleri, büyükbabaları hayatta olan genç Ermenilere bir parça olsun tavsiye vermek istiyorum. Onlara sorun. Fotoğraflara bakın. Ve her şeyi yazıya dökün, çünkü hafızanız size ihanet edebilir ancak kâğıt etmez. Ben ailemi kaybettim ve sadece bir kereliğine değil, birçok kez. Çünkü onlardan geriye ne kadar az anı kaldığını düşündüğümde onları her seferinde kaybediyorum. Eğer yapabiliyorsanız, bu anıyı koruyun.”

Eugenia Kuznetsova

Kars'tan Rusya'ya: Caz sanatçısı Mariam Merabova

Moskova'da şarkıcı olan Mariam Merabova'nın ismi bir zamanlar sadece müzik duayanleri ve caz kulübü sahipleri tarafından bilinirdi. Eurovizyon'un Rusya, Ermenistan, Belarus ve Ukrayna katılımcıları için arka vokal yaparken de bu böyleydi. Mariam'ın çıkışı ise 2014 yılında "The Voice" isimli televizyon programının Rusya'daki versiyonuna katıldığında değişti. Müzik yeteneği ve kendini ifade edişi izleyicileri büyüledi. Yeraltı caz kulüplerinden başlayarak tüm Rusya'nın ilgisini üzerine çeken Mariam, şöhretin geçici olduğuna inanıyor. Şarkıcının asıl hedefinde ise karakterine ve köklerine bağlı kalmak yer alıyor.

Tiflis'te kurtuluş

Mariam'ın evlenmeden önceki soyadı Alakhverdovadır. Tıp alanındaki çalışmaları ile bilinen baba tarafı ise Kars'tan geliyor.

Kars, Türkler henüz almadan önce 1918'e kadar Rusya İmparatorluğu sınırları içerisindedir. Bu süre zarfında 10 binin üzerinde Ermeni hayatını kaybederken yüz binlercesi de göç etmek zorunda kalır. Alakhverdov ailesi de sonradan Tiflis'e kaçar ve orada yaşamaya başlar.

"Babam Onik 1921'de doğmuş. Kısa bir süre sonra annesini ve kız kardeşini kaybediyor ve birkaç yıl sonra da babası vefat ediyor. O yüzden teyzesi onu büyütmüş. İkinci Dünya Savaşı başladığında 19 yaşındaymış. Bundan dolayı cepheye gitmiş ve Solneçnogorsk'ya yakın bir yerde (Rusya'da Moskova'ya yakın küçük bir şehir) yaralanıyor. Fakat sonrasında cepheye tekrar dönüyor" diyor Mariam.

Babası Onik savaş bittikten sonra Moskova'da Hukuk Fakültesi'nden mezun olur ve Tiflis'e ailesinin yanına dönüp burada evlenir.

Mariam'ın annesi Tiflis'te zengin ve soylu bir aile olan Sulkhanyantslardan gelir. Tiflis'in en nüfuzlu sakinlerinden olan büyükbabası Minas, tüccarlık yapar. Tiflis'te birçok evi olan Minas'ın aynı zamanda Erzurum, Batum ve Odessa'da da kır evleri vardır. 12 çocuğu olan Minas ve eşi Mariam'ın çocuklarından ikisi küçük yaşta hastalıktan dolayı hayatını kaybeder. Büyükbaba Minas çocuklarına iyi bir eğitim imkanı sağlar. Öyle ki çocukların her biri en az bir enstrüman çalar. Fakat ailenin sakin yaşantısı Osmanlı İmparatorluğu'nun toplu tehciri ve katliamıyla son bulur.

Mariam, "Teyzem Sofia ressamdı ve Münih Sanat Akademisi'nde okumuş. 1915'te abisi Solomon'u Erzurum'daki kır evinde ziyaret ederken öldürülmüş. Sofia teyzemin vurulduktan sonra ata binip kaçmaya çalıştığını biliyorum. Amcam Solomon, eşi ve iki çocuğu orda katledilmiş. Hiçbiri kurtulamamış" diye hatırlıyor.

Minas, yaşadığı trajediden kurtulmak ve aile hayatını tekrar normale döndürmek için kendisini tamamen çalışmaya adan.

"Dedem iyi hatırlanan bir insan. Sanata destek veren ve yeteneği olan insanları yurt dışında okutmak için çok para harcamış. Yardım ettiği insanlar da döndüklerinde onun yanında çalışmışlar" diyor Mariam.

Minas'ın durumu daha iyiye gider -ta ki Gürcistan'da Bolşevikler 1923'te hakimiyeti sağlayana kadar. Minas, Sovyetler'in mal varlığına el koymasıyla başka bir trajedi yaşar ve kısa bir süre sonra da hayatını kaybeder.

"Aile 1923'te harap olmuş. Baba da öldükten sonra çocuklar taşınmış: Ivan ve eşi Irene Hamburg'a, Tatyana St. Petersburg'a, Georgy Mosko-va'ya giderken diğer kardeşler büyük dedem Nikolai, Alexander ve Ar-

temy Tiflis'te kalmış. Büyük dedem hayatı boyunca mühendis olarak çalışır" diyor Mariam.

Dede Nikolai 1926'da büyükanne Arfenia Gukasova ile tanışır. Arfenia'nın ailesi Dağlık-Karabağlı fakat uzun süredir Tiflis'tedir. Miriam'ın annesi Irma ise 1930'da dünyaya gelir.

Moskova trajedisi

1960'ların sonunda sanatçı aile Tiflis'ten Ermenistan'a göç eder. Ailenin tek çocuğu olan Mariam, Erivan'da doğar. Mariam, kentin merkezi olan Nalbantyan ve Tumanyan caddelerinin kesiştiği yerde büyür. İki yıl boyunca Aida Saakyants'ın rehberliğinde Tchaikovsky Müzik Okulu'nda piyano eğitimi alır. Mariam, annesi profesyonel piyanist olmasını istediğinden yeteneğini geliştirmek için Moskova'ya gider. Rusya'nın başkentinde Mariam'ı yeni ve parlak bir gelecek beklerken, yerleştiği yeni evde zorluklarla karşılaşır. Sınıf arkadaşlarıyla iletişim kurmakta zorluk çeken Mariam, sürekli Erivan'ı özler.

"Annem beni 1980'de Moskova'ya yolladı. Sekiz yaşındaydım ve taşınmamız benim için büyük trajediydi. Uzun yıllar boyunca ne zaman Ermenice konuşan birilerini görsem sadece Ermeni olduğumu kanıtlamak için onlara yanaşır ve Ermenice bir şeyler sorardım" diyor Mariam.

Mariam'ın ailesi, ünlü Sovyet aktör Rostislav Plyatt sayesinde Hamburg'da yaşayan amcası Ivan ile iletişim halinde kalır. Ivan'ın eşi Irene, Plyatt'ın yeğenidir. Yarış arabalarına ilgisi olan Ivan'ın birçok arabasının bulunduğu garajı vardır. Aktör olduğu için yurtdışına seyahat edebilen Plyatt, Mariam ailesi için Hamburg'a sık sık mektup götürür. Fakat ne yazık ki aile hiçbir zaman yeniden bir araya gelemez. Plyatt Mariam'ın ailesine, bir seyahat dönüşünde Ivan'ın bir trafik kazasında hayatını kaybettiğini söyler.

"Ailem onurumdur, onurum her bir kişinin hafızasıdır. Atalarımın tarihini bilmek ve geleneklere bağlı kalmak modern zamanların kontrol edilemeyen kaotik hareketlerine ve yarattığı rahatsızlıklara karşı tampon görevi görür" diyor Mariam.

Hayatını kaderine adayan Mariam için kader basit bir kavram değildir. Örneğin neredeyse profesyonel bir piyanist olan Mariam, tesadüfen git-tiği caz kafede duyduğu bir müzik ile kendini Gnesin Müzik Okulu'nun vokalist bölümünde bulur. Okulunun ilk yılı, yetenekli müzisyen Armen Merabov'la tanışması sayesinde sorunsuz geçer. "Daha sonradan büyü-kannemin Armen'in büyükannesiyle Tiflis'te arkadaş olduğunu öğrendik" diye ekliyor Mariam.

Genlerindeki müzik

Armen Merabov'un ailesi de Batı Ermenistan'dan gelir. Aile, Azeri bir ailenin yardımıyla yük arabası içerisinde Kars'tan Tiflis'e kaçmayı başarır. Armen'in babası Levon Merabov 1934'te Tiflis'te doğar. Sonrasında Mos-kova'ya taşınan baba, tanınan bir piyanist, armonist, besteci ve koro şefi olur. Baba Levon yıllar boyunca çok sayıda orkestrayı yönetmekle birlikte ünlü sanatçı Muslim Magomaev'e orkestrasıyla eşlik eder. Levon aynı za-manda Sovyet pop divası Alla Pugacheva'nın kariyerinde basamak atladığı şarkı olan "Robot"un da bestesini yapar.

Armen'in içinde olduğu caz grubu Miraif, 1998'de kurulur. Mariam'ın dikkat çeken vokalleri sayesinde grup Amerikan saksafon sanatçısı Richie Cole'un da dahil olduğu birçok modern sanatçının dikkatini çekmeyi ba-şarır.

Merabov çiftinin üç çocuğu var: Irma, Sofia ve Georgy. Onlar da tıpkı anneleri gibi eski aile fotoğraflarına bakarak zaman geçirmeyi ve aile hikâ-yelerini dinlemeyi seviyorlar.

Mariam son olarak "Çocuklarım Ermenistan'a hiç gitmedi fakat gittik-lerinde ne olacağını çok iyi biliyorum" diyor.

Gayane Mirzoyan

Adapazarı'ndan Fransa'ya: Siruni'nin izindeki Patrice Djololyan

Patrica Djololyan, Paris'teki Şanzelize Caddesi'nde harikulade bir eczanenin sahibi. Geniş tezgâhının arkasındaki özel dolabı, dolaptan ziyade ulusal bir arşivi andırıyor. Büyük rafın üzeri ise zamanla sararmış siyah beyaz fotoğraflar, ilk Ermeni Cumhuriyeti döneminden kalma sertifikalar ve eski tahvillerle dolu. Bunların hepsi yabancılardan dikkatle saklanmış. Patrice, aile geçmişinin koruyucusu! Kır saçları, hoş, canlı bir yüzü ve Siruni ismini duyduğunda parıldayan gözleri var.

Siruni'nin izinde

“Siruni adını erken çocukluk döneminde duydum. Babam Krikor Djololyan'ın sesinde nasıl bir saygı ve hayranlık olduğu hala hatırımda” diye söze başlıyor Patrice. Amcası Hagop Djololyan, Vakhan Tekeyan ve Arshag Chobanyan kalibresinde harika bir kişiliktir. Onlar kadar üne sahip olmasa da Siruni mahlası Ermeni edebiyatı tapınağında özel bir yere sahiptir.

Hagop Djololyan 1890 yılında Adapazarı'nda doğar ve Bükreş'te 1973 yılında ölür. Birçok yeteneği olan biridir: şair, masal yazarı, eleştirmen,

tarihçi, hikâye anlatıcısı ve aydındır. Romen Ermeniler için tek kişilik bir üniversitedir. Her şeyi kapsayan “Polis ew ir Deré: Constantinople and it's Role” kitabında, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde yaşayan Ermenilerin 1893'ten Soykırım yıllarına kadar geçen süredeki tarihinin ansiklopedik anlatısını sunar.

Siruni yoksul bir ailede doğmuştur ve babasını erken yaşta kaybeder. Annesi Mariam da iş arayışı için İstanbul'a geçer. Ardından üç erkek çocuğu da yanına gelir: en büyük oğlu Hagop, ortanca Haig ve en küçüğü Krikor. Krikor aynı zamanda Patrice'in de babası olacaktır. Mariam çocuklarının en iyi okullarda okuyabilmesi için sıkı çalışır. Sonradan Siruni olarak anılacak olan oğlan, saygın Ermeni Iyceum Getronagan okuluna kabul edilir. Orada diğer önemli aydınlarla arkadaş olur: Misak Metsarents, şair Vahram Tatul, yazar Gegham Barseghyan ve gazeteci Shawarsh Missakian.

Siruni'nin edebiyat kariyeri, içinde neslinin yakın bulduğu sembolizm-leri de içeren şiir derlemesi “Twilight” (Alacakaranlık) kitabının basılmasıyla başlar. 1914 yılında “To The Time of Miracle” (Mucize Zamanına Doğru) adıyla yayınladığı kitapta, güzelliğe övgülere yer verir ve şair arkadaşı Daniel Varoujan'ın desteklediği “neo-Paganizm” hareketine katılır. Hep beraber 1914 yılında İstanbul'da da çıkan “Navazard” (Yeni Yıl) adlı almanaki yayınlar. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni edebiyatının dirilişine engel olunur: İmparatorluk, İttifak devletlerine katılarak I. Dünya Savaşı'nda yer alır.

Parçalanın kader

Siruni ismi, Türk polisi tarafından tutuklanacak ve ülkeden tehcir edilecek olan Ermeni aydınlarının listesinde yer alır. Şair, Azadamart gazetesinde yazdığı makaleler için Jön Türkler rejiminin dikkatini üzerine çekmiştir. Siruni halihazırda polisin yakın takibi altındadır ve birkaç yıl öncesinde II. Abdulhamit döneminin Osmanlı cezaevlerinin korkunç koşullarını deneyimlemiştir. O zamanlar özgürlüğünü birkaç ay içerisinde tekrar kazanmıştır. Ancak bu kez yakalanmaya karşı önceden uyarılır ve saklanır. Savaşı dostane bir Yunan ailesinin yanında saklanarak İstanbul'da geçirir.

Küçük erkek kardeşi Krikor onun yerine tehcir edilir ve sonra geri döner. Patrice'in dediğine göre "O, bununla ilgili hiç konuşmaz." Ortanca kardeş Haig ise harika bir spor kariyerine sahip olması beklenen genç bir erkektir. Ancak Soykırım'da maktul olur, Osmanlı ordusunda hizmet verirken öldürülür.

Savaş Aralık 1918'de sona erer ve yeraltında geçen birkaç yılın ardından Siruni saklandığı yerden gün yüzüne çıkar. Çalışmaya başlar ve hatta alkol karşıtı akıma öncülük eder. Bir aydınlar komitesi ile beraber 1919 yılında Soykırım maktullerinin anısına İstanbul'da ilk seremoniyi düzenler. Bunu, 1919 ve 1922 yılları arasında kısa süreliğine sakin bir dönem izler; bu yıllarda Soykırım'dan hayatta kalan sanatçı ve yazarlar Osmanlı İmparatorluğu'nda bir kez daha normal bir yaşam ve çalışma koşulları bulmayı umar. Siruni edebi işlere geri döner, Ermeni basınıyla çalışarak makale ve şiirler yayınlar. Tiyatroyla da ilgilenmeye başlar.

Siruni 1920 yılında kendini önce Selanik'te, ardından Bulgaristan'da, son olarak da 1922 yılında Bükreş'te bulur. Birkaç yazar dostuyla beraber Ekim 1923'te mezalimden kaçarlar. Siruni edebiyat ve sanat üzerine olan "Navazard" dergisini kurar. İstanbul'a dönemeyeceğini bilen Siruni, geçmiş zamanların hasretini çeker.

Şair Bükreş'e yerleşir ve edebiyat faaliyetlerine hem Romen hem de Ermeni topluluklarında devam eder. Romen tarihçi ve siyasetçi arkadaşı Nicolae Iorga'nın yardımıyla Romanya'ya Ermeni kültürünü tanıtır.

Siruni her zamanda faal biri olmuştur ve hem Romence hem de Ermenice yazar. Akrabaları "Dillere yeteneği vardı" der. Siruni İstanbul'da yeraltında yaşarken Ermenice yazar ancak kimsenin onu takip edememesi için Kiril alfabesini kullanır.

Siruni, yeni evi olan Bükreş'te Ermeni okulunda eğitim verir. Romanya'da birçoğu 200 yıl önce inşa edilen manastırları ve Ermeni kiliselerinin sayımını yapar. Şair aynı zamanda geleceğin Katolikos'u I. Vazgen'in öğretmenidir. Öğrencinin ruhsal yönünü gören de Siruni'dir. Ona "Papaz olacaksın" der. I. Vazgen, Siruni'yi her anlamda mentor olarak görür ve ona hürmetle yaklaşır. Sonraki yıllarda Sovyet Ermenistanı'nda, özellikle de Kutsal Eçmiyazın Anne Katedrali'nde birçok kez buluşurlar. Siruni

1965 ve 1971 yılları arasında Katolikos'un özel daveti üzerine oraya beş kez gider.

1944 yılında biri Siruni'yi ihbar eder ve Sovyetler tarafından tutuklanarak 10 yıllık Gulag çalışma kampına gönderilir. Patrice, "Amcam Gulag'ta bile kütüphane kurmayı başarır. Yaratıcı gücünün zirve noktasında olduğu dönemdeyken edebiyat çalışmalarına devam edemediği 10 yılın kayıp olduğunu söylerdi" diye anımsıyor.

Siruni'nin yeğeni Patrice 1951 yılında doğar. Paris'te büyür ve saygın Lycée Henri-IV'de okur. Siruni Bükreş'te yaşamaya devam ederken, babası Krikor 1922 yılında eşiyle Paris'e taşınmıştır. Siruni ve Krikor posta aracılığıyla irtibatla kalır. Patrice şöyle diyor:

"Babam gençliği hakkında çok ender konuşurdu. Sanki siyah bir tuvalin altına gizlerdi o dönemi. O dönemdeki yaşamlarının detaylarını annemle yaptığım konuşmalardan ve bulduğum mektuplardan yola çıkarak bir araya getirebildim."

Fransız Ermenilerin fotoğrafçısı

Krikor tutuklanır ve erkek kardeşi Hadop yerine tehcir edilir. Savaşın ardından bin kişilik izci grubunun başına geçtiği İstanbul'a geri döner ve izci hareketinin kurucusu Lord Baden-Powell tarafından teşekkür mektubu alır. Hatta Krikor hayatını kaybettiği 1975 yılına kadar spor etkinlikleri düzenler.

Krikor çok geçmeden fotoğrafçı olarak kariyerine başlar, Paris'te Arax adında bir fotoğraf stüdyosu kurar. Paris'te düzenlenen Ermeni etkinliklerinin çoğunun fotoğraf kayıtlarını tutar. Söz konusu etkinliklerin arasında General Andranik'in defni, Gomidas'ın babasının cenaze töreni ve "The Forty Days of Musa Dagh" (Musa Dağ'da Kırk Gün)* kitabının yazarı Avusturyalı yazar Franz Werfel'in 1936 yılındaki ziyareti yer alır. Krikor, dünya çapındaki ününü vücut geliştiricilerin portresini çekerek kazanır. Sean Connery ve Arnold Schwarzenegger gibi ünlü insanları fotoğraflar.

Patrice, "Bugün bu fotoğraflar Ermenistan'daki Soykırım Müzesi'nde, Fransa'da Nicéphore Niépce'nin evinde ve Göçmen Müzesi'nde buluna-

bilir” diyor.

46 yıllık ayrılığın ardından kardeşler Krikor ve Hagop, birbirlerini görme fırsatını 1966 yılında Eçmiyadzin’de bulur. Patrice “Oldukça duygulu bir andı” diye anlatıyor.

Paris Gaveau Salonu, 1970 yılında Siruni’nin yıl dönümü kutlamaları için kiralanır. Kutlamaya Katolikos I. Vazgen de gelir. Bu, Patrice’in amcasıyla ikinci buluşmasıdır:

“Güçlü bir karaktere ve araştırmacı bir zihne sahip bir adamı hatırlıyorum. Sibiry’a anlatırken kullandığı kelimeleri hatırlıyorum. Izdırabından şikayetçi olmadı ancak yazamadığı ve yaratamadığı kayıp yıllar için üzgündü.”

Siruni 1973 yılında ölür ve kardeşi Krikor cenaze töreni için Bükreş’e gider. Kardeşinin otobiyografi taslağını yanında geri getirir. Securitate (Romanya gizli polisi) soruşturmacıları yazarın kağıtlarını (çoğunluğu hala Romanya Ulusal Arşivi’nde tutulmaktadır) incelerken, Krikor onu saklamayı başarır. Krikor sabırlı bir şekilde taslağı yeniden yazar.

Taslağın maceraları

Krikor Djololyan kariyeri boyunca 1920 yılından itibaren Fransız ve Ermeni yaşamını tasvir eden binlerce samimi fotoğrafı toplar. Patrice şöyle konuşuyor:

”Bu fotoğraflardan olabildiğince çoğunu basıma ve sergiye ulaştırılmasını temin etmek benim görevimmiş gibi hissediyorum. Çünkü bu babamı onore etmenin bir yolu ve aynı zamanda tarihsel değeri de çok yüksek.”

Patrice babasının kağıtları arasındaki Siruni’nin anı yazılarını 2005 yılına, onun ölümünün 30 yıl sonrasına kadar bulamaz. Yazılı Ermeniceyi de iyi okuyamadığından ötürü taslağı deşifre etmesi için Paris’e uğramış olan bir arkadaşından yardım ister. Arkadaşı belgenin ne hakkında olduğunu bilmez ancak dört saatini okumaya ayırır ve bitirdiğinde gözlerinde yaş vardır. Patrice son olarak şöyle diyor:

“Bu anı yazısının tarihsel ve edebi önemini teyit etti. Ben de ya-

yınlamaya karar verdim. Erkek kardeşlerim Claude ve Eddy’nin yardımının yanı sıra Romanya’daki Ermeni Büyükelçi Hamlet Gasparyan’ın desteğiyle kitap 2006’da Erivan’da basıldı. Bu, Siruni’nin varislerinden gelecek nesiller için harika bir armağan.”

Tigran Yegavyan

1921 yılında İstanbul’da basılan Djagadamart Gazetesi’nin bir kopyası

* Werfel, Franz, Musa Dağ’da Kırk Gün, Çev: Saliha Nazlı Kaya, Belge Yayınları, İstanbul, İlk baskı: 1998

Adapazarı'ndan Lübnan'a: Lübnan'ın 11. Cumhurbaşkanı Emil Lahud

Lübnan halkı 1998'den 2007'ye kadar ülkenin 11. Cumhurbaşkanılığını yapan Emil Lahud'a karşı karmaşık duygulara sahip. General Emil Lahud'un aşırı Suriye yanlısı olduğu iddiaları ve ülkenin savunmasına odaklanmasından dolayı artan ekonomik harcamalar bu duygu karmaşasının nedenlerinden. Fakat herkesin kabul ettiği bir şey var ki o da Lahud'un Lübnan'da süren kanlı iç savaşın Ekim 1990'da bitmesinde büyük payı olduğu.

79 yaşındaki tecrübeli Lübnanlı politikacı hiçbir zaman Ermeni kökenini gizlemedi ve bundan her zaman gurur duydu.

Emil Lahud'un annesi Adrene Karabacakyan beş yaşındayken babası Hovhannes ve annesi Rebecca Ermeni Soykırım'ından kaçmak için Suriye'ye göç eder.

Nisan 1915'ten önce Karabacakyan ailesi Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında bulunan Adapazarı'nın bir kasabasında yaşar. Birçok yerli Ermeni

gibi eski Lübnan Cumhurbaşkanı'nın ailesi de esnafılık ve tüccarlık yapar. Hovhannes Karabacakyan'ın tabak imalathanesi ve porselen tabak sattığı bir dükkânı vardır.

Kasabadaki Ermeni ahalisi katliamdan bir ay önce kötü şeyler olacağına dair bir şeyler hisseder. Lahud o dönemi şöyle anlatıyor:

“Aile meclisi Hovhannes ve Rebecca'nın küçük çocuklarıyla birlikte derhal kasabayı terk etmesine karar vermiş. Akrabaları Hovhannes ve Rebecca'yı küçük çocukların kaçışlarını yavaşlatacağını ikna ederek, erken yola koyulmalarını sağlamış. Ailenin geri kalanının ise bir kaç gün sonra yola koyulması gerekiyormuş fakat kaderlerinde bir daha birbirlerini görememek varmış.”

Adrene o zamanlar beş, büyük ablası ise altı yaşındadır. En küçük olan kız kardeşleri ise bir yaşında bile değildir. Yolda Rebecca'nın yetersiz beslenmesinden dolayı sütten kesilmesiyle küçük kız çocuğu açlıktan hayatını kaybeder. Karabacakyan ailesi sonunda Halep'e vardığında, onlar ayrıldıktan hemen sonra meydana gelen korkunç olayın haberini alır.

Lübnan'ın eski Cumhurbaşkanı duraksayarak şöyle anlatıyor: “Akrabalarımızın neredeyse hepsi katledilmiş. Büyükanнем uzak ve yakın akrabaların 100'e yakınının öldürüldüğünü saymış ve aileden bir tek biz kalmışız. Kim bilir başka ailelerden kaç kişi hayatta...”

Neyse ki Halep, Hovhannes Karabacakyan için deriyle kendi deneyimlerini ve hünelerlerini kullanarak çalışabileceği bir yer olur. Kendi tırnaklarıyla yeni bir iş kurar. Kısa bir süre sonra da aile Suriye Ordusu'na deri teslimatında görevlendirileceği Şam'a yerleşir. Hovhannes'in ithal ettiği ham deriler asker botu ve at eyeri yapımında kullanılır.

Karabacakyan ailesi orduya çalıştığı sürede Suriyeli genç subay Cemil Lahud'la sürekli iletişim halindedir. Genç subay çoğu zaman arabasıyla Hovhanes'in dükkânının önünde durur ve hatta bazen evlerine gider. Kısa bir süre sonra da Cemil'in Hovhanes'i ziyaretinin iş icabı olmadığı anlaşılır. Cemil Hovhanes'in kızlarından birine olan hissiyatını gizlemez. Katolik Maruni* aileden gelen genç subay Adrene'ye aşık olur ve evlenmek için Adrene'nin ailesinden onay ister. Genç çift 1933'te evlenir.

Bir yıl sonra erkek çocukları olan genç çiftin Nasri adlı çocuğu yıllar

sonra Yüksek Hakimler Kurulu'nun başkanı, Nasri'den iki yıl sonra dünyaya gelen Emil ise ülkenin Cumhurbaşkanı olacaktır.

Politikacı bir aile

Cemil'in askeri kariyeri sona erdikten sonra Lübnan Hükümetinde üst düzey göreve terfi eder. Adrene'nin anne ve babası da kızlarına yakın olmak için Beyrut'a taşınır. Cemil Beyrut'a tayin edilince Karabacakyan ailesi Hovhannes'in kendi elleriyle St. Nichan Ermeni Ortodoks Kilisesi'nin karşısına inşa ettiği evi de terk etmek zorunda kalır. Lahud şöyle anlatıyor:

“Babam politikacıydı. Bakan olduğu için bize çok az vakit ayırıbiliyordu. Aynısı annem için de geçerli. Eşiyle birlikte her çeşit kamusal toplantılara ve kokteyl partilerine giderdi. Bu yüzden büyükannemiz Rebecca'nın ellerinde büyüdük. Bize sahip olduğu ve verebildiği her şeyi verdi. Onu deliler gibi seviyorduk.”

Cemil ve Adrene yeni bir ev aldıklarında Emil büyükannesinde kalır. Rebecca Karabacakyan'ın tavsiyesi üzerine Emil, Ermeni okuluna gönderilir. Okula gitmeden önce de büyükannesi Emil'e Ermenice okumayı ve yazmayı öğretir. Eski Cumhurbaşkanı bugün bile az da olsa anadili Ermeniceyi konuşabiliyor. Fakat bugün birçok Ermenice harfi unutmüş durumda.

“Arapçayı öğrenmeden önce Ermenice okuma ve yazmayı öğrenmiştim. Fakat ne yazık ki büyükannem öldükten sonra Ermenice hiç konuşulmamaya başladığında birçok harfi, sözcüğü unuttum. Fakat Ermenistan Cumhurbaşkanıyla görüştüğümde Ermenice konuştuğunda birçok şeyi anlayabiliyordum.”

Avrupa ve ABD'de çok iyi bir şekilde askeri eğitim almasıyla Emil Lahud'un denizcilik hizmeti de başlamış olur

Emil'in eşi Andrée Amadouni şunları söylüyor:

“Emil, Ermeni bir kadınla evlenmeye karar verdiğinde annesi çok mutlu olmuştu. Benim ailem de Ermeni biriyle evleneceğim için mutlu olmuştu. Düğünümüz geleneksel değildi fakat oldukça Ermenilere özgüydü.”

Lübnan'ın eski First Lady'si de mülteci bir aileden gelir. Andrée Ama-

douni'nin dedesi, Dr. Zare Amadouni Kilikya Ermenilerindendir. Asil ve soylu bir aileden gelen Dr. Zare Amadouni 1915'te Fransızların yardımıyla ailesiyle birlikte Suriye'ye geçerek katliamdan kurtulmayı başarır, fakat üç erkek kardeşi öldürülür.

Emil'in üç çocuğu var. Ermenice bilmemelerine rağmen Ermeni kökenlerine çok büyük saygı duyuyorlar.

“Onlar da ben ve eşim gibi Ermeniler. Düşünüş biçimleri Ermeni ve özellikle kızım Karine, kökenleriyle gurur duyuyor. Çocuklarımız bir gün Ermenistan'ı ziyaret etmeyi hayal ediyor. Erkek kardeşimin çocukları da yurtsever birer Ermeni, hatta bir yeğenim Ermeni vatandaşlığı bile aldı.”

Emil Lahud Ermenistan'a ilk kez Mayıs 2001'de gitmiş. Lübnan Cumhurbaşkanı'nın iki günlük yoğun resmi programına rağmen Erivan'da dolaşmak ve Soykırım kurbanları anısına çelenk bırakmak için vakit bulabilmiş.

Bir devlet adamının Tsitsernakaberd'i** törensel bir şekilde ziyaret etmesi nadir görülen bir şey.

“Ebedi aleve yaklaştığımda, gözlerimin yaşlarla dolduğunun farkına vardım” diyor Lahud ve devam ediyor:

“Büyükannem Rebbecca'yı ve ailesinin öldürülüşlerini düşündüm o anda. Bana söylediği cümleyi kendi kendime tekrarladım: ‘Asla atalarına ne olduğunu unutma. Aksi halde ölenler boşuna ölmüş olacak.’”

Emil, Lübnan Ordusu'nda genç bir komutan olduğu dönemde bile ülkenin parlamentosunu, Jön Türklerin işlediği suçları kınaması konusunda ikna etmek için çok büyük bir çaba sarf etti. Sonunda 3 Nisan 1997'de Lübnan Ulusal Meclisi, 24 Nisan'ı “Ermeni Soykırımı Kurbanlarını Anma Günü” olarak kabul etti.

“Babam Ermeni Soykırımı'nın tanınması için çaba gösteren ilk Lübnanlı politikacıydı. Elbette onun bu çabasını sahiplenmek zorundaydım. Politik olarak bana karşı olanlar bunu bana karşı kullanmayı denediler. Benim ‘Yarı Ermeni’ olduğum için Lübnan halkının çıkarlarından çok Ermeni halkının çıkarlarına

odaklandığını iddia ettiler. Fakat Lübnan halkı beni destekledi. Çünkü Lübnan halkı Ermeni halkının taleplerinin haklı olduğunu biliyordu.”

Emil Lahud’un 9 yıllık yönetiminde Ermenistan ve Lübnan ilişkileri yeni bir düzeye ulaştı. Beyrut, uluslararası arenada Erivan’ı desteklemeye başladı.

Eski Cumhurbaşkanı Lübnan halkının Ermenilerin çalışkan ve vicdanlı insanlar olduğunu bildiklerini söylüyor.

İnsanlar soykırımdan hemen sonra bile Beyrut sokaklarında neredeyse hiç Ermeni dilenci olmadığını hatırlıyorlar.

Lübnan’ın 11. Cumhurbaşkanı ise konuşmasını şöyle nokt alıyor:

“Başkaları yardım eli uzatılması için yalvarırken, Ermeniler usanmadan çalışmaya devam ederler. Buna hiç şüphem yok. En azından biraz Ermeni kanı taşıyan her Lübnanlı bu gerçekten gurur duyuyor. Ve ben de onlardan biriyim.”

Bugün Emil’in adı, ülkedeki barışa katkısından ötürü Lübnanlılar tarafından şehir merkezindeki bir caddeye verilmiş durumda.

Artem Yerkanyan

* Maruni Kilisesi, 7. yüzyılda Süryani Ortodoks Kilisesi’nden ayrılan bir Katolik kilisesidir.

**Tsitsernakaber: Ermeni Soykırımı’nda hayatını kaybedenlerin anısına yapılan; Erivan, Ermenistan’da yer alan bir anıt. Ermenicede anıtın ismi, “küçük kırlangıçların hisarı” anlamına geliyor.

Musa Dağı’ndan Lübnan’a: Soykırıma ‘Ermeni mutfak’ ile direnen Aline Kamakyan

Ermeni restoranları zinciri sahibi Aline Kamakyan’a göre yapılan her soykırım beraberinde kültürel mirasın imhasını da getiriyor. Bu yüzden Kamakyan unutulmaya yüz tutmuş eski tarifleri araştırarak Ermeni mutfak kültürünü korumaya çalışıyor.

1915 yılından önce Aline’nin baba tarafından aile büyükleri Kayseri’den çok da uzak olmayan Tomarza’da yaşar. Aline’nin büyükbabası Arshak Kamakyan’ın ailesi o daha dokuz yaşındayken planlanan katliamlardan haberdar olur ve kaçır. Ancak yol üzerinde durdurulurlar. Aline büyükbabasının o günleri anlatışını anımsıyor ve bizle paylaşıyor:

“Büyükbabam kardeşleriyle beraber anne ve babasının onun önünde katledildiğini anlatmıştı. İki kız kardeşini ise Kürtler götürmüş yanlarında. Arshak at arabasının altında saklanmış, o yüzden kurtulabilmiş. Yağmacılar gelmiş olayın ardından. Ölümlerin kıyafetlerini almışlar, altın dişlerini sökmüşler. Arshak’ı fark etmemişler ve Arshak kurtulmuş.”

Eğer Fransız misyonerler ilgilenmese muhtemelen açlıktan ölecek olan Arshak, misyonerlerin yardımıyla Beyrut’a ulaşır, oradan da Jubail kentindeki yetimhaneye yerleştirilir. Arshak kız kardeşlerini arar, ancak arayışı sonuçsuz kalır. Hiçbir Suriye ve Lübnan yetimhanesinde Kamakyan isimli kız yoktur.

Arshak taş duvar ustası olur, Lübnan’da Ermeni mülteciler tarafından kurulmuş Bourj Hammoud kentinde kendine bir ev yapar. Burada da gelecekte eşi olacak Siranush ile tanışır.

Siranush da Arshak gibi Tomarza’dan gelmiştir. Arshak’tan iki yaş daha gençtir. Onun ailesi katliamlar başlamadan önce kaçma fırsatı bulamaz, fakat aile Siranush’u Suriye’ye yollamayı başarır. Siranush bir daha ailesinden haber alamaz. 16 yaşında Arshak ile evlendikten sonra Siranush kocasına elinden geldiğince yardım eder. Bourj Hammoud’da bulunan Fransız askerlerinin kıyafetlerini yıkar. Çiftin yedi çocuğu olur. Çocukların en büyüğü is Aline Kamakyan’ın babası olan Havag’tır.

Şifreli uyarı

Aline’nin anne tarafındaki aile büyüklerinin kaderi de baba tarafındakilerden çok farklı değil. Büyükbabası Haig Mardiryan, ünlü Musa Dağı bölgesinde hayata gelir. Oranın yerleşimcileri Türklerin onları vatanlarından koparan emirlerine karşı çıkar, mücadele etmeye karar verir. Haig o zamanlar daha dokuz yaşındadır.

Aline o dönemde yaşananları şöyle anlatıyor: “Büyükbabam savaşta yer almak için fazla küçükmüş. Ancak yeterince savaşçı olmadığı için Musa Dağı Savunma Komitesi erkek çocukların büyüklere yardım etmesine izin vermiş. Tüfekleri doldurma ve siperlere barut taşıma görevi verilmiş büyükbabama.”

Musa Dağı’nın kuşatma altındaki sakinleri Osmanlı Ordusu’nun saldırılarını kahramanca savuşturur, ancak koşulların kıtlığı savunucular için ciddi bir sorun yaratır. Savaşta Ermenilere üstünlük sağlayamayan Türkler de başka bir taktik benimser: Ermenileri aç bırakarak öldürmek.

Ermenileri kurtaran ise denizden geçmekte olan Fransız savaş gemisi

Guichen olur. Denizciler dağın tepesinde Ermenilerin sallanan bayrağını görür. Bayrağın üzerinde şu yazar: “Hristiyanlar tehlikede.”

Fransızlar, Ermenileri ablukadan çıkarır. Kurtulanlar arasında Haig ve annesi de vardır, ancak babası cephelerden birinde hayatını kaybeder.

Hayatta kalanlar Mısır’a götürülür ve orada bir mülteci kampına yerleştirilir.

İleride Haik’in eşi olacak, o zamanlar daha dört yaşındaki Manushak da Musa Dağı’ndaki savaşta hayatta kalanlardandır. Bütün akrabaları ölür. O da soyadını bile bilmeden bir yetimhanede büyür. Yetimhane okulundaki öğretmenler bu yetenekli kızın dile olan ilgisini fark eder, onu okuması için Kıbrıs’a yollar. Lefkoşa’da iyi bir eğitim aldıktan sonra Manushak bir hazırlık okulunda yabancı dil eğitimi vermek için Beyrut’a taşınır. Haig ile de burada tanışıp evlenir.

Manushak eşiyle beraber Musa Dağı’ndan kaçanlarla kurulan bağların oluşturulmasında aktif rol oynar, bölgeden Ermenistan Sovyetlerine gidenlerle iletişim halinde kalır. 1946 yılından sonra ülkeye geri dönmeler başlayınca aile Erivan’a taşınmayı düşünür, ancak orada hali hazırda yaşamakta olan akrabalar Haig ve Manushak’a şifreli bir mektup gönderir.

Mektupta Sovyetler Birliği’ne gelmemeleri konusunda uyarı vardır. Çünkü ülkelerine geri dönenlere eziyet edilir, geri dönenler ülkeye vardıkları anda Sibirya’ya gönderilir. Mardiryanlar bu olayın ardından bile Ermenistan ile bağlarını koparmaz ve sık sık Erivan’ı ziyaret eder. Kızları Vardui ve torunları Aline’yi de tarihi zengin vatanlarını sevsinler diye yanlarında götürürler.

Büyük bir aile

Düğünden sonra Vardui ve Havag kendilerine bir aile evi kurar. Bu eve sadece akrabalar değil, aynı zamanda sayısız hemşerileri gelir ve kalır.

Aline küçüklüğündeki o evi şöyle anımsıyor: “Oturma odamız her zaman insanla doluydu. Musa Dağı’ndan ve Tomarza’dan gelen insanlar bizim evimizden başka kalacak yer bilmezlerdi. Hepsini akrabam zannedirdim, onlara teyze ve amca diye seslenirdim. Biz böyle yetiştik. ‘Tüm

Ermeniler tek bir ailedir' derdi ailem."

St. George Otelinde başgarson olarak çalışan Havag Kamakyan, misafirlerle hizmette ve masa hazırlamakta işinin ehliymiş. Vardui de o sırada mutfakta eşsiz eserler yaratmış. Hem Musa Dağı'nın hem de Tomarza'nın geleneksel yemekleri konusunda yetenekliymiş. Tomarza'nın peynirli tart böreği, Musa Dağı'nın harissasından sonra servis edilirmiş. Aline, yemek yapma ile ilişkisinin o günlerden başladığını söylüyor:

"Arada anneme yardım ederdim. Mutfakta yapılan her şeyden hoşlanırdım ve insanları eğlendirmeyi severdim. Ancak restoran açacağım o yaşlarda aklımın ucundan geçmemişti. O zamanlar daha çok finansla ilgiliydim."

Üniversiteden mezun olduktan sonra finansçı olan Aline Kamakyan'ın kariyeri oldukça başarılıydı, şirketleri Lübnan'da en önde gelen firmalar arasında gösteriliyordu. Ancak yemek yapmaya duyduğu o tutku halen devam ediyordu.

2002 yılında Aline Kamakyan ve kuzeni Serge Makaron restoran açmaya karar verdi. Ailne, Beyrut'un Hristiyan mahallesinde enkaz halindeki bir binayı satın alıp nasıl yeniden inşa etmeye giriştiklerini şöyle anlatıyor:

"Hiçbir tecrübemiz yoktu. Ne Serge ne de ben bunu kazanç fırsatı olarak görmemiştik. Mutfağın ulusal kimliğin parçası olduğunu ve yemek yapmanın da ulusal kültürde bir yeri olduğuna inanıyordum. Bu kültürün korunması ve tanınmasına katkıda bulunmayı düşünüyorduk."

Başarıya ulaşan bu girişimlerinin ardından 2010 yılında Suudi Arabistan'ın batısında yer alan Cidde'de, 2013 yılında ise yine "Mayrig" ismiyle Dubai'de restoran açtılar. Bunlara ek olarak Ermenice'de 'öpücük' anlamına gelen "Batchig" adıyla da bir restoran açtılar.

Mayrig'in menüsünde yetmiş üzerinde geleneksel yemek var; çoğu, Ermeniler tarafından bile bilinmiyor. Aline, unutulmaya yüz tutmuş, çokça zaman ve sabır gerektiren tarifleri araştırıyor ve buluyor.

Araştırmalarının sonucunda da Barbara Drieskens ile "Ermeni Mutfağı" isimli bir kitap çıkarttı.

Aline, hedefini şöyle açıklıyor: "Yapılan her soykırım beraberinde kül-

türel mirasın imhasını ve ona el konmasını getirir. O yüzden amacım, soykırımın milli mutfagımızın nasıl etkilendiğini göstermek."

Aynı zamanda Aline'ye göre bir yabancının ilgisini bir topluma çekmenin en kolay yolu lezzetli bir yemek sunmak:

"Bu yöntem yeni bir yöntem değil. Açtığım restoranlar Ermenilerin sadece soykırımdan kurtulmadığını, aynı zamanda hayattan zevk alma becerisini sürdürdüğünü göstermek için yapılmış bir girişim."

Artem Yerkanyan

Diyarbakır'dan Kanada'ya: Aktris Arsine Hancıyan

“Karşınızdakiler varoluşunuzu ve anlatılarınızı kabul ettiğinde varlığını sürdürebileceğinizi biliyorsunuz. Yüzyıl önce olanlarla ilgili tamamen tanınma olana kadar, kaç yüz yıl geçerse geçsin, yaşadığımız bu tarihle ilgili uzlaşma sağlanamayacak” diyor aktris Arsine Hancıyan.

Hacıyan, ailesinin öyküsünü anlatırken soğukkanlılığını kaybediyor ve duygular gözyaşına dönüşüyor. Anlatılamayanı konuşmadaki cesaretine rağmen bazı olayları ilişkilendirmedeki korkuyu aşamıyor. Ailesinin geçmişte yaşadıkları, gittiği her yerde Arsine'nin peşinden geliyor.

Lübnan'da doğan Arsine Hancıyan 17 yaşındayken ailesi Kanada'ya göç eder. Toronto Üniversitesi'nde yabancı diller bölümünden mezun olduktan sonra yine aynı üniversitede Siyaset Bilimi bölümünde yüksek lisans yapar. Annesinin teşvik ettiği branşı seçer fakat aynı zamanda severek aldığı tiyatro eğitimi, bir grubun tiyatrosunda performans sergilemesine vesile olur. Orada da evleneceği yönetmen Atom Egoyan'la tanışır.

Aktrislik kariyerinde eşi Egoyan'ın filmlerinin yanı sıra Taviani Kardeşler, Michael Haneke, Olivier Assayas ve Fatih Akin gibi yönetmenlerle de çalışır ve 2002'de Genie ve Gemini ödüllerini alır.

Hacıyan, Queen's Golden Jubilee madalyasını almanın yanı sıra Kana-

da'ya önemli katkılarda bulunan kişilerin adının yazıldığı Her Majesty to the Throne'nun 50. yıldönümü listesine de dahil olur. Kadın film ve televizyonlarında yaratıcı üstün başarısından dolayı 2005 Kristal Ödülü'nü alır.

Arsine'nin yaşamındaki en büyük hediyesi olduğunu söylediği oğlu Arshile ise Paris'te Siyaset Bilimi Enstitüsü'nde (Science Po) okuyor. Arshile aynı zamanda kısa öyküler yazan, üretken bir yazar.

Ağır bir suskunluk

Arsine'nin babasının dedesi Mihran Hancıyan ve büyükannesi Nvart Aznavuryan, Digranager'den (bugünkü Diyarbakır) gelmiştir. Mihran'ın orijinal soyadı Hagopyan olmasına rağmen kötü şöhrete sahip olan başka bir yerliyle aynı soy ismi taşıdığından soyadını Hancıyan olarak değiştirir. Şöyle anlatıyor Arsine:

“Hancıyan soyadının neden seçildiğini çok bilmiyoruz. Türkçe kök anlamı “khan” ya da “han” olarak biliniyor. Büyük dedemin büyük bir konağı (hanı) olduğunu varsayıyorum. Büyük dedem ve annem birlikte kâğıt oyunu oynamayı gerçekten seviyorlardı. Onları öyle hatırlıyorum. Oyun oynadıklarında Digranagerd lehçesiyle konuşurlardı ve nasıl hayatta kaldıklarıyla ilgili çok az konuşurlardı ve biz de çok az soru sorardık bütün olanlarla ilgili.”

Mihran 1915'te 17 yaşlarındadır. Ermenicenin yanı sıra Kürtçe, Türkçe ve Fransızca konuşur ve aynı zamanda St. Giragos Kilisesi'nde şarkı söyler. Kaç kardeşi olduğuna dair bir kayıt yok fakat bütün ailesi gözlerinin önünde öldürülür ve kurtulmayı nasıl başardığı da net değildir. Sonunda Kürtler kurtarır kendisini, fakat Mihran din değiştirip kimliğini gizlemek istemez. İlk fırsatta evlendirildiği Kürt gelini bırakıp kaçır.

Arsine büyük dedesinin hikâyesini anlatırken hikâyeyi tam resmedemeyeceğinde ısrar ediyor. Gözleri sanki geçmişteki hikâyeye hapsolmuşçasına doluyor ve içinden nasıl çıkacağını bulamıyor. Öyle ki büyük dedesinin Kürt bir kadınla zorla evlendirilme hikâyesini bitiremiyor.

Mihran'ın ikinci eşi Nvart ondan daha genç olmasına rağmen katliamdan önce evlenir ve bir çocuğu olur. Askere yollanan eşi öldürülür ve erkek

çocuğu da hayatını kaybeder. Nvart, kız kardeşleri ve erkek kardeşiyle geldiği Halep'te Mihran'la tanışır.

“Büyük annem Nvart hakkında çok az şey biliyorum. Tehcir sürecinde ya da ailesine ne olduğu hakkında çok şey söylemedi. Bir gün onunla kâğıt oynadığımda kız kardeşiyle bir yerlere yürüyüşe çıktığı sırada bir Türk askeri yanlarına yaklaşıp kız kardeşini kaçırmaya çalışmış. Büyükanne o sırada çok iyi konuşamamasına rağmen Türkçe bağırma, çığlık atmaya başlamış. Kız kardeşini kendi tarafına çekmiş. Hikâyeyi anlatırken elleri göğsünde ‘kızkardeşimi böyle kurtardım’ diyerek ağlamaya başladı. ‘Bunları yaşadım’ diyen babaannem asıl meseleyi anlatmaya başladı.”

Böyle hatırlıyor Hancıyan ve “Yıllar sonra öğrendim ki kız kardeşini kurtarmış ama kendisini kurtaramamış” diyor.

Nvart ve Mihran Halep'te tanıştıktan sonra birçok Ermeni gibi Lübnan'a yerleşirler (1920-1921). Çocukları Hagop, Anahid, Arsen ve Jean (Arsine'nin babası) orada dünyaya gelir ve aile her dördünü de Ermeni okullarına yollar. Dört çocuk da Arapça yazıp okur. Aile 1975'te iç savaş başlayana kadar Lübnan'da kalır ve sonrasında Kanada'ya gider.

“İnançlı bir aile olduğundan çocuklarını kiliseye yolluyorlardı. Beş ya da altı yıl önce babam yaşından dolayı Montreal'deki kiliseye gitmeyi bırakmak zorunda kaldı. Nerede olursa olsun kiliseye giderdi. Çok güzel bir sesi vardı ve opera sanatçısı olmayı hayal ediyordu. Lübnan'da 40 yaşındayken amatör sanatçı olmak için opera dersleri almış. Babam hem görev olarak hem de tutkuyla eğitime sevgisi olan biri. Bana ‘Sırtımdaki ceketimi satar yine de üniversiteye gitmeni sağlarım’ demişti.”

Eski aileden yeni bir aile yaratmak

Arsine'nin annesinin büyükbabası Arisdages Goshgagaryan ve büyükannesi Elmas Muradyan Lübnan'daki yetimhanede tanışır.

Arisdages bütün ailesini katliamda kaybeder. Arisdages'in babası teh-

cir yolunda yere yığılır. Jandarma ceza olarak babanın başını kesip beş yaşındaki küçük oğluna verir ve yürürken babasının başını tutmaya zorlar. Arisdages diğer yetim kalan çocuklarla birlikte Lübnan'a varır. Belgelerini almaya gittiği sırada yetkililer soyadını sorar. Arisdages hatırlayamaz. Söyleyebildiği tek şey “deri” olur. Görevliler de deriden ayakkabı yaptığını varsayıp Arisdages'in soyadını Ermenicede “Ayakkabıcı” anlamına gelen Goshgagaryan koyar. 17 yaşındaki Arisdage, Elmas'la yetimhanede evlenir. Arsine şöyle hatırlıyor:

“Genç çocuk Elmas'a zor anlar yaşatmış. Dedem bir gün onun yatağının altında saklanırken yakalanmış. Onu diğer erkeklerden korumaya çalışan dedem sonunda onunla evlenmiş ve Marie, Zabel ve Takouhie adında üç çocukları olmuş. Dördüncü çocuk doğduktan iki hafta sonra Elmas zatürre hastalığına yakalanmış ve çocuğuyla birlikte hayatını kaybetmiş. Arisdages sonradan Adele Gabrielyan'la evlenir.”

Adele ile birlikte 1957'ye kadar Lübnan'ın Bikfaya adlı Hristiyan köyünde yaşadıktan sonra Beyrut'a yerleşirler. Arsine, hüznlenerek şöyle devam ediyor anlatmaya:

“Onları kaygıyla ziyaret ederdim. Büyük dedem konuşmazdı. Yanına yaklaştığımda elini başıma koyup ‘Abris, abris, medzt-sadz es’ (Aferin, aferin büyümüşsün) derdi. Bakışları yerde tek bir noktaya sabitlenirdi. Ufkunun boyutu o kadardı. Çok küçük olduğum zamanlarda beni kucağına alıp şarkı söylerdi. Fakat hangi şarkıları söylediğini hatırlamıyorum.”

Çocukların ızdırabı

Arsine'nin ailesi Bikfaya'da tanışır fakat kendisi ve kız kardeşi Nvart, Aida'nın doğduğu Beyrut'ta yaşarlar.

“Büyükanne ve büyük babam Soykırım'dan kurtulmuş olmasına rağmen Lübnan'da doğan annemin yaşadığı acıyı, ızdırabı hissedebiliyordum. Çocukların acısı, ızdırabı daha büyüktü. İçlerinde öfke vardı. Annem son derece vatanseverdi” diyor Arsine ve çocukluğundaki bir anıyı şöyle anlatıyor:

“Okulda beşinci sınıfa kadar dersten sonra annem beni her Perşembe günü Türk filmlerinin gösterildiği sinemanın önüne götürdü. Bilet alanların çoğu Soykırım’dan kurtulmuş Ermenilerdi ve çoğunlukla Türkçe konuşturlardı. Bilet tezgâhının karşısındaki kaldırımda durur ve ‘Yazıklar olsun size. Bizi öldürüp kültürümüzü yok ettiler. Ulus olarak umutlarımızı öldürdüler ve siz de şimdi Türk filmi izlemek için para mı ödüyorsunuz?’ derdi. Annem deli bir kadın değildi fakat çok öfkeliydi. Yaptığı bu tür delice şeyler benim kültürümü ve dilimi korumak için görev edinmem gerektiğini fark ettirdi. Evde tek kelime Türkçe konuşmak bile ağır cezalara neden olurdu.

Annem sanatçı olmama karşıydı. Benden Ermeni davasına hizmet etmemi beklerdi. Siyaset Bilimi okuyarak bazı konuları gündeme getirebileceğime ve tarihimize katkı sunabileceğime inanırdı. Ben de kamu yönetiminde uzmanlaştım ve bu alanın bana çok yararı oldu. Kanada Kültür Bakanlığı’nda çalışan ilk ‘Yeni-Kanadalı’ olmuştum ve orada sanatsal programlar geliştirmeden sorumlu olarak dokuz yıl görev aldım.”

Arsine annesine okulunu bitirip yeterince parası olduğunda onu Ermenistan’a götüreceğine dair söz verdiğini söylüyor. Fakat annesi hastalanıp hayatını kaybettiği için bu sözü yerine getiremiyor. Ancak annesinden kalan şeylerin küçük bir kısmını tarihi anavatana götürüyor.

Anlatırken gözyaşlarını tutmak için çaba sarf etmekten vazgeçiyor Arsine: “2010’da ben Türkiye’ye gitmedim. Ararat’a gittim. Benim zihnimde Ararat ve Türkiye aynı değil. Dedemin ve büyükannemin Digraneger’deki düğün fotoğrafını, diğer dedemle büyük annemin Harput ve Erzurum’da çektiği resimleri, annemin eldivenlerini ve bir tutam saçını ve resmini yanımda götürdüm. Hepsini Ararat’ın eteğine gömdüm.”

Uyumlu yetenekler

“Atom’la tanıştığımda Montreal’deki Ermeni cemaatinin olduğu merkezde yaşıyordum. Ermeniliği her anlamda hissettiğim

bir yer. Fakat Atom’la tanışmam iki Ermeni’nin tanışması gibi değildi. Sanatsal bir karşılaşmaydı. İnsanların mucizelere inanması gibi ben de o anın mucize olduğuna inanıyorum. O genç adamın dünyaya iz bırakacak yeteneği ve kabiliyeti vardı.”

Bunları söylüyor Arsine ve şöyle devam ediyor: “Ermeni olmuştu artık”. O zamandan sonra bu iki genç insanın kimlikleri tamamlanmıştı.

“Ermeni mirasına hizmet etmek için yetiştirildiğim kapalı Ermeni ortamından çıkmak zorundaydım. Sanki Ermeniler bir adadaymış gibi dairenin içerisinde ve bu dairenin kısıynda dururken ben içeriye bakıyordum ve Atom da dışarıya bakıyordu. Tanıştığımız zaman yerlerimizi değiştirdik. Birbirimizi bakış açısını değiştirmeye teşvik ettik” diyor Arsine.

1980’lerde çeşitli film festivallerinde ödüller kazanan Atom Egoyan’ın filmleri övgü toplamaya başlamıştı. Ermenistan depremden sonra ve bağımsızlıktan önce zor ve problemlili bir döneme giriyordu. Atom’un “Adjuster” filminin Moskova Film Festivali’nde gösterime girmesiyle çiftin Erivan’a birlikte seyahat etme şansı oldu.

“Moskova’da uçağa bindik ve Erivan’a doğru gitmemiz gerekirken dört saat boyunca havaalanı çevresinde dolaştık ve sonrasında acil iniş yaptık. İlk defa vasiyetimizi o zaman yazıp gözlüğü-mün kutusuna koymuştuk. O zaman birbirimize eğer ölürsek en iyi ölümün Ermenistan’a giderken olacağını ikrar etmiştik. İkinci bir uçakla sabah 5.30’da Erivan Havaalanı’na indik. Sonunda ailemin ömür boyu taşıdığı hayale, ‘Cennet vatan Ermenistan’a (Hayasdan yergir terakhdavayr) gelmişim. Orada üç gün kaldık. Atom o yıl Moskova’da birincilik ödülü ve bir milyon Ruble almıştı -ki bu da Ermenistan’da film çekmek için harcamak zorunda olduğumuz paraydı. Ertesi yıl “Calendar” filmini çekmek için Ermenistan’a gittiğimizde de 10 gün kaldık.”

Kanadalı çift yaptığı filmlerle iz bıraktı ve uluslararası film festivallerine katılmaları için dünyanın birçok yerine davet edildi.

“1980’ler ve 90’larda İstanbul Film Festivali’ne katılmak için davet edildik. Organizatörlere teşekkür etmek ve gelmek istediğimizi söylemek için geri dönüş yaptık. Fakat organizasyonun halka

açık olarak kimliğimizi tanınması ve geçmişimizi kabullenmesiyle katılabileceğimizi ilettik. Elbette ki hiçbir zaman yanıt almadık!”

Hala buradayız

Yıllarca Türkiye’ye gitmeyi reddettikten sonra 15 yaşındaki oğlu Arshile’in onu ikna etmesiyle Türkiye’yi ziyaret eder Arsine.

“Oğlumla Akdeniz’i gemiyle dolaşıyorduk. Türkiye’den bir şehrin de bulunduğu birkaç yere gitmeyi planlamıştık. Oraya adımımı atmak istemiyordum. Benim zihnimde acının, suçun ve nefretin ülkesiydi. Kuşadası’na vardığımızda gemiden ayrılmama konusunda anlaşmıştık. Ancak gün içerisinde Arshile seyahat ettiği arkadaşlarıyla (Ermeni olmayan) birlikte gitmek istedi. Gitmemesi için onu ikna edemedim. Ona ‘Yaşam kurallarımı ihlal ediyorsun. Fakat ben senin annenim, o yüzden tek başına gitmene izin veremem’ dedim. Ondan sonra birkaç günlüğüne soğukkanlılığımı kaybettim. Hayatımın çok önemli bir ilkesi ihlal edilmişti. Ben Arshile’in yetiştiği gibi yetiştirilmedim fakat o hikâyemizi biliyordu. Arshil, ilk defa o gün bir yükümlülük taşıdığının farkına vardı.”

O zorlu ziyaretten sonra Arsine birkaç kez İstanbul’a davet edilir ve “Anneannem” kitabının yazarı, avukat ve insan hakları aktivisti Fethiye Çetin’le birlikte söyleşiye katılır.

“24 Nisan’da, Soykırım’ın yüzüncü yılında İstanbul’da olmam gerektiğine karar verdim. Dört nesil ve yüzyıl sonra Türkiye’ye dönmek zorunda kaldık ve basit bir şekilde ‘Hala buradayız’ dedik. Ve geriye dönüp baktığım her zaman atalarımın toprağına ayak bastığının farkına varıyorum. Hiç kolay değil fakat her ziyaret edişim daha da kolay oluyor. Çünkü varoluşum tarihimi ve kimliğimi iyileştirmenin bir yolu. Oraya dönmek insani nitelikte kutsal ve vazgeçilmez temel bir hak.”

Aghavni Yeghiazaryan

Bursa’dan Fransa’ya: Usta yönetmen Serge Avedikyan

Serge Avedikyan, Ermeni tiyatro dünyasının zenginliğinin somut bir örneği. Tüm mecraların (sahne, televizyon ve film) ustası olan yakışıklı, güçlü, içine kapanık ve hipnoz edici gözleriyle yönetmen ve yapımcı Andre’nin gizli kalmış birçok şaşırtıcı yönü var.

Başarıya ulaşan son filmi “The Parajanov Scandal” (Parajanov Skandalı) filmini yönetir ve ana karakteri kendi oynar. Ermeni film yönetmeni Sergey Parajanov’u yakından tanır ve onu kendi ruhani babası olarak görür. Hatta ikisinin arasındaki tüyler ürpertici benzerlik seyircileri şaşkına çevirir. Öte yandan ikisi de aynı sanatsal vizyona sahiptir: Parajanov ve kolâjlarında olduğu gibi Serge de parçaları birleştirerek bütüne ulaşmaktan hoşlanır.

Ermeni olma deneyimini, evrensel yaratıcılığına destek olan enerji kaynağını kullanır.

Çifte kültürel mirasının rehberliğinde tutuklu bir gezgin olan Serge Avedikyan, ruhen ve bedenlen üç coğrafi bölgeden etkilenmeye devam eder: Bugünün Ermenistan’ı (doğum yeri ve aynı zamanda 15 yıl geçirdiği yer), ailesinin sevdiği, gençken “Ermeni cenneti” için terk ettiği Fransa ve

Avedikyan ailesinin beşiği olan Türk köyü Sölöz.

Bursa'dan çok da uzak olmayan kır alanlarında bulunan Sölöz, Serge (Sahak'ta doğmuştur) için her şeyin başladığı ve dönmenin imkânsız olduğu huzurlu bir köydür. Üç kere (1987, 2003 ve 2007) elinde kamerayla baba tarafından dedesi Avedis'in topraklarına gitmiştir. Gidişinin nedeni toprağın altındaki kemiklerin sesini duymaktan ziyade yeni sakinleriyle şimdiki zamanın içinde yaşamaya devam eden geçmiş hakkında konuşmaktır. Sölöz'de Ermeni yaşamının izlerini süren belgesel filmi "We Drank The Same Water" (Aynı Suyu İçtik), sözlerle anlatılamayanın ve inkârın ayak izlerini takip eden uzun bir iç yolculuğun meyvesidir.

Azize Mary

Serge'nin anne tarafından büyükannesi Alice Tateossyan (evlenmeden önceki soyadı Chorig'dir), İç Anadolu'daki Sivas'ta 1914 veya 1915 yılında (tam tarih hala bilinmemektedir) doğar. Ailesinin Soykırım'dan kurtulan tek üyesi olan Alice, Mary Graffam adındaki bir misyoner tarafından kurtarılır, binlerce yetimle beraber alınır ve Alice olarak tekrar vaftiz edilir.

Serge şöyle anlatıyor: "Büyükanmem misyoneri kendi annesi olarak gördü. Mary'nin koruması altında beş yıl yaşamış ve son günlerinde yatağının yanından ayrılmamış. Mary 1921 yılında öldüğünde yüzünü okşamış ve 'Elveda anne' demiş."

Mary Graffam, Müslüman komşular tarafından dininin değiştirilmesi ve kaçırılma tehdidi altındaki yüzlerce Ermeni kızını kurtarmayı başarmış.

Alice, ikinci annesinin ölümünün bir yıl ardından 1922 yılında Yunanistan'a geçer ve gençliğine kadar burada kalır. Diğer birçok Ermeni yetim gibi fotoğraflardan kendine bir eş arar. 16 yaşındayken bir dizi fotoğraf arasından seçtiği, Paris'ten olan Mesrob Papazyan ile evlenir.

Sölöz'den Avedis

Serge 1981 yılında Ermeni hafızası üzerine bir belgesel için çalışırken baba tarafından dedesi Avedis'i çeker. 1900 yılında doğmuş olan Avedis

Avedikyan'ın Maryam adında kız kardeşi, Sahag adında erkek kardeşi, Hovannes adında ağabeyi ve Soykırım sırasında ölen, adı bilinmeyen bir erkek kardeşi vardır. Usta yazar Hagop Ochagan'ın doğduğu Sölöz, o zamanlar 4 bini aşkın Ermeni ve Yunan'ın yaşadığı, söz konusu topluluğun nüfusun üçte birini oluşturduğu ve kumaş ile ipek ticaretiyle öne çıkan küçük bir kasabadır. 1915 yılında Avedikyan ailesi tehcir edilir. Derne çatma vagonlarda geçen birkaç haftanın ardından aile Konya'ya ulaşır ancak, yoksullaşarak.

Serge, "Konya şehri, Vali Celal Bey'in tehciire karşı koruma sağlama-sından ötürü bir süreliğine güçlü bir kaleydi" diyor. Ancak Celal Bey'in 3 Ekim 1915'te görevden alınmasının ardından tehcir devam eder. Kentte kalmanın tehlikeli olduğu ve Ermenilerin çevredeki köylere dağılması gerektiği yönünde söylentiler dolanmaya başlar. Serge talimatın "Karavanlar ve trenlerle beraber Deyr ez Zor'a ilerlememek, dağılmak" olduğunu bildiriyor.

Ermeniler söylentilerin tam olarak nereden geldiğini anlamaz, ancak söylentilere güvenirlir. Böylece Avedis ve çoğu aile üyesi Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Konya'da kalarak Soykırım'dan kurtulur. 1919 yılında Sölöz'e dönerler ve eski Türk işçileri tarafından işgal edilen evlerini geri alırlar. Tehlike tehdidini önlemek için 1920 yılında bölgenin kontrolünü eline alan Türklerle savaş halindeki Yunan birlikleriyle öz savunma grupları kurarlar.

Mustafa Kemal'in ulusalcı birliklerinin ilerleyişiyle karşılaşan Yunanlar 1922 yılında geri çekilir. Aile böylece üçüncü kez, bu sefer temelli olarak sürgün edilir. Sölöz yakınlarındaki küçük Gemlik Limanı'ndaki ilk tekneye atlarlar. Sonrasında Bulgaristan'a geçer, Ermenilerin yoğun olarak bulunduğu Plovdiv yakınlarındaki Ruschuk'a yerleşirler. Avedis işte burada daha küçük bir çocukken Sölöz'de kendisine söz veren genç bir kız olan Aghavni ile evlenir. Bu birliktelikten beşi kız biri erkek altı çocukları olur: Khenganouch, Zarouhi, Baydzar, Vartouhi, Yvette ve Serge'nin babası Grégoire.

Grégoire'nin doğduğu 1930 yılında Avedikyanlar Bulgaristan'ı terk ederek Avedis'in ağabeyi Hovannès'in yerleştiği Fransa kenti Marsilya'ya

geçer. Serge anlatmaya başlıyor: “Ona Hanné derdik. Sölöz’de bu ‘büyük kişi’ anlamına gelirdi. Alnında Türkler tarafından süngüyle vurulduğu yerde bir delik olduğunu hatırlıyorum. Babam ise Marsilya’nın yerlisi gibiydi. Sanki hayatı boyunca korumaya çalışmış gibi asla aksanını kaybetmedi. Ermenistan’a gitmek üzere Fransa’yı terk ederken babam 18, annem ise 10 yaşındaydı. Aynı tekne içerisinde olmaları şans eseri.”

“Akhparlar”ın oğlu

1 Aralık 1955 tarihinde Erivan’da doğan Serge şöyle diyor: “1947 yılında dönenler ya tekrar terk etmeyi ya da entegre edilmeyi kafasına koymuştu, ancak babam bu fikre asla ısınmamıştı. Akşamları hep beraberken bizlere Alexandre Dumas’ın ‘Monte Cristo Kontu’ kitabını okurdu. Kitabı ezberlemişti. Bilinçaltında kendini Edmond Dantès yerine koyuyordu ve Sovyet Ermenistanı onun Château d’If’ydi.”

Sovyet Ermenistanı’na sonradan gelen Ermeni Diasporasını anlatmak için kullanılan “Akhparlar”ın oğlu olduğu için Serge kendini yabancı mı hissetmiştir? Serge’ye göre “İnsanlar onlara aynı gözle bakmadı. Çok ender Fransızca konuşmasına rağmen Fransa’dan geldiği, bere taktığı için onu François diye çağırıyorlardı.”

Serge 1960’lı yılları kaygısız bir ortamda geçirir. Demir Perde’nin ardında yaşayan diğer gençler gibi Beatles ve Rolling Stones’a tutkuludur. Kaset kayıtlarını dinler. Sovyet Ermenistanı’nda üst düzey bir kültür vardır ve öğrenmek her şekilde önceliklidir. Annesi bir ritüelmişçesine haftada bir sinemaya gitmesini sağlar. Serge şöyle diyor:

“1970 yılında Fransa’ya ulaştığımda Sovyet pasaportumu kaybetmişim ve daha Fransız vatandaşlığım yoktu. O zaman içinde bulunduğum durumdan ötürü kendimi devletsiz biri gibi hissettim. Anne ve babam orada doğmadığı için Ermenistan asla benim ülkem olmadı. Ancak gerçek, Ermenistan’ın anavatanım olduğu yönündeydi. ‘Devletsizlik’ her ikisine de sahip olabileceğim, ‘oradan’ hissedeabileceğim ve kendimi ‘oraya’ adayabileceğim anlamına geliyordu. Seçmek zorunda kalmayarak özgür-

lüğümü elimde tutmak istiyorum.”

Nihayetinde çifte kimliği hep onun yanında olur. Şimdiyse seyahat ettiği yolların da sayesinde bu durumu kabullenir.

Aile geçmişi ve kökenlerine ilişkin belgeseli, kendi içinde neyin Ermeni neyin Fransız olduğu konusunda bir denge bulmasına yardımcı olur.

15 yaşındayken aksansız bir şekilde Fransızca konuşabilmesine rağmen onun için Ermeni olduğunu ve Kafkasların bir yerinde kaybolmuş Sovyetler Birliği’nden geldiğini söylemek sorun değildir. Öte yandan azınlık odaklı olmalarına rağmen oynadığı ilk karakterlerin hiçbirinin kökenleriyle ilgisi yoktur. “We Were One Man” (Biz Tek Bir Adamdık, 1979) filminde Serge homoseksüellikle ilgili ilk filmlerden birinde rol alır. Aynı sene “The Red Sweater” (Kırmızı Kazak) filminde rol alır. Film o dönemdeki bir diğer sinemacılık başarısıdır.

Ermeni hafızasının kâşifi

1981 yılının Mart ayında oğlu Hovnatan doğar ve sadece bir ayın ardından büyükbabası Avedis vefat eder. Serge, geçmişini gelecek nesillere aktarma ihtiyacı hisseder. 1982 yılında da sinemacı arkadaşları Jacques Kébadyan ve Georges Kiledjyanla beraber Armenian Audiovisual Association’ı (A.A.A.) kurar. 1981 ile 1988 yılları arasında Ermeni hafızası üzerine birçok belgesel filmi Fransız televizyonlarında gösterilir. Aynı zamanda 1984 ile 1988 yılları arasında Fransız kamuoyuna ve film eleştirmenlerine Ermeni sinemacıları tanıtır: Henrik Malyan, Sergei Parajanov, Artavazd Pelechyan, Frunze Dovlatyan, Vardan Hovhannisyan ve diasporadaki diğer sinemacılar Atom Egoyan, Arby Ovanessyan, Nigol Bezjyan.

Üç farklı yerde kökeni bulunan Serge, bir gün Türk bir yönetmenin “reel politığın ötesine geçerek geçmişi pozitif bir şeye dönüştürmesini, ancak bunun açık bir aralık olarak kalmamasını” umuyor.

“Bizim konuya yaklaşımımız neredeyse saplantılı; çünkü bir şeyin eksikliğini çekiyoruz ve adaletsizlik var. Diğer taraftan Türk tarafında bilgi, netlik, soruyu derinlemesine görme eksikliği var. İnsani bir bakış açısından bakıldığında çok dengesiz. Bizim pa-

tolojimiz Türklerinkinin tam tersi ve eğer işleri yoluna koymazsak diyalog kurmak imkânsız olacak.”

Oldukça kendi döneminin bir insanı olan Serge, Ermeni-Türk diyalogunu ve aradaki camının diğer tarafına yaptığı yolculukları kökenlerine yeniden bağlanmanın bir yolu haline getirdi. Sınırlara ve bayraklara duyduğu ilgisizlik bu yolculukları kolaylaştırdı. Ayakları yerde, başı bulutların arasında olan Serge, geçmişi bugün ile birleştiren sonsuz zincirin güçlü bir halkası.

Tigran Yegavyan

Avedikyan ailesi, Ermenistan, 1960. Soldan sağa: Serge'nin kız kardeşi Marguerite, büyükbabası Avedis, büyükannesi Aghavni, annesi Suzanne, babası Gregory ve Serge

Kars'tan Gümrü'ye: Unutulan Ermeni mutfağını araştıran aşçı Anna Mazmanyanyan

Food Adventures isimli aşçılık projesinin kurucusu, blogger ve aşçı Anna Mazmanyanyan, aile geçmişi doğrudan Ermeni kültürü ve uzak geçmişte yaşanan olaylarla bağlı olduğu için tüm zamanını anavatanının mutfağını çalışmaya ve diriltmeye adanıyor.

Anna Mazmanyanyan, Moskova Uluslararası İlişkiler Devlet Enstitüsü'nden mezun olmasının yanı sıra, Harvard Üniversitesi'nde Uluslararası İktisat ve Siyaset Bilimi okudu. Şirket yönetiminde çalıştığı beş yıl boyunca ilk kez halka açılmaya hazırlanan büyük Rus şirketlerin danışmanlığını yapmasına rağmen her zaman için yemek yapmayı sevdiğini belirtiyor. Ayrıca yemek hazırlamanın günlük hayat içerisinde çok fazla zaman almasından dolayı bunun daha profesyonel bir şekilde yapılması gerektiğine inanıyor.

Anna, 2010 yılında Konaklama Endüstrisi ve Mutfak Sanatları okumaya başladı: Mısır'da Ritz, Maldivler'de Kanuhura, İsviçre'de Schweizerhof Oteli ve İtalya ile Fransa'da Lenotre, Tres sorella ve Il Ritrova

restoranlarında staj yaptı. Dünyayı gezmeye devam ettikçe, bunlara benzer bir otelin kendi yurdu olan Ermenistan'da nasıl olacağını veya nasıl bir üretime kaynaklık edileceğini hayal etti. Gerekli deneyimi edinmesinin ardından ise Anna, kendisini Ermenistan'daki konaklama endüstrisinin gelişimine adamaya karar verdi.

Soykırımın ardındaki miras

Bundan 103 yıl önce, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin katliamı doruk noktasına ulaşır. İmparatorluğun başındaki Jön Türkler, Birinci Dünya Savaşı'ndaki kaostan istifade ederek Anadolu'da Ermeni Soykırımını düzenler. Sadece 3 yıl sonra 1918'de Rusya-Türkiye sınırını geçerek katliama Ermenistan'da devam ederler.

O günleri anımsayan Anna, sözlerine “Doğrusu” diye başlıyor ve babasının aile evinden ayrılma hikâyesinin daha da eskiye gittiğini belirtiyor. Anna, sözlerini şöyle sürdürüyor:

“Soykırım neredeyse ailedeki herkesi etkiledi. Babamın bütün akrabaları Anadolu'daydı. Babamın büyükbabası Kars'ın güneyindeki Kazhavan'dan geliyordu. Ailem daha soykırım öncesi o toprakları terk etmişti. Olası katliamlardan kaçmaya çalışarak sınırdan öteye Birinci Dünya Savaşı'ndan çok önce Alexandropol'a (şu an Gümrü) gitmişlerdi. Benim büyük büyükbabamın adı Yegor Mazmalyan idi. Gümrü'de Almanları çalıştırdığı birçok kafesi vardı. Orada Avrupa tarzı hamur işi ve ev yapımı reçel satılırdı. Sanırım bu, o zamanlar için alışılmadıktı.”

Anna, babasının ailesini anlatmaya şu sözlerle devam ediyor:

“Babamın anne tarafından ailesi, büyük büyükbabam Garegin ve büyük büyükannem Tazagül Arakelyan da Kars'tandı. Garegin ileriye dönük plan yapmayı bilen bir insandı. O yüzden işlerin kötüye gideceğini, Ermenileri bekleyen zor zamanlar olduğunu ve güvenli bir yer araması gerektiğini oldukça erken anlamıştı. Tüccardı kendisi. Onun kendi mallarını taşıması için kendi gemisi olduğunu bile söylüyorlar. Ailesini Gürcistan'a,

Tiflis'e götürdü.”

Soykırım, Anna'nın anne tarafındaki Mazmalyan ailesinde daha derin trajedilere neden olur. Hikâyeyi büyükannesinden öğrenen Anna, sanki o çok uzakta kalan olaylardan kendi kurtulmuşçasına o günleri şu sözlerle anlatıyor:

“Büyük büyükannemin ismi Tamara Arzumanyan'dı. Onu çok iyi hatırlıyorum ve bana anlattığı hikâyeleri çok iyi anımsıyorum. Onunla büyüdüğüm söylenebilir. Büyük büyükannem 1907 yılında Iğdır'da, Türkiye-Rusya sınırından çok da uzakta olmayan bir yerde doğdu. Soykırım sırasında daha çocuktuk, o yüzden bu olumsuz zamanların hepsini hafızası engelledi. Kaçışa ilişkin olarak hiçbir detay vermemesi muhtemelen bu yüzdendi. Ancak ailesinin nasıl yaşadığını, evlerinin nasıl göründüğünü ve bakıcılarının nasıl Fransızca konuştuğunu oldukça sık anlatırdı. 12 çocuklu bir ailenin 10'uncu kız çocuğuydu. Sonraki iki erkek çocuk ondan sonra doğmuştu. Tamara derinden sevilirdi, babası ona tapardı. Bana şöyle dediğini anımsıyorum: ‘Ailemizde on kız olmasına ve babam Tigran'ın devamlı erkek çocuk istemesine rağmen, her kız çocuğu doğduğunda annemi tebrik etmeye gelir, zurna ve dhol çalan müzisyenler ayarlardı. Tüm şehirde dükkânları vardı.’”

Yerlisi olduğu şehre birçok güzel resim adayan “Ermenistan Halkı'nın Sanatçısı” Eduard Isabekyan, Tigran Arzumanyan'ın (Arzumanents) katliamlar başlamadan önce Iğdır'daki yaşantısından anılarında şu sözlerle bahsediyor:

“İnsanlarda belirsiz bir endişe, bazılarında ağırlık, havada açıklanamaz bir şey vardı. Kimsenin açıklayamayacağı bir şeydi. Bu his sizin insanlara, onların harika... dinginliğine... veya onların aldırıışsızlığı mı... Ancak ne bu endişe ne de önsezi Tigran Arzumanents ve on kızının... akşamları balkonda oturmasına, gelen serinliğin keyfini çıkarmasına, favori reçelleriyle çay içmelerine, sohbet yokluğunda içlerinde monolog yaşamalarına engel teşkil edemedi.”

Ancak tehdit Iğdır'a sonunda ulaşır. On binlerce Ermeni mülteci Anadolu'dan şehre doğru gelmeye başlar. Açlık ve kolera vardır. Yakın bir zamanda ise bu sefer şehirde yaşayanların kendileri evini terk etmek zorunda kalır. İlerleyen Türkler önüne gelen herkesi katleder. Iğdır'ın sokakları arkada kalanların cesetleriyle dolar.

Aramızdaki kurtarıcılar

Anna'nın ailesi askeri komutan General Dro Drastamat Kanayan ve erleri tarafından kurtarılır. Sivil halk geri çekilirken onları korurlar. General Dro, 20'nci yüzyılın başlarındaki Ermeni ulusal kurtuluş hareketinin en bilinen üyelerindendir.

Bir gece, Türkler Iğdır'a girmeden yakın bir zaman önce Dro, Arzumanyanların evine giderek onlara şöyle der "Kendinizi kurtarmak için birkaç saatiniz var." O gece erkek kardeşlerden en küçüğü kundağında uyur vaziyette bırakılır. Tamara'nın anne ve babası Tigran ile Aikandukht bunu anladıklarında şehirden dışarıya uzanan yolun yarısına gelmiştir. Tüm bu kargaşa sırasında dadılardan veya uşaklardan birinin çocuğu aldığını düşünmüşlerdir. Erler geriye dönüp en küçük erkek çocuğu almak zorunda kalır.

Anna, büyükannesinin kendine anlattıklarını şöyle aktarıyor:

"Büyükbabam Tamara eşyalarını topladıklarında sadece birkaç günlüğüne ayrıldıklarını düşündüklerini söyledi. Bunun sonsuza dek, hayatları boyunca olduğunu fark etmemişlerdi. O, sonunda torunlarına şöyle diyecekti: 'Ailemiz için değerli olan her şeyi evimizdeki ceviz ağacının altına gömdük.' Her şeyi tasvir ederdi, evi ve ağacı. Mücevherleri eteklerin kenarına dikmişler. Tamara babasının İsviçre'deki bankalarda hesapları olduğunu biliyormuş ancak Sovyet döneminde ailenin eski varlığından söz etmekten korkuyormuş."

Anna'nın büyük büyükannesi hiçbir zaman Türkler hakkında kötü konuşmamış, neden oldukları acıyı anmamış. Ancak Anna, "Aynı zamanda Türkçe bilmesine rağmen bir daha o dilde tek bir kelime etmedi. Bazen

Türkçe olarak 'çatal' ve 'ekmek' demek istediği oluyordu ancak bu hissin üstesinden geliyordu" diyor.

Aile, uyarılardan sonra önce Eçmiyazın'e, ardından Erivan'a gider. Amerika'ya taşınma fırsatı bulurlar ancak büyük büyükannesi Aikandukht hemencecik reddeder bunu. Hala toprakları varken burada kalmaları gerektiğini söyler.

Anna'ya göre büyük büyükannesi Tamara, güzel şeylere dair aşkını öldüğü güne kadar sakladı. Anna, Tamara'ya ilişkin bir örneği şu sözlerle veriyor:

"Büyük büyükbabamın Erivan'daki Tumanyan Sokağı'nda çok güzel bir dairesi vardı. Burada büyükbabam Irina Darbindyan da büyümüşü. Şimdi anlayabildiğim kadarıyla büyük büyükbabam Iğdır'daki evlerini tekrardan yaratmak istemişti. Bu yüzden kumaşa, sofraya ve mobilyaya böylesine bir saygıyla yaklaşırdı."

Anna'nın anne tarafından büyük büyükbabası David Darbindyan'ın kaderi ise daha trajik. O da Iğdır'da doğar, ancak akrabaları katliamlar öncesinde şehri terk edecek zamanı bulamaz.

Anna, hikâyenin geri kalanını şöyle anlatıyor:

"Hayatta kalanlar bir tek o ve annesi olmuş. Mrgashat köyüne kaçmışlar, burada oradaki bir aileye götürülmüşler. Amcalarının, dayılarının, akrabalarının hepsi komşu evlerde yaşamış. Ardından askere alınmış ve sonradan yaşamlarını yitirecekleri savaşa gönderilmişler. Büyük büyükbabam daha gençken ölmüş; David'i ise ona kalacak yer veren aileden Osan isimindeki bir kız büyüttmüş. David'den sadece sekiz yaş büyümüş ancak tüm aile onu David'in annesi olarak görmüş."

Büyük Vatanseverlik Savaşı sırasında büyük büyükbabam görevlendirilmiş, İran'da hizmet etmiş. Savaş yılları Ermenistan'da yaşamı oldukça güç hale getirmiş. David çoğu zaman eve zeytinyağı, kuru meyve ve yulaf unu yollarmış. Büyük büyükbabam de tüm komşulara akşam yemeği hazırlarmış."

Öte yandan büyükannesinin hazırladığı akşam yemekleri ile ziyafetler

halen Anna'nın hatırında. Anna, "Büyükanne Tamara harika biriydi. Yaşadığı her şeye rağmen oldukça neşeli ve hayat dolu biriydi. Evi misafirlerle dolardı, her zaman iyimserdi" diyor.

Anna'ya göre büyükannesi ailede gelen bir sonraki neslin her zaman için bir öncekinden daha başarılı olması gerektiğine inanıyordu. Anna o yüzden "Atalarımıza layık olacak şekilde yaşamaya, onları hayal kırıklığına uğratmamaya çalışıyorum" diye sözlerini sürdürüyor.

Din, dil ve mutfak

Anna Mazmanyanyan, Ermenilerin din ve dile sahip oldukları sürece asimilasyon tehlikesinde olmadığını düşündüğünü belirtiyor. Anna şöyle konuşuyor: "Oğullarım geçenlerde Ermenice çalışmaya başladı. Şimdiyse bana 'Belki de Moskova'da yaşamamamız gerek. Biz Ermeniyiz, Ermenistan'da yaşamalıyız' diyorlar."

Ancak Anna'ya göre günümüzde dünya değişti. O, bunu şöyle açıklıyor:

"Bugün dünyanın değiştiğini, rahat hissettiğiniz her yerde okumak ve çalışmak için yaşayabileceğinizi düşünüyorum. Aynı zamanda her zaman kim olduğunuzu, nereden geldiğinizi, atalarınızın kim olduğunu hatırlamalısınız. Onların ismini, yazı ve konuşma dilini, tarihini bilmelisiniz."

Bir aşçı ve aşçılık projesinin kurucusu olarak Anna, Ermeni kimliğinin dayandığı üçüncü şeyin ise mutfak olduğuna inanıyor. Kendi teorisini şu sözlerle anlatıyor:

"Ermenilerin hayatta kalmasına yardımcı olan şeyin yemek olduğuna dair bir teorim var. Yemek sanatı öğrenirken kendi mutfak geleneğini fark etmesi için Ermenistan'ın devasa bir potansiyeli olduğunu, ancak neredeyse hiçbir fırsatı olmadığını düşünmeye başladım. Yerel halk bile ulusal mutfakları hakkında çok az şey biliyor. Her zaman için Sovyet Ermenistanı'ndan yemekler vardı, ancak birçok ulusal yemek unutuldu ve artık yapılmıyor."

Öte yandan Anna, sadece mutfak değil aynı zamanda dini ve kültürel

gelenekleri de gözlemliyor. Üçünün birlikte bir bütün oluşturduğu inancıyla şu ifadeleri kullanıyor:

"Örneğin tatillerde geleneksel yemekleri yapmayı çalışıyorum. Çünkü tatil şöleni, tat hissi, sembolizm. Bunların hepsi çocuklar tarafından yeniden hatırlanıyor. Örnek vermek gerekirse paskalyanın her zaman için balık, kuru meyveli pilav, renkli yumurta ve dürüm anlamına geldiğini hatırlıyorlar. Dilleri, tarihleri ve tat yoluyla aldıkları o his, her zaman için onlara kim olduklarını hatırlatacak."

Anna'nın değindiği bir başka konusu ise Ermeni mutfağında tatlıların yeri. Böyle olmasının nedenini Anna şöyle açıklıyor:

"Neden tatlılarımız var da diğerleri yok? Çünkü dağlardan geliyoruz. Atalarımız, çobanlar yola çıkarken almaları için ve bozulmayacağından emin olduklarından kekler yapardı."

Antik geleneklerin muhafızı olan Anna Mazmanyanyan, Ermenilerin "hayatta kalma geni" sayesinde önlerinde bekleyen harika bir gelecekleri olduğu konusunda inançlı.

Anna, son olarak şöyle diyor:

"Oğullarım bir şey yapmaya çalışırken bana sızlandığında onlara şöyle diyorum: 'Atalarınız korkunç dönemlerden geçti, hayatta kaldılar ve kendilerine inandılar. Bunlardan hiçbirisi siz bazı önemsiz şeyler konusunda şikâyet edin diye değildi.' Ermeniler kendilerinin farkında olan bir halktır, ancak geçmişe bakmayı gereğinden fazla seviyoruz. Aynı zamanda önümüze nasıl bakaçağımızı bilmiyoruz, ufkun ötesini görmüyoruz. Gelecekte gelişmemiz için şöyle düşünmemiz gerektiğinden eminim: 'Bugün için hayatın keyfini çıkaralım, ancak gelecek için 30 yıl sonraya planlar yapalım.'"

Elazığ'dan Amerika'ya: Ünlü tiyatro oyuncusu Eric Bogosyan

Bogosyanlar ailenin geçmişini gizli tutmasına rağmen, 1915-1923 olayları, dedektiflikten ve gizemi çözmekten büyülenen Eric Bogosyan'ı hiç şüphesiz etkiler.

Dünyaca ünlü oyuncu ve performans sanatçısı Eric Bogosyan belki de en çok “Law and Order” adlı ünlü detektif dizisindeki Captain Daniel Ross rolüyle tanınır. Ancak aynı zamanda altı oyunun yazarlığını yapmıştır ve “Talk Radio” ile “subUrbia” da dahil olmak üzere birçok oyununda kendisi de yer almıştır.

Boston'da doğan Bogosyan, büyüdüğü ve liseyi tamamladığı Woburn, Massachusetts'in ardından Oberlin Üniversitesi'ne gitmek üzere Ohio'ya taşınır. New York'a gittiğinde ise görüşlerini etkileyen birçok görsel sanatçı, besteci ve koreografla tanıştığı “The Kitchen in SoHo”da işe girer. Kısa bir zaman içerisinde de performans sanatı ve tiyatro dünyasını şaşırtan kendi “eserlerini” yapmaya başlar. Joe Pap onu 1982'de keşfeder ve The Public Theater'da eserlerini sahnelemeye başlar. Eric'in 1987'de yazıp, Public'te oynadığı “Talk Radio” oyununun ardından ise Papp onu yapımcı

Ed Pressman ile tanıştırır. Pressmann partiye Oliver Stone'u da davet eder.

Eric, sahne yönetmeni Jo Bonney ile 35 yıldır evlidir. New York'ta iki çocuklarıyla beraber yaşarlar.

Eric Bogosyan bağımsız bir yaşam sürer ve işine son derece sadıktır:

“Poker oynarım sık sık. Okurum. Kuşları izlerim. Evimin olduğu Kuzey New Jersey'de çok zaman geçiririm. İlkbaharda ‘Operation Nemesis’i yayınlayana dek bir sanatçı olarak en büyük başarımın tiyatro eserlerim olduğunu söyleyebilirim.”

“Operation Nemesis”

“Operation Nemesis”, imparatorluğun 1 milyon 500 bin Ermeni'nin katledildiği Ermeni Soykırımı'nın sorumlusu Jön Türkler'in liderlerinin izini süren ve çoğunu öldüren bir grup Ermeni'nin hikâyesini anlatır. İttihat ve Terakki Jön Türkler Cemiyeti'nin liderleri, Osmanlıların Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesinin ardından İstanbul'daki yargılamada ölüm cezası alır, ancak Almanya, Rusya ve diğer ülkelere kaçarak infaz edilmezler. İntikam almayı planlayan Ermeniler operasyona eski Yunan ilahî tanrıçasının ismi olan “Nemesis” adını verir.

İlginçtir ki daha sonra Alman mahkemesi, Soykırım'ın ana faillerinden olan Osmanlı İçişleri Bakanı Talat Paşa'yı öldüren Soghoman Tehliryan'ı Berlin'in merkezinde aklar.

Eric Bogosyan ailesinin geçmişini şöyle anlatıyor:

“Ailem'de ‘kurtulanlar’ olduğunun bilincindeyim. Dedelerimden ikisi de Ermeni Kilisesi'nde papazın yardımcısıymış. Dedem Mıgırdiç Soykırım'dan kaçmış, ancak nasıl kaçtığını bilmiyorum. Babasının öldürülmesinin ardından annemi de kurtarmış. Annem hayatının sonuna kadar onunla beraber Watertown, Massachusetts'de yaşamış. Annem İngilizce bilmezdi. Dedemin sadece Le Havre'den yola çıkarak 1915 yılında ABD'ye ulaştığını biliyorum. Sanırım annesiyle beraber buharlı gemiyle ayrılmış. Onlar Elazığ'dandı. Watertown'a taşınmış ve hemen ardından ABD ordusuna çağrılmış. Orada eğitim dışında

başka bir hizmet verdiğini sanmıyorum. Savaştan sonra da Boston Transit System’de iş bulmuş.

Ailem genel olarak Soykırım’dan veya Türkiye’de ne olduğundan bahsetmez. Bunu olumsuz bir düşünce olarak değerlendirirler.

Doğum günüm 24 Nisan (yüzlerce aydın ve topluluk lideri Ermeni’nin Osmanlılar tarafından tutuklandığı ve sonrasında Suriye çöllerinde ölüm yürüyüşüne gönderildiği gün olan Ermeni Soykırımı Anma Günü) olmasına rağmen olay hiçbir zaman evde konuşulmazdı. Onun özel bir gün olduğunu bana hiç söylemediler. Sanatçı olduğumda Ermeni kimliğimin beni tanımlamasını veya ‘etnik’ oyuncu olarak görülmeyi istemedim.”

Ancak bu olay, Eric’in, atalarının kaderini değiştiren trajik olayları öğrenmesine engel olmaz:

“Mıgırdıç’ın Türkiye’de yaşadıklarını öğrendiğimde çok küçüktüm. Belki dört yaşındaydım. Hayatım boyunca Ermeni Soykırımı’nı çalıştım, ancak çalışmalarına son 10 yılda hız verdim. Maalesef Elazığ’dan (Kharpert), eski ülkemizdeki kentimizden herhangi bir nesne veya yadigâr kalan bir şeyimiz yok.”

Bogosyanlar ailenin geçmişini gizli tutmasına rağmen 1915-1923 olayları, dedektifliği ve gizemi çözmeyi büyüleyici bulan Eric’i bariz bir şekilde etkiler:

“Şüphesiz aile geçmişimiz ve Ermeni Soykırımı ilgimi çekti. Bu süreç Bariz bir şekilde son on yıldaki işime de etki ederek, öğrendiklerimin ana fikri olan ‘Operation Nemesis’ ile sonuçlandı. Arkasında yatan gizemden ve neler yaşandığını anlamaya çalışmaktan büyülenmem -ve ‘Law and Order’deki dedektif rolüm tabii ki geçmişte ne olduğuyla bağlantılı.”

Christopher Atamyan

Ankara’dan Arjantin’e: Garabed Betlehemyan’ın torunları Ana Laura Menini ve Cecilia Mardirosoyan

Garabed Betlehemyan, ailesiyle beraber tehcir edildiğinde henüz birkaç aylıktır. Okuyacağınız hikâyeyi, ailesinin yürüdüğü sokaklarda adım atmak, izledikleri manzarayı kendi gözleriyle görmek ve onların deneyimini ölümsüzleştirmek için Garabed’in bir dönem yaşadığı İstanbul’a giden torunu Ana Laura Menini anlatıyor.

Kalust Betlehemyan, 1915 yılına gelindiğinde sadece birkaç aylık olan erkek çocuğu Garabed, üç yaşındaki kızı Maria, sekiz yaşındaki çocuğu Hovannes ve eşi Maryam Bulbulyan ile Yenikent’te (Zir) yaşamakta olan Ermeni bir politikacıdır. Ermenileri yok etmek için hazırlanan sistematik plan Osmanlı İmparatorluğu’nda uygulanmaya başlamıştır ve Türk yetkililer, Ermeni olan dini, siyasi ve aydın liderleri topluyordur. Bir gün Betlehemyan’ın da kapısı çalınır. Listede sıradaki isim Kalust’tur. Kalust bir süre hapse tutulur, sonra da öldürülür.

Maryam ve üç çocuğu çoğu Ermeni aile gibi evinden tehcir edilir. Gerekçeleri savaşın an meselesi olmasıdır ve karar onları korumak için

alınmıştır. Ancak başlarına gelenler bunun tersine işaret eder. Ermeniler muhtemelen öldürülecekleri, açlıktan yaşamını yitirecekleri ya da hayatta kalamayacakları çöle yolların. Çöle ulaştıklarında akıllarına ilk gelen kesin olarak ölüme doğru yol aldıklarıdır, ancak diğer Ermeniler sayesinde hayatta kalmaya başarırlar. Sonrasında da İstanbul'a, Maryam'ın kız kardeşi ve ailesinin yaşadığı kente ulaşırlar.

Maryam, çocuklarının eğitimini ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilmenin en iyi yolunun oğullarının yetimhaneye gitmesi olduğuna karar verir. Orada her gün yemek yiyebilecek, okula gidebileceklerdir. Bir gün çocukların teyzesi rolüne bürünen Maryam, onları Beyoğlu'ndaki Fransız yetimhanesi St. Joseph'e götürür. Oğlanların ikisine yetecek kadar yerleri yoktur, o yüzden sadece birini kabul ederler. Yaşça daha büyük olan yetimhaneye kabul edilir. 1919 yılında girdiği yetimhanede 13'üncü yaşına kadar kalır. Sonra da kuzeni Dikran (Maryam'ın kız kardeşinin oğlu) ile Arjantin'e doğru yola çıkar. Garabed ise tam o sırada yetimhaneye girer -toprakla çalışmayı öğrendiği yere- ve orada 1926 yılına gelene kadar kalır. Maryam, o yıl Arjantin'e taşınmaya karar verir.

Betlehemyan ailesi 1927 yılında Palermo'da bir mahalleye taşınır. Garabed eğitime burada devam eder, tıp okumak ister. Ancak ağabeyine göre onun çalışması gerekir. Garabed de bu yüzden terziliği öğrenir. Garabed, Arshalois Mateosyan ile tanıştığında sene 1933'tür. Arshalois da dehşetten kaçıp Arjantin'e yerleşmiş bir Ermeni'dir. Tesadüf o ya, o da Stanos'ta doğmuş, Garabed'in kaldığı dönemde İstanbul'da yaşamıştır. İki gencin Güney Amerika'ya tanışması kaderin cilvesidir.

Garabed 19 yaşına gelmiştir, kız ise daha 13'ündedir. Beş yıl sonra nişanlanırlar. Arshalois 21'ine geldiğinde ise evlenirler ve üç çocukları olur. Çocukların isimleri Ana Maria, Silvia ve Carlos'tur.

Garabed ve Arshalois, terzi dükkânında çalışır. Dükkân büyür, makinelerin ve çalışanların sayısı artar. Ancak Garabed yarım kalmış hayalini tamamlamakta kararlıdır. 1953 yılında Garabed 37 yaşına geldiğinde tıp eğitimi alabilmek için La Plata Üniversitesi'ne kayıt olur. Sarf edilen onca çabayla ve Arshalois'in ve çocukların desteği ve yardımıyla geçen altı yılın ardından Garabed artık bir tıp doktorudur.

Ana Laura Menini anlatıyor

Garabed Betlehemyan'ın torunu Ana Laura Menini, Londra'da yaşayan bir bilişim teknolojisi danışmanı. Büyükbabası ve büyükannesinin hikâyesine ve kökenine karşı her zaman merakı ve tutkusu olmuştur Ana Laura'nın. Onların yürüdüğü sokaklarda yürümek, izledikleri manzarayı kendi gözleriyle görmek ve onların deneyimini ölümsüzleştirmek ister. Bu yüzden 2013 yılında, sevgilisi Sebastian ile beraber ailesinin geçmişini keşfetmek için yolculuğa başlar.

Ana, yolculuğa başlayışını ve ailesinin geçmişini şöyle anlatıyor:

“Oraya gitmek, bir zamanlar Stanos olan o ünlü Yenikent'i ziyaret etmek istedim. Ancak Stanos'tan geriye hiçbir şey kalmamıştı, üzerine yeni yerler yapılmıştı. Öte yandan İstanbul beni daha çok içine çekti, çünkü orası büyükbabam ile büyükannemin aklının erdiği yaşta yaşadığı yeri.

İnsanların yüzü çok tanıdık geliyordu... İnanamamıştım. Yaşlı erkeklerle baktığımda onlarda büyükbabamın ve amcam Mario'nun yüzünü gördüm. Kumsala gittiğimizde ise kumda oynayan kızlar aynı kuzenlerime benziyordu.

Büyükannemin vaftiz edildiği İngiliz kilisesini ve Fransız yetimhanesini şans eseri gördüğümde sevinçten ağladım. Yetimhanenin kapısında bekliyordum, kapının aralık olduğunu fark ettim ve diğer tarafta ne olduğunu görebilmek için cep telefonum ile o aralıktan fotoğraf çektim. Camlarının sınıflara veya yatakhanelere ve aydınlık yeşil bir bahçeye baktığı bir koridor uzanıyordu. ‘Ne olursa olsun içeri girmeliyim’ dedim kendi kendime. Kapıyı açtım ve çimento torbalarının üzerinde uyuyan bir işçiye uyandırdım yanlışlıkla. Bana sinirlenmek yerine İngilizce bilen birini aramaya koyuldu. Bulduğu adam da İngilizce bilmiyordu, sadece ‘Fotoğraf yok’ dedi. İstedğim tek şey orayı görebilmekti! Fotoğraf çekmemeyi kabul ettikten sonra içeri girdim ve sebze bahçesi olduğunu düşündüğüm bir alana girdim. Aklıma bir anda büyükbabamın kız kardeşi Maria'nın cümleleri geldi; ye-

timhanede sebze bahçesi vardı ve Garabed'in bahçesi her zaman en güzeliydi. İçeri girdim, etrafa bakındım ve oradan ayrıldım. Fotoğraflarını çekemesem de oraya adımımı atabilmekten dolayı çok mutluydum.

Büyükannemin, büyükbabamın ve ailelerinin hayatta kalabilmesi için yardım eden ve eğitiminde rol oynayan herkese teşekkür ediyorum. Ayrıca onları hoş karşılayan ve hayatlarını yeniden kurma fırsatı veren Arjantin'e de teşekkürler. Onca acı ve imkânsızlığa rağmen her şeyin mümkün olduğunu bana gösterdikleri, pes etmeyip ilerledikleri, daha iyi bir dünya hayal ettikleri, onların elinden alınan her şeyi bize sundukları ve diğerlerinin silmek istedikleri Ermeni kimliğine ve ailelerine sahip çıktıkları için onlara teşekkür ederim. Bazı delilerin yok etmek istediği Ermeni mirası sayesinde değerlerimin, kimliğimin ve geçmişimin bir parçası oluşabildi. Onlar olmasa, bugün olduğum kişi olamazdım. Ben, onların hikâyesini anlatmak ve paylaşmak istiyorum; çünkü onlar için yeterince şey yapamadığımızı hissediyorum. Dileğim; tüm bu Ermeni soyadlarının hafızalarımızda sonsuza kadar yer etmesi ve onları asla unutmamamız. Eğer tüm bu hikâyeleri bugün anlatabiliyorsak, bunun anlamı Osmanlı İmparatorluğu'nun bizi mağlup edemediğidir."

Cecilia Mardirosyan da Garabed'in torunu; Paris'te yaşıyor ve muhabbeci olarak çalışıyor.

"Onların mücadelesi olmasaydı bugün burada olamazdık" diyen Cecilia, ailesinin hikâyesiyle ilgili hissettiklerini şöyle anlatıyor:

"Ailelerimize kapısını açan tüm ülkelere teşekkür etmek istiyorum. Hayatta kalma ve soyunu kurtarma mücadelesi sırasında Arjantin'e geldiklerinde tek bir kuruşları yoktu. Ancak Arjantin bize ve onlara bir yer ve gelecek verdi. Bu sayede büyükbabam eğitim alabildi, çalışabildi ve en önemlisi hayatının aşkını bulabildi. Büyükannem ve büyükbabama da teşekkürler. Bugün sahip olduğum aile onlar sayesinde var.

Kaçan tüm Ermenilere minnet duyuyoruz. Pes etmedikleri için

teşekkür ederiz; onların mücadelesi olmasaydı bugün burada olamazdık.

Bu hikâyenin anlatılmasını istiyorum. Büyükannem ve büyükbabam harika insanlardı. Onlara borçluyum. Ayrıca Ermeni olmayan kişilerin, insanlarımızın neler yaşadığını bilmesi gerektiğini düşünüyorum. Mağdurluktan uzaklaşabilmemiz için iyi bir başlangıç noktasının minnetimizi sunmak olduğunu düşünüyorum. Zaman akıp geçti ve şimdi ileriye doğru harekete geçmeliyiz. Hatırlamalıyız ve unutmamalıyız, ancak teşekkür etmek de önemli. Bu yüzden bu fırsat için teşekkürlerimi dile getirmek istiyorum."

Eugenia Akopyan

Bahçe dekorasyon dükkânına döndürülen St. Joseph Yetimhanesi

Bitlis ve Elazığ'dan Amerika'ya: Reddit'in kurucularından Alexis Ohanian

Forbes dergisinin “Mayor of the Internet” (İnternet Belediye Başkanı) olarak nitelediği Alexis Ohanian, aynı zamanda teknoloji endüstrisinin önemli bir figürü olarak art arda iki yıl boyunca Forbes’un “30 Under 30” listesinde yer aldı.

2013 yılında Wired dergisi ise Ohanian’ı “Champion of Innovation” (Yenilikçiliğin Şampiyonu) olarak ön plana çıkardı.

“Brooklyn’de doğdum ama Erivan’da veya Batı Ermenistan’ın herhangi bir yerinde de dünyaya gelebilirdim. Bilgimin olabildiğince çok insana, özellikle de Ermeni yurttaşlarıma yardımcı olmasını istiyorum” diyor Ohanian.

32 yaşındaki Alexis Ohanian, kolejdeki oda arkadaşıyla dünyanın en gözde yüz internet sitesinden biri olan reddit.com’u 10 yıl önce yarattı.

Bir tür online bülten panosu ve kitle platformu olan Reddit, kullanıcılarına içerikleri sergileme ve düzenleme olanağı tanıyor.

Kayıtlı üyeler gönderi, link vs. koyabiliyor, diğer kullanıcılar ise bu gönderileri artılıyor ve eksiliyor; böylelikle de gönderilerin sayfadaki yeri ve sıralaması belirleniyor.

Filmlerin, kitapların, haberlerin, yemek türlerinin ve diğer konuların yer aldığı farklı başlıklar oluşturuluyor.

Ohanian’ın geçmişinde başarılı başka projeler de yer alıyor.

2010 yılında seyahat sitesi hipmunk.com’un hayata geçirilmesine yardım eden Ohanian, aynı yıl start-up finansmanlığı ve danışmanlığı üzerine uzmanlaşan Das Kapital Capital şirketini kurdu.

Ohanian’ın 2008 yılında kurduğu breadpig.com ise geek malzemeleri satıyor ve elde edilen kazancın çoğu bağışlanıyor.

Ohanian, kendi kendini yetiştirmesine yardımcı olan eğitimi alabildiği için kendini “şanslı biri” olarak görüyor: “Burada üretilen bilgiye herkesin ücretsiz ulaşabilmesi aslında bu endüstrinin en faydalı yönlerinden bir tanesi. Ben her şeyi öğrenmeyi seçtim ve bu kendime yaptığım belki de en büyük yatırımdı.”

Ohanian 2013 yılında eğlence, kazanç ve destek kaynağı olarak internetin geleceğine inanan genç girişimcilere yönelik “Without Their Permission” (İzinleri Olmadan) adlı kitabı yayınlıyor.

Ohanian Ermenistan’da

Ohanian, Ermenistan’ı ilk defa Kiva Microfunds isimli sivil toplum örgütü ile ziyaret etti.

“Vatanıma her zaman bağlanmak istemiştım ama bu fırsatı ancak 2010 senesinde Reddit’ten ayrılmaya karar verip Kiva ile Ermenistan’a 4 aylığına gönüllü olarak çalışmaya gittiğimde elde edebildim.”

Ohanian Ermenistan’da benzer fikirde çeşitli insanlarla bir araya geldi ve tanınmış insanların dünyayı yaşanacak daha güzel bir yer haline getirmek için düşüncelerini paylaştığı TEDx’in Erivan’daki ilk organizasyonunu gerçekleştirdi.

“İlk ziyaretim öncesi babam Ermenistan’a hiç gitmemişti, hatta Ermenistan mutfağı dışında Ermenistan ile ilgili benim de hiçbir fikrim yoktu. Ermenistan’dan dönmüş birçok Ermeni arkadaşım vardı ve hepsinin bana söylediği şey, Ermenistan seyahatlerinin hayatlarını değiştirdiğiydi. Ağrı Dağı’nı

ilk gördüğüm an hemen bir fotoğraf çekip babama yolladım. O görüntünün klişeleştiğini biliyorum ama gene de ilham verici” diyor Ohanyan.

Son Ohanyan

“ABD’de Ohanyan yaygın bir Ermeni ismi değil. Bu ülkede Amerika-lı-Ermeni olmak harika; fakat diğer Ermenilerle iletişime geçmiyorsunuz. Los Angeles’ta yaşıyorsanız farklı ama diğer bölgelerde çok az etkileşim var” diye anlatıyor Alexis Ohanyan’ın babası Chris Ohanyan.

Chris Ohanyan California’nın San Francisco şehrinde doğup büyümüş. Annesi Elizabeth Der-Kriokaryan’ın ailesi Bitlis’ten Fransa’nın Marsilya şehrine tehcir edilmiş birçok aileden biri.

Elizabeth, sonradan Alexis Ohanyan’ın büyükbabası John Ohanyan ile tanıştığı ve evlendiği ABD’ye gitmiş.

“Ailem Ermeniydi, bunu fark ettim ama Ermeniceyi öğrenmedim. Annem ve babam aralarında Ermenice konuşurdu ama Ermenice konuşmalarının nedeni genelde kız kardeşim ve benim dili anlamayışımızdandı” diye tebessümle anımsıyor çocukluğunu Chris Ohanyan.

Chris Ohanyan babasının gençliğinde hiç Soykırım’la ilgili konuşmazken yaş aldıkça kökenlerini anlatmaya başladığını söylüyor:

“Ailemizde Soykırım ile ilgili çok konuşulmazdı. Ama ilginç bir şekilde babam yaşlandıkça –nedendir bilinmez, yaşlandıkça insanlar konuşmak istemedikleri konular hakkında konuşmaya başlıyorlar– babası ile ilgili konuşmaya başladı.”

Elazığ’dan ABD’ye uzun yolculuk

Alexis Ohanyan’ın büyükbabası John Ohanyan’ın ailesi Elazığ’dan gelir. John’un ailesi, Soykırım’da ailelerini kaybedenlerdendir. Annesi Manzar, Suriye’nin çölleri boyu techir edilir. Manzar annesini, babasını ve kardeşlerini kaybeder ve kendini Halep’te bulur. Babası Avedis ise anne babasının öldürülüşüne şahit olur.

Chris Ohanyan babasının hayat öyküsünü şu şekilde anlatıyor:

“Türkler Elazığ’a gelmişti. Avedis’in babasını vurdular, annesini vurdular, sonra da onu vuracaklardı. O sırada at sırtında iki Türk vardı ve biri diğerine ‘O sadece çocuk, bırakın!’ diye seslendi. Avedis de yetimhaneye yollandı. Sonrasında bir yolunu bulup Amerika’ya gitti, büyük bir Ermeni topluluğunun olduğu New York’un kuzeyinde yer alan Binghamton’a yerleşti.”

Ohanyanlardan hayatta kalan bir tek Avedis olur. 1920’lerde Amerika Birleşik Devletleri’ne taşınır.

Yerel Ermeni gazetelerinden bir tanesinde Elazığ’daki komşularının kızı Manzar’ın Halep’te olduğunu öğrenir. Manzar’ı bulur ve ABD’ye getirir. Evlenirler ve dört de çocuk sahibi olurlar: Vera, John, Elsa ve Mary.

Bir ayakkabı fabrikasında çalışır Avedis 32 yıl boyunca. Sonrasında küçük bir bina satın alır ve hayatını kira gelirleriyle geçindirir.

“Büyükbabam Avedis hiçbir zaman İngilizce öğrenmedi, tek konuştuğu dil Ermeniceydi. Ama nasıl sıkı çalışılacağını ve para kazanılacağını biliyordu. Haftada altı gün çalışmaktan, iyi para kazanmaktan, eşine ve dört çocuğuna destek olmaktan dolayı çok gurur duyardı. Biz San Francisco’da yaşıyorduk. 1959-1961 yıllarında Kaliforniya’dan bize iki veya üç ay için uzun ziyaretler yapardı. Tatlı bir adamdı; ama aramızda çok iletişim yoktu. 70’li yaşlarının ortasında da öldü” diye anımsıyor Chris Ohanyan.

“Alexis’in 24 Nisan’da doğmasını bir diriliş olarak görüyoruz”

Chris ve Almanya’dan gelen Anke’nin tek çocuğu olan Alexis, 24 Nisan’da -Ermeni Soykırımı’nı Anma Günü’nde- dünyaya geldi.

“Alexis doğduğunda, Vera Teyze’nin nasıl da heyecanlı olduğunu, Alexis’in onca gün arasından niye tam da o gün doğduğunu merak ettiğini ve bunun neyin simgesi olabileceğini düşündüğünü hala hatırlıyorum. Sonra bunu bir diriliş olarak görmemiz gerektiğini anladık. Vera Teyze tam o gün bir kâğıda aile ağacını çizdi. Kâğıdı evde tutuyorum, onu Alexis’e vereceğim” diye anlatıyor Chris Ohanyan.

Alexis, Ermeni olmayı bir zafer olarak addettiğini de söylüyor:

“Bana göre Ermeni olmak bir zafer. Başarılı olan bizden her bir

kişi, Soykırım karşısında alınan bir zaferdir. Bizi ortadan kaldırmayı başaramadılar, bizi susturamadılar ve biz bütün dünyada gelişmeye devam edeceğiz. Bu beni gururlandırıyor.”

Aghavni Yeghiazaryan

Malatya’dan Amerika’ya: Başarılı iş insanı Muriel Mirak-Weissbach

John Mirak’ın ismi Massachusetts eyaletinin başkenti Boston’da iyi bilinir. Ermeni Soykırımı’ndan kurtulan John, başarılı bir iş insanı olmuştur ve filantropiye bağlılığından ötürü hem ülkelerindeki hem de Diaspora’daki Ermenilerin saygısını kazanmıştır. Kurduğu John Mirak Derneği Ermenistan genelinde eğitim ve kültürel projelere yatırım yapmaktadır.

“Babam ‘Amerikan Rüyası’nın bir örneğidir. Gerçekten dürüst olup sıkı çalışırsan başarılı olabileceğine gerçekten inanan biriydi. Bizim için bir rol modeldi” diyor John’un kızı Muriel. Muriel Almanya’da yaşıyor. Üç yıl önce eşiyle Ermeni gençler ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamak ve destek amaçlı kurulan Mirak-Weissbach Vakfı’yla ilgileniyor.

Muriel Mirak aynı zamanda Ermeni Mirror-Spectator’ün muhabirliğini yapmasının yanında birkaç kitabını da yayınlamıştır. New England’da doğan ve büyüyen Muriel, Wellesley’de İngiliz Edebiyatı okuduktan sonra Fulbright burs programıyla İtalya’da Milan Üniversitesi’nde okur. “Gerçek şu ki, 1970’lerin ilk yıllarında İtalyan üniversiteleri oldukça politik

alanlar haline gelmişti ve bunun hayatıma çok etkisi olmuştur” diyor Muriel. “O sebeple özellikle Arap dünyasında uzmanlaşarak politik bir gazeteci oldum” diye ekliyor.

1991’de Irak’taki ‘Çöl Fırtınası Operasyonu’ döneminde BM’yle işbirliği içerisinde “Iraklı Çocukları Kurtarma Komitesi” adı altında insani programa öncülük yapar. “O dönem Iraklı çocukları ABD’ye tedavi olmaları için yolluyorduk. Ailemi ziyaret ederken anneme savaşta yaralanan insanların fotoğrafını gösteriyordum. O fotoğraflar içinde sakladığı bir çok şeyin açığa çıkmasını tetikledi ve ilk defa o zaman nasıl hayatta kalmayı başardığının hikâyesini bana anlattı” diyor Muriel.

“Dehşet veren ayrıntıları üç erkek kardeşimle birlikte annem ve babam vefat ettikten sonra öğrendik. Annemin anılarını okumak şok edici olmasının yanında bir çeşit kimlik krizi yaşamamıza neden oldu diyor” Muriel. “Çocukken, entegre ve asimile olarak Amerikalı olmak istemiştim. Ne sınıf arkadaşlarımın ne de öğretmenlerimin Ermenilere dair bilgisi vardı ve Ermenistan’ın nerde olduklarını da bilmiyorlardı. Haftada bir ailem oldukça önemseydi için Ermenice ders alıyordum” diyor Muriel.

Kaderin birleştirmesi

Muriel’in annesi 1914 yılında Arabgir’in (Malatya) Tsack köyünde dünyaya gelir. 1915’te köyün bütün erkekleri infaz edilirken kadınlar ve çocuklar kilisenin içerisinde tutulup birer birer tarlaya öldürülmeye götürülür. Artemis ölüme götürülürken kurşun onu yaralar ve sonrasında Türk bir çoban onu bir camiye götürür.

Uzakta yaşayan akrabaları Artemis’i yıllar boyunca onu büyüten şefkat sahibi bir askerden geri alır ve Amerika’ya getirir.

Soykırım olmasaydı Zaven ve Artemis Arabgir’de tanışabilirlerdi. Öyle ki Zaven de 1907 yılında Arabgir’in Masgerd köyünde dünyaya gelir. Babası, annesi ve kuzenleri öldürüldüğünde sekiz yaşındadır. Sadece o, annesi ve bebek kardeşi kurtulur. Dört gün boyunca askerler Ermenileri bir kilisede kilitli tutar. Zaven meydana öldürülmek için götürüldüğünde askerin elinden kaçıp evlerinin ahırında saklanır ve daha sonra Türk kom-

şusunun yardımıyla kurtulur. “Yaklaşık olarak bir ay sonra beni kurtaran komşumla birlikte köy meydanının yakınında bir yerlerdeydik. Bütün bölgenin lideri olan Topal Nuri atıyla köye geldi ve beni yakalayıp bağırmaya başladı, ‘Kurtulan bir tek sensin’ dedi. Beni kurtaran Türk kadın ‘Yeterince öldürmediniz mi? Çocuğu rahat bırak. Büyük annesi ölmek üzere ve küçük kardeşi var’ dedi” diye yazacaktır sonradan Zaven.

Asker, Zaven’in gitmesine izin verir ve çocuk kurtulur. “Bir hafta içinde büyük annem vefat etti. Beni kurtaran kadının eşinden babaannemin cenazesini defnetmesi için yardım istedim... Bir hafta sonra bu sefer bir yaşından küçük kardeşimin aklıktan ölmesi sonucu bedenini defnetmesini istedim. Köyde tek Ermeni ben kalmıştım” diye yazar Zaven.

1917’ye kadar Türk komşularıyla yaşar ve onlar için çalışır Zaven. Teyzesi Anna tehcir sırasında kaybolan üç Ermeni çocuğunu ararken Zaven’i bulur ve Arabgir’e götürür. “Sahip olduğumuz tek yiyecek Amerikalı kurum Near-East Relief’in haftalık olarak yolladığı yiyeceklerdi. İki kişi için almaya gittiğim yiyecekler bir hafta yetiyordu bize. Near East Relief’in başındaki Sayın Knapp’ın tanrı olduğunu düşünürdük” diye yazar Zaven. Bir yıl sonra da teyzesiyle birlikte Halep’teki akrabalarının yanına giderler ve sonrasında yıllar önce ABD’ye giden amca Garabed’in yanına giderler.

“Zaven” Boston’da “John” ismini alır ve liseye başlar. 16 yaşında olduğundan başka bir işte de çalışmak zorundadır. Gündüzleri bir otelde bulaşık yıkayan John akşamları da teknisyen olmak için okula gider ve sonrasında üç arkadaşıyla birlikte oto galerisi açarlar. Orada da muhasebecileri olan ve ölene dek birlikte olacağı Artemis’le 1932’de evlenir.

1930’larda ‘Büyük Buhran’ baş gösterdiğinde John işyerini elden çıkarmak zorunda kalmasına rağmen inancını yitirmez. “Babam dindar biriydi. Tanrıya mutlak inancı vardı. Her zaman ‘Hayatta kaldıysam eğer bunun bir sebebi var ve bunu Tanrı istedi. Her şey tekrar daha iyi olacak’ derdi” diye ekliyor Muriel. Ve öyle de olur. Bir destekçinin sayesinde John ve ortakları Arlington’da yeni bir galeri açar ve daha sonra Chavrolet’nin bayiliğini alarak Boston’da başka bir galeri açarlar.

İşte ne kadar başarılı olursa bağış yapmaya olan motivasyonu o kadar artar. “Şükran, şaşkınlık ve muhtemelen hayatta kalmanın yarattığı suçlu-

luktan kurtulup, topluma bağış yoluyla hizmet ediyordu” diye yazıyor oğlu Robert, “Soykırımdan Kurtulanlar, Toplum Kurucuları: John ve Artemis Mirak Ailes” kitabında. Tarihçi Robert, Harvard’da okuduktan sonra Oxford’da “İki Toprak Arasında Yarıлма: 1890’dan Birinci Dünya Savaşı’na Kadar Amerika’daki Ermeniler” doktora tezini yazar.

John sayısız sağlık, eğitim ve kültür kurumlarına bağışta bulunur. Yönetim Kurulu Üyesi olarak Harvard Trust ve Arlington National gibi bankalara önemli danışmanlıklar yapar. John aynı zamanda ateşli bir (ABD Başkanı) Franklin Delano Rosvelt taraftarıdır ve onun siyasi kampanyalarına da maddi destekte bulunur. Boston Belediye Başkanı John Collins ve eşi sürekli olarak Mirak ailesinin evini ziyaret eder. “Johnny Mirak Ermeni kökenlerini hiç unutmadı. ABD’deki Ermeni kiliseleri, Lübnan’daki Ermeni Tubercular Senatorium ya da Ermeni Çalışmaları ve Araştırmaları Ulusal Derneği (NAASR) gibi kurumla maddi destekler verdi. Yaptığı yardımlardan dolayı birçok yerden ödül de aldı” diyor Robert.

John, kendi adını verdiği Vakfı 1972’de kurmadan önce Ermeni Kültür Vakfı’nın (Armenian Cultural Foundation) başkanlığını yapar. “Daha önce hiç üniversiteye gitmemesine rağmen eğitim, müzik ve kültüre olan ilgisi takdire değerdi. Ermeni olan her şeyi korumakta kararlıydı” diyor Muriel. “Eve gelip koltuğunda oturur Ermenice müzik dinleyip gazete okurdu. 1993’te ölümü hepimiz için çok büyük bir kayıptı” diyor üzülerek Muriel ve “Bizim için o, gücün ve cesaretin kaynağıydı” diye ekliyor.

Bugün, Robert ve Muriel babaları John’un mirası olan hayırseverlik faaliyetlerini devam ettirerek onu onore ediyor. Vakıf sadece son dönemlerde Ermenistan’daki bir okula 300 bin dolar bağışta bulundu.

“Büyük güçlerin jeopolitik oyunlarında kendi gerçek anavatanımızı kaybettik. Kentini kaybedenleri yeniden talep edenlere şunu söylemek istiyorum: Unut gitsin! Bu sadece bir yanılsama. Bizim gelişmesi gereken bir ülkemiz, ulusumuz ve egemen olan bir devletimiz var. Ülkenin geleceğini güvence altına almak ve genç nesiller için kalıcı refah ortamını oluşturmak için hep birlikte çalışalım” diye sesleniyor Muriel.

Irina Lamp

Antep’ten Buenos Aires’e: Arjantin’de cuntacıları yargılayan León Carlos Arslanyan

León Carlos Arslanyan’ın ünü Arjantinli Ermeni cemaatinin ötesine geçiyor. Avukat ve Arjantin’deki tarihi cuntacıların davasına başkanlık eden eski bir yargıç olan Arslanyan aynı zamanda Arjantin Adalet Bakanlığı, Buenos Aires Bölgesi Güvenlik ve Adalet Bakanlığı ve Buenos Aires Ceza Muhakemeleri ve Güvenlik Enstitüsü Başkanlığı görevlerini üstlendi.

1976 yılında Arjantin Ordusu ülkede bir darbe gerçekleştirerek, Proceso de Reorganización Nacional (Ulusal Yeniden Yapılandırma Süreci) adı altında 1983 yılına kadar sürecek olan diktatörlük rejimi kurdu.

1983’te halk arasında muhalefet artınca askeri cunta iktidardan elini çekmek zorunda kaldı.

Dokuz cuntacıdan ilk üçü 1987 yılında, hüküm sürdükleri dönemde işledikleri ağır insan hakları ihlalleri nedeniyle yargılandı. Bu duruşmayı ise León Arslanyan’ın da başkanlık ettiği altı yargıç yönetti. Arslanyan, sanıkların cezalandırma aşamasını denetledi ve verilen ağır cezaları resmi

olarak açıklayan isimdi.

Bu dava, eski diktatöryal hükümetin geniş kapsamlı bir yöntemle sivil mahkemece yargılandığı ilk dava olma özelliği taşıyor. Ve dava, ezber bozan kararı ile dünya çapında silinmez bir iz bıraktı.

Böylece Ermeni asıllı Arjantinli León Carlos Arslanyan, birbirinden çok uzak iki ülkenin tarihleriyle bağlantı kuran biri olarak bilinmeye başlandı. “Bu zorluğun altına girdim ve getirebileceği riskleri aldım. Dava benim için sembolikti. Ermenilerin başına ne geldiğini kabul ettiğim şeyle bir bağlantı kurmamı sağladı” diye hatırlıyor Arslanyan.

Arslanyan’ın uzun süredir devam eden insan hakları savunuculuğu ailesinin geçmişte yaşadıklarıyla da doğrudan ilişkili:

“Dava boyunca ailemin geçmişinden etkilendiğimi fark ettim. Geçmişî sancılı iki halk olan Ermeniler ve Arjantinliler arasında bağlantı kurabildim. İnsan hakları, sosyal konular ve politikaya olan ilgim babamdan bana miras.”

“Kanındaki adalet”

León Carlos’un babası Levón Arslanyan, beş çocuklu ailenin ikinci büyüğüdür. 1902’de Antep’te (bugünkü Türkiye’de Gaziantep) karakteristik bir Ermeni ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir.

Sağlık sorunlarından ötürü 35 yaşında hayatını kaybeden babası Garabed, ipek ve halı ticareti yapar. Geriye kalan dört erkek ve bir kız çocuğu, anneleri Epruhí Vochgezenian’a bakmak zorunda kalır.

Epruhi ve küçük kızı, 1915’te Ermenilere yönelik sistematik imha başladığında perişan haldedir. Erkek kardeşler Artín, Levón, Nubar ve Pyuzand ise amcalarının yardımıyla Suriye’nin Halep kentine kaçarlar.

Dört erkek kardeş iki yıl boyunca Suriye’de bir yetimhanede kalır. Artín 17, Levon 15 yaşına geldiğinde iki büyük kardeş Beyrut’a gidip terzi ve ayakkabı ustalığı yaparak hayatlarına devam eder.

Kardeşler Kızıl Haç’ın yardımıyla Nansen Pasaportu* alır ve Fransa, İngiltere gibi uzun yolculukların ardından 1923’te Arjantin’e giden Darro adlı gemiye biner. Bu arada yetimhanede kalan iki genç kardeş de 1927’de

Arjantin’e gider.

Arjantin göçmenlere kucak açarak onları ağırlar. “Arjantin’in göçmenlere yönelik tutumu iyi organize edilmiş” diye dile getiriyor León Carlos. “Göçmenler için düzenlemeler yapılmıştı ve hatta limanda Hotel de Inmigrantes adında büyük bir ev vardı. Babam ve amcam orada kaldılar” diye anımsıyor Artin’in oğlu Vahakin Arslanyan:

“Sonrasında Kızıl Haç, ahırın da bulunduğu ahşaptan yapılma büyük bir ev vermiş. Bir gece amcam Levón pirelerin onu ısırmasından değil de atların gürültüsünden ağlamaya başlamış.”

İki erkek kardeş birbirlerine sınıksı sarılarak karşılına çıkan zorlukların üstesinden gelmeyi başarır. Onurlu bir şekilde çok çalışarak kendilerine kucak açan yeni ülkede aileleri için yeni bir yaşam inşa ederler. “Ne babam ne de amcam Levón kimsenin eline bakarak yaşamadı” diyor Vahakin ve ekliyor: “Kimseye para için yalvarmadı ya da kimseden hiçbir şey çalmadı.”

León Carlos’un babası Levón Arslanyan, terzide bir iş buldu ve uygun olur olmaz da emekli oluncaya kadar çalışacağı kendi dükkânını açtı. “Sekiz torunlu ve üç çocuklu güzel bir aile kurdu. Kesinlikle çok gurur duyacağı bir aile” diyor León Carlos.

Artin’in ise iki çocuğu oldu. Ayakkabı ustalığı yaptıktan sonra spor mağazası sahibi oldu.

İki erkek kardeş arkasına bakmadan yeni bir yaşam inşa etmesine rağmen nereden geldiklerini hiçbir zaman unutmadı. “Hiçbir zaman geçmiş hakkında konuşmadılar. Geçmiş hakkında konuşmak istemiyorlardı” diyor León Carlos. Artin’in kızı Vahakin’in kız kardeşi Rita ise şöyle devam ediyor: “Yaşananların hepsi gençlik dönemlerinde yaşanmıştı. Yetim kaldıkları ve onlara bakacak kimse olmadığı göz önünde tutulduğunda unutmayı tercih ettiler.”

Diaspora ve ‘çalmış vatan’

Buenos Aires’te yavaş yavaş kendi kilisesi olan (Saint Gregory the Illuminator Cathedral) ve Ermenilerin kendi kimliklerini koruyabileceği ve

keşfedeceği Ermeni merkezinin olduğu bir Ermeni Cemaati kuruldu. Şöyle anlatıyor León Carlos:

“Ermenistanla ve tarihiyle bağlantılı her şey orada. Bu, belleğin iyileşmesiyle yakından ilişkilidir. Diaspora kavramı son derece karmaşıktır: Diaspora, kendi yaşamını, kimliğini ve geçmişini yeniden kurmanın tek yolu olduğundan kökenini araştırmaya mecbur bırakıyor. Diaspora, fiziksel konumuna bakmaksızın çalınmış anavatanı tutmayı arzular. İşte bu yüzden Diaspora’yı vatan olarak görmek önemlidir. Ermeni kimliği, irade, ilerleme ve büyüme anlamında önemli bir modeldir. Her yerde Ermenilerin gün ışığını yansıtan değerli taşlar gibi parladığını görebilirsiniz.”

León Carlos atasının vatanının hikâyelerini dünyaya geldiği yerden binlerce mil uzakta dinledi, fakat bu hikâyeler bir gün gerçekleşti.

“Ermenistan’a ilk gittiğimde aniden şiddetli bir duyguya kapıldım. Kökenimin peşinden koşarak ruhumu tanımlamak, babamın, ailemin varlığını hissedebileceğim her cisim ve yeri aramak istedim. Bu olağandışı bir deneyimdi. Ermenistan insanda çarpma etkisi yaratıyor.”

Eugenia Akopyan

*Nansen Pasaportu: 1930 ve 40’lı yıllarda Milletler Cemiyeti tarafından verilen, uluslararası alanda kabul görmüş, vatansızlara ve mültecilere verilen seyahat belgesi.

Maraş’tan Buenos Aires’e: ‘Sözcüklere dökülemeyen acıları’ anlatan Diana Buyukkurt

Barış, aile ve bütün hayaller bir anda parçalandı. Türk ordusu merhamet göstermemişti. Zapazian ailesi geri döndüğünde ölümle yüz yüze gelmişti. Geride kalanların boynu beyaz bir urganla sarılmıştı.

Zapazianlar, Ermenileri toptan yok etmek için hazırlanan sistematik plan çoktan seyir halinde olduğundan gözyaşı, korku, dehşet içerisinde orada artık kalamayacaklarını biliyorlardı. Mahallenin sokaklarında görünmemek için çaba sarf ederek Beytel’de Alman Protestan misyonerlerin kurduğu yetimhaneye sığındılar. Hagop 11, ağabeyi ise 12 yaşındaydı.

Zapazianlar ve çocukluğu çalınan diğer çocukları koruyan o bina, onlar için kurtuluş demektir. Orada yıllarca kaldılar.

“Bu anlatı üzerimde bir etki bıraktı: çocukluğunda kimlikle, yerinden edilmişlikle ve böylesi yakın ve şiddetli ölümün üstesinden gelmek... Ailesi gözü önünde asılmış küçük bir erkek çocuğunu hayal etmek çok zor” diyor Hagop’un torunu Diana Buyukkurt.

Vatandan kopuş

Hagop, 1927’de yetimhanede kalma yaşını doldurduğundan sürgün ve vatanından kopma süreci başlar. Yeni bir kader arayışı için Arjantin’e giden bir gemiye binerken, kardeşi Fransa’ya gider.

Üzerine giydiği elbiseyle taşıdığı umut ve hayallerden başka bir şeyi yoktur.

Hagop Arjantin’e vardığında kimliği yoktur. Ermeni olduğunun kanıtı büyük ve etkileyici gözleridir. Fakat bu, devlet görevlileri için yeterli olmayacaktır. Bu yüzden Arjantin topraklarına varmadan önce yolculukta hayatta kalmayı başaramayan hemşerisi genç Demirciyan’ın kimliğini ödünç alarak devlet görevlilerine sunar.

Buenos Aires’e daha önceden kaçmış ve yerleşmiş Ermeniler Hagop’a yardım ederek misafirperverliklerini sunar. Birkaç yıl sonra Santa Fe bölgesinde bulunan Rosario kentine taşınır. Fotoğrafçılık mesleğini öğrenip parklarda çocukların, çiftlerin ve ailelerin fotoğrafını çekerek geçimini sağlamaya başlar. Millerce uzakta olmasına rağmen abisiyle sürekli olarak mektup yoluyla iletişim halindedir.

Trajediden kurtulan birçok Ermeni için yaşananları aktarmak zordur. Diana bunu şöyle anlatıyor:

“Bir gün halama bununla nasıl yaşadığını sorduğumda ‘Evde böyle şeyleri hiç konuşmuyoruz’ diye yanıtladığını hatırlıyorum. Acılarını sözcüklere dökmeden omuzlarında taşıyıp yaşamaya devam ettiler. Sözcüklerle dile getirilemeyen şey bulaşıcı olmaya başlar ve bir başkasına geçer. Ve çözilemeyen şey tekrar tekrar kendini gösterir. Toplum olarak bu yüzden Türkiye’nin Soykırım’ı kabul etmesine, tanınmasına ihtiyacımız var.”

Hagop İspanyolca konuşamadığından okuma ve yazmayı kendi kendine öğrenir. Yıllar boyunca bir ayakkabı atölyesinde çalıştıktan sonra Santa Fe bölgesinde kendi dükkânını açar. Arjantin onun için ölümün her köşede gizlenmediği ve aile kurabileceği yeni bir başlangıç demektir. Bir süre sonra Hagop, Azniv Vaneskeşyan’la tanışıp evlenir ve Lucia ile Susana Demirciyan adında iki kız çocukları olur.

1978’de de Lucia, Serkis Buyukkurt’la Buenos Aires’te evlenir ve Cynthia ile Diana adında iki kız çocukları olur. Diana şöyle noktalyor sözlerini:

“Bugün, dedemin böylesi bir trajediyi yaşadıkdan sonra ilerlemeye devam etmesi, yeni bir aile kurması ve dünyaya iz bırakmasına minnettarım. Maraş’ta, gemide, Rosairo ya da Buenos Aires’te dedemin yaşadığı bunca acıdan sonra uyum sağlamasına ve kendisini yeniden var etmesine yardım eden herkese minnettarım. Onlar bu hikâyede bilinmeyen karakterlerdir ve onlara en derin şükranlarımı ifade etmek istiyorum. Benim için bu hikâyede miras, kimlik demektir: Ermeni kimliği, diaspora kimliği ve kültürel kimlik. Ermeni olmama rağmen hayat şartları benim Arjantin’de doğmama neden oldu, fakat kim olduğuma dair beni ben yapan tüm Ermeni değerlere sahibim.”

Eugenia Akopyan

Urfa'dan Buenos Aires'e: Don Jorge Sarafyan'ın kurtuluş ve başarı hikâyesi

Soykırım'dan kurtulup Arjantin'e giden ve oradaki Ermeni topluluğunun ilk yıllarında öne çıkan birçok isim var. Hiç şüphesiz o isimlerden en dikkat çekenlerinden biri Don Jorge Sarafyan. Onun hikâyesi Urfa'dan Buenos Aires'e uzanıyor. Gençliğinde birçok zorluğun üstesinden gelen Don Jorge çevirdiği eserlerle Ermeni kültürünün devamı için çalışmış, iş hayatındaki başarısının yanı sıra arkasında önemli bir de miras bırakmış.

Tarih boyunca Urfa şehrinin birçok ismi oldu: Urha, Edessa, Hetesia ve şimdi Şanlıurfa. Bugünün Türkiye'si'nde yer alan bu antik yerleşim yeri, Fırat Nehri'nin sadece birkaç kilometre ötesinde.

Jorge Sarafyan'ın Ocak 1911'de doğduğu yer aynı zamanda burası. Kuyumcu ve ustalarla dolu geleneksel bir Ermeni ailesinden olan Jorge'nin babasının ve annesinin isimleriyle Harutiun Sarafyan ve Varter Saghatelyan.

19'uncu yüzyılın sonu, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Ermenilere yönelik ilk katliamlara tanıklık etti. Olayların parlama nokta-

sı ise Aralık 1895'ti. Kuyumcu dükkânı sahibi Saraf Boghos, o zamanlar bir Türk tarafından öldürüldü. Ermeniler katili yakalamak ve adaleti sağlamak için sokağa çıktı. Yaşananların ardından hükümet hapishaneleri özgürleştirme talimatı verdi ve Türk dostlarının intikamını alması için kitleleri teşvik etti. Çetelerin öfkesinin köpürmesiyle Urfa'daki Ermeniler çareyi Surp Astvatsatin (Kutsal Bakire) kilisesine sığınmakta buldu. Burada saklanmaları durumunda Osmanlıların kutsal yerlere saldırmayacağını düşündüler. Ancak çeteler kiliseye girdi, her tarafına yakıt döküp kiliseyi ateşe verdi. 2 bin 500'den fazla insanın yaşamını yitirdiği bu olayda Sarafyan ailesinin çoğu da hayatını kaybetti. Harutiun kurtuldu çünkü o teyzesindeydi. Anayasal rejim az da olsa soluk aldırды sonra oradakilere. Ermeniler de Osmanlı egemenliği altında kalıp Arap, Yunan ve Yahudi azınlıklarla beraber yaşadı. Onca feda ve sıkı çalışmayla kendisi ve eşi kendilerine hayat kurabildi; üç de çocuk yetiştirdi: Rebeca, Boghos ve Jorge.

Suriye'ye gidiş

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türk devleti Ermenilerin katlinin sistematik planını yürürlüğe koyar. Haziran 1915'te ise Urfa'da 18 kişi alıkonularak Türk yetkililer tarafından Rakka'ya götürülür. Harutiun Sarafyan o 18 kişinin arasındadır. O ve arkadaşlarından bir daha haber alınamaz.

Urfa'daki Ermeniler ise bir araya gelir ve kahramanca bir direniş sergiler. Ancak Türk ordusu bombalarla karşılık verir. Sadece birkaç Ermeni hayatta kalabilir.

Jorge'nin dayısı Daniel Saghatelyan, mülk sahibidir. Ahırları vardır ve Araplarla ticaret yapar. Katliamların başlamasıyla o ve ortağı tunik giyip atlarının sırtına atlayarak şehri terk eder. Arap ortaklarının bulunduğu şehre ilerleyip oraya sığınır. Daniel ailesini de köye getirmesi için aylar sonra Varter Sarafyan'ı davet eder. Müslüman köylüler onlara yardımcı olur. Oldukça misafirperverlerdir ve Sarafyan ailesi de onların geleneklerini benimser.

1918 yılında Britanya ordusu bölgeyi işgal eder. Durum iyiye gider ve

birçok Ermeni şehirlerine dönebilir, ancak bu huzur uzun sürmez. 1921’e gelindiğinde Türkiye, Mustafa Kemal’in kontrolüne geçmiştir; Fransız hükümeti Kilikya bölgesini Türklere devreden bir anlaşma imzalar. Yeni katliamların olmasından korkan Ermeniler örgütlenir, Türklerin şehre girmesine engel olur. Ermenilere yönelik bir saldırı olmaz, ancak geri çekilmeye zorlanırlar. Uzun müzakerelerin ardından Türkler zorlu şartlar dayatır; Ermeniler sadece evlerini terk etmeye zorlanmaz, aynı zamanda gönüllü olarak şehri terk ettiklerine ve mülklerini yeni yerleşimcilere bıraktıklarına dair bir beyan imzalamak zorunda kalır.

Jorge o zamanlar 11 yaşındadır. Annesi, kardeşi Daniel’in yanında olmak için Suriye’ye geçmek ister. 1922 yılında ise Jorge’yi mallarla dolu bir kamyonla sınırdan geçirerek Halep’e gitmesini sağlar.

Daniel Saghatelyan bir başına yaşar, gün boyunca çalışır. Yeğenine bakacak herhangi biri de yoktur ortada. Jorge’yi Yakın Doğu Vakfı yetimhanesine götürmeye karar verir o yüzden. Burada iki yıl kalan Jorge, Haigazyan okuluna gider. Erkek kardeşi Boghos da oradadır. Deve çobanları tarafından kurtulan Boghos, oraya ondan daha önce ulaşmıştır. Yetimhanede teknisyen olmak için eğitim görüyordur.

Sarafyan ailesi en sonunda 1924 yılında annesi Varter, kız kardeşi Rebecca ve Daniel Youssefyan’ın varisiyle Halep’te tekrardan bir araya gelebilir. Ağabey Boghos, Geghalyanlara, Adana’dan kaçan diğer aile üyelerinin yanına gönderilir. Jorge ise eğitimi tamamlamak için Suriye’de kalır ve orada ünlü bir terzinin dükkanında çalışır.

Güneye gidiş

Verte, 1927 yılının Mayıs ayında oğlu Boghos ve kuzeni José Geghalyan’ın bulunduğu Arjantin’e gitmek için yola çıkar.

Jorge, Buenos Aires’e varır varmaz Ermeni toplumunda etkin olarak rol almaya başlar. Sadece birkaç ay sonra Hetesia Yurttaş Birliği’ni kurar. Bu sırada iş de bakar, ancak dil engeline takılır. İlk başta satıcı olarak çalışır, kapıdan kapıya gider. Kendine sadık bir müşteri grubu kuran Jorge, Once mahallesindeki toptancı dükkânında iş bulabilir. Sonra da Casa Jorge

isimli kendi toptancı dükkânını hayata geçirir. Adım adım Once’deki en önemli toptancı şirketlerinden birini kurar. Çocukları da sonra onun yanında çalışır. Öte yandan endüstrideki diğer önemli kişilerle beraber iplik fabrikası kurar. Once’taki bu fabrika büyür ve Emporio Comercial Hetesia ismini alır. Bu başarılarının yanı sıra, Once Toptancı Odası başkanlığına da seçilir.

İşler gittikçe büyür ve Sarafyan, ailesini ve kendisini hoşça karşılayan Arjantin’e olan borcunu ödemeye başlama zamanının geldiğini düşünmeye başlar. Bu yüzden Eva Perón Vakfı’na örgü yünü ve çocuk kıyafetleri bağışlar. Eva’nın yardım taleplerini diğer iş insanları reddeder. Eva da o yüzden merak eder, Jorge’ye bunu neden yaptığını sorar.

Jorge, Eva’nın sorusunu şöyle yanıtlar: “Ben Arjantin’e gelen bir mülteci ve yetimim. Ülke bana yardımcı oldu. Şimdi bu ülkedeki insanlara yardım etme sırası bende.”

Arjantin’de topluluk hayatı

Dehşetten kaçıp Arjantin’e gelen Ermeni sayısı oldukça fazlaydı. Hayatlarına devam edebilmek amacıyla barışı aradılar ve büyüyen ve gelişmeye devam eden bir topluluk kurdular.

Jorge ve hemşerileri, kılıç yerine kalemi seçenlerdendi. Ermenilerin başına gelenleri anlatmak ve onları dünyanın diğer ucundaki Arjantin’e sürükleyen Soykırım’ı anlamalarını sağlamak istedi Jorge. O yüzden de arkadaşlarıyla beraber Ermenistan Kültürel Komisyonu’nun kurulmasına yardım etti. Tiyatro grupları ve koro konserleri de olmak üzere farklı türde etkinlikler düzenlediler. Hatta bir radyo istasyonu bile kurdular. Jorge birçok topluluk komisyonu ve örgütüne dahil oldu bu süre zarfında. Homenetmen başkanı olan Jorge, Latin Amerika’daki Ermeni Davası Komisyonu’nu kurmasının yanında Arjantin’de Ermeni okullarının açılma sürecinde katkılar sundu.

Jorge, aralarında Ermeni ve Fransız edebi eserlerin de olduğu kitapları İspanyolcaya çevirerek ve yazı yazarak İspanyolca konuşan bir dünyaya Ermeni kültürünü tanıttı. Ermenistan’daki Ermeniler Hristiyanlığa geçi-

şin 1700'üncü yılını kutlarken, Jorge Sarayan da anavatanında en azından bir iz bırakmak istedi. Aşarak'ta bulunan Nor Hetesia'da kilise yaptırma kararını işte bu yüzden aldı. Kendisinin vaftiz edildiği ve Soykırım sonrası harabe olan Urfa'daki kilisenin anısına Surp Astvatsatsin Kilisesi'ni yaptırdı buraya.

Nesilden nesile

Jorge Sarafyan'ın mirası yaşamaya devam ediyor. Çocukları, Ermenistan kültürü ve topluluk hayatını tanıtmak için sürekli çalışarak Arjantin'de etkin rol oynuyor. Birçok kuruluşta üst mevkideler. Yeni nesiller için okul kurmaya yardımcı olarak ve korolar ile kültürel etkinliği artırmaya çalışıyorlar. Jorge'nin 13 torunu da atasının izinden aynı çalışkanlıkla devam ediyor, topluluğun gençlik komisyonlarında yer alıyorlar. AGBU (Uluslararası Ermeni Hayırseverler Birliği) Gençlik Ligi Başkanı olan Lusiné Sarafyan, Ermenistan'dan uzakta büyümesine rağmen Ermeni geçmişinin hayatını şekillendirmeye devam ettiğini düşünüyor.

Lusiné, şöyle diyor:

“Arjantin'de doğmuş da olsam, Ermeni kültürel mirasımdan kalma birçok karakteristiğin DNA'ma kayıtlı olduğunu hissediyorum: Sıkı çalışma için sorumluluk alıyorum, vatanım için bağlılık gösteriyorum, ailemi seviyorum ve atalarımızın yaşadığı yerinden etme ve acıyı paylaşıyorum.”

Lusiné, “Asla pes etmeyen bir aileye ve topluma ait olduğum için minnet duyuyorum. Bu toplum, kültürel geçmişinin hınca teslim olmaktan daha değerli olduğuna inanan ve Arjantin ile Ermenistan'daki etkin topluluk aracılığıyla bu bağı haklı çıkaran bir toplum” diye devam ediyor sözlerine ve son olarak şunları söylüyor:

“Büyükbabam Jorge, Kevork veya Sarafyan yetim kaldılar. Jorge sürgünü yaşadı, ancak bu duyguyu kendini motive etmek için kullandı. Topluluğun lideri olduğu gibi enerjisini, kültürünü, davasını, inancını ve gayesini çocuklarına aktardı. Onlar da bizlere, yani torunlarına aktardı. Sarafyan ailesi Ermenistan'a ve

Ermeni davasına bağlı olduğu için gururluyum. Arkadaşları ve ailesinin Don Jorge diye çağırdığı büyükbabamın başlattığı işe devam etmenin, değerlerini ve gayesini çevremdeki insanlara ve gelecek nesillere iletmemin benim sorumluluğumda olduğunu hissediyorum.”

Eugenia Akopyan

Malatya'dan Fransa'ya: İlhamının kaynağı Ermenistan olan yazar Denis Donikyan

Ermeni Soykırımı'nda hayatta kalan bir babanın Fransa'da doğan oğlu Denis Donikyan, 73 yıllık hayatında çeşitli alanlarda yaptığı çalışmalarla tanınan biri. Şiir, yazı, roman, kısa hikâye ve çeviri kaleme almanın yanı sıra görsel sanatçı, ressam ve heykeltıraş olan Donikyan'ın çalışmaları Diaspora'da yaşayan diğerleri gibi parçalanmayla şekil buluyor. Sanat eleştirmeni Clement Greenberg'in de dile getirdiği gibi "Devletsizlik; kişinin kendi içini görmesi, parçalara ve kısımlara ayrılması, kişinin durumunun berrak olmamasıdır."

Denis'in son romanı "Vidures" (Yürek), yolsuz ve öngörülemeyen bir iktidar tarafından yönetilen vahşi ve oldukça yoksul bir ülkenin hiciv niteliğindeki acı ve yaralayıcı portresini sunuyor. Birçok okuyucu kitabı rahatsız edici, şoke edici ve tatsız bulsa da Moliere ruhuyla yapılan bu açıklayıcı çalışma, Ermenistan için sevginin duygulandırıcı ve eğlenceli bir ifadesi. Kitap, Fransa'nın Chambéry kentinde düzenlenen 2013 yılındaki "İlk Ro-

man Festivali"nde son listede yer almıştı.

Soykırım ve onun suskunluğu

Denis Donabed Donikyan, Fransa'nın Lyon kentinin güneyindeki ufak Vienne ilinde üç kardeşin en küçüğü olarak dünyaya geldiğinde tarih 19 Mayıs 1942 imiş. Çocukluğunu ve büyüme çağını Vienne'de geçiren Denis, bu süre zarfında Soykırım'dan kurtulan işçiler ile eskiden mühimmat fabrikası olan Le Kemp'te kalmış. Burada anne ve babası, memleketleri Malatya'dan gelen yurttaşları ile geçirmişler akşamlarını. Kulak eriminde bulunan çocuklarının yanında geçmiş travmalardan açıkça bahsetmemeye özen göstermişler.

Denis, o günleri şöyle anımsıyor: "Gerçekten de Soykırım hakkında konuşmadılar, sadece parça parça bahsettiler. Annem ve babam 'aksor' (tehcir) kelimesini kullanırdı ya da biz anlamayalım diye Türkçe konuşurdu. Bir keresinde daha küçük bir çocukken annemin kucağında uyuyakalmıştım. Yarı uyanık bir vaziyette, bilmeden, onların hikâyelerini özümsemiştim."

Felaketin şiddeti, daha o günlerde gözlerinin önünde belirmeye başlamış Denis'in.

Denis, "Bilinçaltım söz edilmeyenlerle şekillendi" diyor, ancak yine de annesinin bir gün Türkçe radyo istasyonu açıp şöyle dediğini de anımsıyor: "Bize zarar verdiler, ama onların müziğini seviyorum."

Kurtaran sadece bir kişiydi

Doğrusu tuhaf bir paradoks; Ermeni Soykırımı hakkında "küçük bir ansiklopedi" yazan biri, ailesinin çektiği çile ile ilgili neredeyse hiçbir şey bilmiyor. Ancak bildiği bir şey var: Anneannesi Djohar Çatakyan, pazarda çıkan yangında Kürt bir 'ağa'nın kasasını kurtarmış. O da minnet duyarak Djohar'ı koruma altına almış.

Birçok Ermeni'nin hayatı kurtarılabilmişse bunun sebebi şehrin belediye başkanı Mustafa Ağa Azizoğlu'nun göstermiş olduğu cesaret sayesinde.

1915 yılında tehcir edilenlerin geçtiği önemli bir noktaymış Malatya.

Hümanist belediye başkanı, tehcir talimatına karşı çıkmış, şehirdeki Hristiyanları korumak için risk almış ve Ermenilerin hayatlarını kurtarabilmek için elinden geleni yapmış. “Milletler arasındaki bu adalet” ise 1921’de yaşamını yitirmiş; “gâvurlara” yardım ettiği gerekçesiyle erkek çocuklarından biri tarafından öldürülmüş.

Soykırım’ın ilk aylarında Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Katolikler Angelo Maria Dolci’nin korumasından istifade etmişler. İstanbul piskoposu olan Dolci; Alman, Avusturyalı ve hatta Türk otoritelere karşı Ermeni davasını savunmuş. Denis’in anne ve babası ise esirgenme umuduyla Katolikliğe geçmiş.

Sürgün yollarında

Durumdan ötürü 1922 yılında evlenmek zorunda kalan Denis’in anesi Takousi, eşi İskender ve İskender’in halası Arexie ile eşek sırtında Malatya’yı terk etmiş. Halep’e varmışlar ve burada onlara Malatya’dan gelen anne tarafından aile üyeleri de katılmış. Geçen bir yılın ardından ise diğer memleketlileri gibi onlar da Lübnan’a geçmek için Halep’ten ayrılmış. “Sedir Ağacı Ülkesi” o zamanlar Fransa kontrolündeymiş. Ermeni mülteciler de Fransızların fabrikalarında işgücü olarak görevlendirilmiş.

Lübnan otoriteleri kimliğini çıkardığında yoklamada bulunmayan Denis’in babasına “Dono oğlu” soyadı verilmiş. Böylelikle ailenin soyadı Keşişyan’dan sonra Donikyan olmuş. Fransa’ya ilk giden ise yine Denis’in babasıymış. Yalnız geçirdiği bir yılın ardından eşini ve kız kardeşini yanına alan Denis’in babası, Vienne’de kasap dükkanı açmadan önce birkaç farklı şehirde çalışmış.

Ortadoğu’dan Fransa’ya mülteciler için geçiş 1924 yılında kapandığından, Donikya’nın halaları, teyzeleri ve amcaları Halep’te kalmış. 1947 yılında ise büyük geri dönüşlerin yaşandığı sırada Sovyet Ermenistan’ına gitmişler.

Stalin propagandasının çağrısına uyarak hayali kurulan cennet bahçesine gerçekleştirilen dönüş kâbusa dönmüş. Marsilya’daki La Joliette Limanı’nda beklerken daha 5 yaşında olan Denis, 3 bin 600 kişinin içinde

olduğu ve vaat edilen topraklara gitmekte olan Rossia gemisinin limanı terk edişini izlemiş. En yakın arkadaşı Gollo da gemideymiş; onu bir daha hiç görememiş.

Bu giderilmez yara, 20 yıl sonra Denis’in Sovyet sisteminin aksaklıklarını yansıtmada etkili olmuş.

İlk uyanışlar

Denis, Ermeni tarihi üzerine dersleri ilk kez 1953-1958 yılları arasında Sevr kentindeki prestijli Collège des Mekhitaristes’te almış. Seçkin Diaspora’nın arasındayken yazdığı ilk Ermeni şiirini adadığı kişiler ise anne ve babasıymış.

Lisedeki profesörleri sayesinde edebiyat ve felsefeyi de tatma fırsatı bulmuş Denis. Balzac, Claudel, Valéry ve Proust’un dışında Montaigne, La Fontaine, Rimbaud ve Verlaine okurken ilk derin edebi duygularını yaşamış.

Sovyet karşıtı Aleksandr Soljenitsin’i ise 1960’lı yıllarda keşfetmiş. Karizması ve otoritesi ile Fransa’da birçok Ermeni genci etkileyen Dr. Georges Khayiguiyan tarafından kurulan Ermeni Çalışmaları Merkezi’ne 21’indeyken katılmış. Denis’e göre o, “Her şeyden önce onlara kim olduklarını öğreten kişiymiş”.

O ve yoldaşları, ruh ve bedenlerini ortaya koyarak her şeyiyle kendini, şimdilerde tarih öncesi olarak görülen Diaspora aktivizmine adanmış. Soykırım’ın 50’nci yılında da beraber manifesto yayınlamışlar.

Ermeni dükkân sahiplerinin 24 Nisan günü en azından öğlen 12 ila 2 arasında dükkanlarını kapatmalarını mecbur tuttuklarını belirten Denis, o günü şöyle anlatıyor: “Kepenlerini indirmeleri için gerekli olduğu takdirde onlarla uzun süre boyunca konuştuk.”

Seyahatler ve ilham

Modern edebiyat mezunu Denis, resmi olarak Ermeni edebiyatı bölümünde okumak üzere Sovyet Ermenistanı’na geçtiğinde sene 1969’muş.

Ancak oraya asıl gidiş amacı Ermeni edebiyatında okumaktan ziyade Sovyetler'deki Ermenilerin günlük hayatlarını kaleme alıp bir kitap yazmakmış. Yazdığı kitaba ise “Ethnos” adını vermiş.

Denis Donikyan, 1960'lı yılların sonundan itibaren dünyayı dolaşmış. 1971 ila 1973 seneleri arasında Kiev'de İngilizce öğretmenliği yaparken, 1973-1975 yılları arasında Güney Vietnam'da bulunan Dalat Üniversitesi'nde eğitimlik yapmış. Burada evlenmiş ve bu evlilikten dünyaya üç çocuk gelmiş: Mickael, Samuel ve Milena.

Seyahat etmekten yorgun düşmeyen Denis; ABD, Hint Okyanusu, Türkiye, Suriye, Lübnan, Sinai Çölü, Stromboli Yanardağı, Avrupa ve Akdeniz'in her tarafına gitmiş.

Ancak bütün bu ülkelerin arasından onun önceliğinde tek bir ülke varmış, o da Ermenistan. Denis için Ermenistan, 40 yıl boyunca onun ilhamının kaynağı olmuş.

2008 seçimlerinde Uluslararası Şeffaflık Derneği adına gözlemci olan Denis, hükümet karşıtı eylemlerin kanlı bir şekilde bastırılmasına tanıklık etmiş. Gördükleri, Fransızca yayımlanan “Le Peuple Haï,” “Un Nôtre Pays,” “Hayoutioun, chronique d'une Arménie virtuelle,” “Vidures” ve diğer kitapları da dahil olmak üzere birçok romanına tesir etmiş.

Hümanist bir ilk

Milliyetçiliğin her türüyle ilişkili ancak ona karşı dirençli olan Denis, 2000'li yılların başından itibaren Ermeni-Türk diyaloguna etkin bir şekilde katıldı. Denis, 2004 ila 2008 yılları arasında yevrobatsi.org'da öne çıkan bir figürdü. Platformun Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı bağlamında Ermenistan'dan eski kıtaya açılan bir pencere olması amaçlandı. Türk asıllı Fransız Michel Atalay ile birlikte Paris'teki Peder Gomidas heykeli önünde Türk-Ermeni anması düzenledi. Bu anma, 2007'den 2011'e kadar her yıl gerçekleştirildi.

Kiminin takdir ettiği, kiminin laf attığı Denis Donikyan'ın dili acımasız, mizahı ise yıpratıcı. Ancak onun Ermeni duyarlılığı insanlığın gelişimine yönelik gözlem noktası işlevi görüyor. Soykırım'ın üzerinden yüz yıl

geçmesine rağmen Donikyan hala Soykırım'ın tanınması için çabalıyor. Ve bu mücadeleyi, Türk sivil toplumu ile diyalogun önemine inanan diğer imzacılar ile birlikte Türkiye'de devam ettiriyor.

Tigran Yegavyan

Vienne'deki Le Kemp

Tekirdağ'dan Bükreş'e oradan Erivan'a: Aktris Varduhie Varteresyan

Varduhie Varteresyan, Ermenistan'da öne çıkan sinema ve tiyatro sanatçısıydı. Bir sürü oyun ve rolde yer almasının yanında, "Halkın Sanatçısı" titrinin de verildiği Varteresyan, 87 yaşında dahi sahneye çıkarak eski neslin sanatçılarının tek temsilcisi konumundaydı. Sanatçı, 24 Kasım 2015 tarihinde Erivan'da hayata gözlerini yumdu.

Üç kadın, kayıp ve yoksunlukla dolu üç kader. Varduhie Varteresyan'ın ailesinin uzun yolculuğu şöyleydi; Tekirdağ'dan Bükreş'e, oradan da Gümrü ve Erivan'a.

Varduhie sözlerine şöyle başlıyor:

"Ermenistan'a döndüğüm için memnunum. Romanya'da kalmış olsaydım... Kim bilir? Acaba bir gün döner miydim? Başıma ne gelirdi? Bu zor hayat bana birçok şey öğretti. Mutluluğumu dışarıda aramıyorum, içeride arıyorum. Belki de bu yaşta yalnız kalmak istiyordum, çünkü kendimi gerçekleştiriyorum. Kendime iyi bakıyorum. Vatanım için de bu aynı. Tanık olduğumuz onca acı...

Elimizde olanı, altını korur gibi korumalıyız, böylece sürgün yollarında hayatını kaybedenler cennette huzura kavuşabilir."

Varduhie, 14 yaşında Bükreş'teki Ermeni okulundan mezun olmuş. Ailesi eğitime devam edebilmesi için yeterli paraya sahip değilmiş. Ermeni erkekler Bükreş'te ayakkabı tamir ederken, kadınlar ise ayakkabıların üstünü dikermiş. Varduhie'nin annesi, kızına dikişi öğretmesi için işinin ehli bir zanaatkâr bulmuş. Bu zanaatkârın geniş bir kitaplığı da varmış. Bu kitaplık Varduhie'nin dünyaya açılan kapısı olmuş. Daha önce tiyatroya adımını atmamış olan Varduhie, aktris olmaya karar vermiş.

Tekirdağ'dan Bükreş'e

Varduhie'nin babası Garabed Varteresyan, şiddetin geleceğini anlar; kentini, Tekirdağ'ı terk ederek 1912 yılında Romanya'ya geçer. Garabed'in babası Varteres Varteresyan, kunduracıdır. Zanaatının inceliklerini ailenin tek çocuğu olan oğluna öğretir.

Garabed Romanya'ya geldiğinde babası yaşamını çoktan yitirir. 54 yaşında ve bekâr olan Garabed, kendine uygun bir eş bulmak için annesiyle İstanbul'a gider. Burada İstanbullu Aghavni Momdjyan ile tanışır. Garabed gibi tek çocuk olan Aghavni, babasını kaybedeli uzun zaman olmuştur. Annesi Mariam Momdjyan ile yaşar, terzi olarak çalışır.

"Annem kaprisliydi, ancak babamdan gerçekten hoşlanmış. Tanıştığı bu yakışıklı erkekten dolayı İstanbul'dan ayrılmayı ve annesini de alarak onunla beraber Romanya'da yaşamaya başlamayı kabul etmiş."

Garabed ve Aghavni'nin anneleri çocuklarıyla tek çatı altında yaşar. Çiftin iki çocuğu olur. Oğullarının ismi Varteres, kızlarının ismi Armenuhie'dir. Varteres daha 12 yaşındayken bir kemik hastalığına yakalanır. Aile, bakımı için varını yoğunu satsa da bu yeterli olmaz, Varteres yaşamını yitirir. Bu sırada Garabed 68, Aghavni ise 43 yaşındadır. Ailenin bu kaybı ve yoksulluğu çiftin hayatında birçok zorluğa neden olur. Oğlunu kaybedişini kabullenmeyen ve iradeli bir kadın olan Aghavni, bir erkek çocuk daha yapmaya karar verir. Garabed ise eşinin doğurma yaşını geçmesinden ve

başka bir çocuğu karşılayabilecek maddi duruma sahip olmamalarından ötürü, onun bu karardan vazgeçmesi için çabalar:

“Annem yaşamını yitiren oğlunun yerine başka bir erkek çocuk istediğini söyleyerek bu çabalara direnmiş. Hamileliği sırasında annem aydınlatıcı bir rüya görmüş; rüyada ölü kardeşim ona Bakire Meryem’in görüntüsünü getirmiş. Annem böylece kız çocuğu sahibi olacağını anlamış ve umutsuzluğa kapılmış. Dileği erkek çocuğuna sahip olmakmış. Ben, 19 Mart 1928 tarihinde Moldova’nın Focşani şehrinde doğdum. Annemler iş için o sıralar oradaymış.”

Aghavni, ailenin vaftiz babasına kızın Varduhie ismiyle vaftiz edilmesini istemiş; böylece kaybettiği çocuğu Varteres’in ismini andırıyor olacaktı: “Annem bana her zaman erkek kardeşimden gelen bir hediye olduğumu söylerdi.”

Babası Garabed öldüğünde, Varduhie daha altı aylıkmış. Ailede sadece kadınlar kalmış; Garabed’in ve Aghavni’nin anneleri, Aghavni, Aghavni’nin kız kardeşi Armenuhie ve yeni doğan Varduhie. Varduhie altı yaşına geldiğinde ise Garabed’in annesi Bükreş’te hayatını kaybetmiş.

Varduhie, Eçmiyazın’daki Kutsal Anne Katedrali’ni andırması için inşa edilen Ermeni kilisesinin yanındaki yerel bir Ermeni okuluna gitmiş:

“7 yıl süren Ermeni okulunda harika öğretmenlerim oldu. Kurulan ilk Ermenistan Cumhuriyeti’nin çöküşü sonrası Avrupa’da eğitim görmüş üst düzey Ermeni yetkililer çeşitli ülkelere dağıldı, bazıları da Romanya’ya geldi. Rumence bilmedikleri için de Ermeni okulunda öğretmenlik yapmaya başladılar. Hayatımdaki en önemli rastlantılardan biri, katolik Vasken I’nin öğretmenim olmasıydı. Romanya’da doğmuş zeki bir Ermeni olan bu adam, 1938-39 yıllarında bize Romanya coğrafyasını ve tarihi öğretti. Bugün bile onun muhteşem varlığı beni etkiler.”

Siyah yas elbiseli kadınlar aralıklarla aileyi ziyaret eder, acı dolu fısıltılarla sürgün yollarında yaşadıklarından bahsedermiş:

“Sürgünü unutmadılar. Hayatta kalmış olmalarına rağmen, o eziyeti akıllarından hiç çıkarmadılar.

Daha altı veya yedi yaşındayım ve o insanların çok önemli bir şeyi kaybettiklerini anlamıştım. Birinin, eskiden zengin olduklarını, altınlarıyla vagon kiralayabildiklerini ve evden çıkarmalar başladığı zamanlarda kaçabildiklerini anlatışı hala hatırımda. Önce İstanbul’a kaçmışlar, sonra da Romanya’ya. Geçenlerde Varujan Vardanyan’ın “The Book of Whispers” (Fısıltıların Kitabı) kitabını okudum ve bizim eve gelen o kadınların niye fısıltılarla konuştuğunu anladım. Neden öyle konuşurlarmış biliyor musun? O alışkanlığı Türkiye’de edinmişler. Orada onları tehdit eden tehlikeleri hissettiklerinden öyle konuşurlarmış.”

Aghavni Momdijyan, Gomitas’ın İstanbul’daki Ermeni kilisesinde şarkı söyleyişini görmüş ve hiç unutamamış: “Annem, hayranlıkla ve şaşkınlıkla bana şöyle derdi: ‘Varduhie, Gomitas’ın gırtlığından aynı anda ortaya çıkan o dört sesi duyuyor musun?’

‘Oradaki koşulları önceden bilsem de giderdim’

Sovyet dönemi Ermenistan’daki iyi koşulları duymalarının ardından Ermenistan kapılarının 1946 yılında açılmasıyla, Varduhie, annesini ve kız kardeşini oraya taşımaya ikna etmiş.

Varduhie’nin aktris olmayı düşünecek zamanı kalmamış. Gündüz çalışıyor, geceleri ise Doğu Ermenice öğrenmek için dersler alıyormuş. Annesi bir dikiş fabrikasında işçiymiş. Yöneticisi, karaborsada satıp yiyecek alabilmeleri için bazen onlara kumaş verirmiş.

“Ermenistan’a gitmek için Romanya’dan ayrıldığımızda 18 yaşındaydım. Beni ve annemi Nubaraşen’e götürdüler. Kız kardeşim ve kocası kunduracı Krikot, Gümrü’ye yerleşti. Benim sert mizacımla zorlu bir hayatın sonucu. Büyük Vatanseverlik Savaşı sırasında Romanya’daydık ve yoksunluk çektik. Sovyetlerdeki Ermenistan hakkında bize efsanevi hikâyeler anlatıldılar ve biz de oranın mucizeler ülkesi olduğuna inanarak orada iyi hayatlar yaşayacağımızı düşündük. Ancak oradaki korkunç koşulları önceden biliyor olsam da yine de gitmek isterdim. Bizden önce

1932-1934 yıllarında da ülkeye geri dönüşler yaşanmıştı. Biz yarı zaman açlık çekiyorduk. Evlerinde kaldığımız Nubaraşenli komşularımız, bizden önce ülkeye dönenlerdendi. Onlar da çok büyük zorluklar yaşadılar. Buğday kaynatır, bize yemek olarak verirlerdi. Annem ve ben yarı aç bir şekilde altı ay öyle hayatta kaldık. Ablam bizi sonra Gümrü'ye getirdi.”

Gümrü, ‘kapalı’ bir şehirdi, burada ikamet kaydı neredeyse imkânsızdı:

“Ablam kocasıyla ve çocuğuyla beraber dokuz metre karelik bir dairede yaşıyordu. Ablam belediyeye gitti ve Gyodakyan isminde bir yetkiliye bizim Gümrü'ye gitmemiz için yakardı. Biz de gittik, hepimiz o küçük evde yaşadık.”

Hayat yavaş yavaş normale dönmeye başlamış ve 1947 yılında Jan Eloyan'ın da tavsiyesiyle, Varduhie, Gümrü Drama Tiyatrosu (Leninakan Dramatic Theater) gözetimindeki stüdyoda düzenlenen atölyelere katılmaya başlamış ve burada sahne almış. 1958 yılında ise Erivan'a taşınıp Gabriel Sundukyan Devlet Akademi Tiyatrosu'nda o şanlı kariyerine ilk adımı atmış:

“Misafirlerimizi ender görülen bir şekilde karşılıyorduk. Tüm misafirlere ‘pari yegar’ (hoş geldin) diyorduk, onlar ise karşılık olarak ‘pari desank’ (hoş bulduk) diyordu. Bu oyunda bir ritüel değil, uzak bir geçmişte önemli bir yerden gelmiş değerli bir şeyin insanları birleştirmesiydi. Annem şöyle derdi: ‘Buraya bak Varduhie, senin aşağındaki insana bak, yukarıdakine değil.’”

Varduhie'nin annesiyle ilgili anımsadığı o günlerden ise geriye kalan bir pişmanlığı var, o da, annesinin en azından bir kere de olsa gitmesini istediği İstanbul'a hiç gidememesi.

Afyon'dan Fransa'ya: İnsan hakları savunucusu Philippe Raffi Kalfayan

Uluslararası alanda adı insan hakları savunuculuğuyla anılan Philipp Raffi Kalfayan, deneyimli bir avukat. 2001'den 2007'ye kadar Uluslararası İnsan Hakları Federasyon'unda (FIDH) Genel Sekreter Yardımcılığı yapan Philippe, kurumda önemli pozisyonlarda görev aldı. Kalfayan aynı zamanda 2003 yılından beri Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü Genel Müdürlüğü'nde hukuk uzmanı. Raffi'nin Ermenistan'a bıraktığı miras ise yeni bağımsız olan Ermenistan'da hukuk barosunun açılmasına öncülük etmesi.

Raffi, ailesinin hikâyesi üzerinde çok kafa yormayı sevmemesine rağmen büyükannesi Agavni'yi hatırladığında arzulu ve mutlu görünüyor.

“Büyükanne Zinger dikiş makinesiyle yelek diktğinde, ayakları dibinde oturur ve hikâyesini dinlerdim. Hiç yorulmadan usanmadan 1915'ten önce Afyonkarahisar'daki yaşamı, ailesinin evini, İzmir'e yolculuğu ve oradan da teyzesiyle birlikte

1922 Eylül’ünde kaçışını anlatmasını isterdim. Şimdi dönüp baktığımda hayatta kalanlarla kaçınılmaz ve bozulmayan bir ilişkiye sahip olmanın benim için nasıl şans olduğunun farkına varıyorum.”

Agavni Kalfayan, evlenmeden önceki soyadı Papazyan, 1910’da Batı Anadolu’nun merkezinde ve İzmir-Ankara arasında bulunan Afyonkarahisar şehrinde doğar. Tüccar olan ailesi, Hakop ve Takui, kentin burjuvazilerindendir. Biri evlatlık olmak üzere toplam beş çocukları vardır.

1915 baharında Agavni’nin ailesi gelmekte olan tehlikeyi fark edince en küçük çocuğunu yine Agavni adındaki teyzesine emanet eder. Teyze ve yeğenin Smyrna’ya (İzmir), teyze Agavni’nin anne tarafındaki dedesine gitmeleri gerekiyordur fakat Afyonkarahisar’daki tren istasyonuna vardıklarında Ermeniler tehciye gidecekleri istikametini aksi yönüne sürülüyorlardır.

O sırada tesadüfen tren istasyonu çalışanları Agavni’nin büyükannesi-nin kardeşi olan ve demiryolu şirketinde önemli bir mevkii sahibi Migran Topalyan’ın akrabası olduğunu anlar. Tren istasyonu çalışanları Topalyan’la telefon görüşmesi yaptıktan sonra teyze ve yeğeni Smyrna trenine bindirir.

Sonrasında trajik kaderden kaçabilenlerin Afyonkarahisar’da bıraktıkları aile üyelerinin tamamı Soykırım boyunca öldürülür.

Agavni, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1918’de son bir kez daha ailesinin Afyonkarahisar’daki evini görebilir. “Hasar tespiti yapmak için gelen Hems adında Ermeni-Amerikalı bir albay vardı (gerçek adı Ambars-tum). İşte o zaman son kez doğduğu evi gördü. Sahip oldukları her şey gitmişti” diye hatırlatıyor Raffi.

Agavni savaş yıllarını teyzesi ve büyükannesi Maria ile İzmir’de geçirir. “Büyük annem Ermeni Ripsimyan kız okuluna gitti ve orda kendi kuşağına göre aksansız Fransızca ve Ermenice dillerini öğrendi” diyor Raffi. Fakat 1922’de Türk milliyetçileri kentin azınlığı olan Ermeni ve Rumları ortadan kaldırmak için İzmir’i kundaklarlar. Katliam yeniden başlar ve 12 yaşındaki Agavni büyükannesini kalabalıkta kaybetder.

Büyük yangından kaçan Agavni ve teyzesi canlarını kurtarmak için tek-

nelere doğru yüzmeye çalışır ve İtalyan bir gemi onları alıp Yunanistan’ın Pire kentine bırakır. Birkaç ay sonra oradan da Agavni’nin teyzelerinden biri olan Satenik’in yaşadığı Paris’in kuzeyinde bulunan Arnouville’ye geçerler. Yeni sürgün ve biriken kayıplar yetim kalan kızların yaşamında silinmez izler bırakır.

Avukat ve aktivist

Agavni 19 yaşındayken kendisinden 16 yaş büyük olan Haik Kalfayan’la evlenir. Haik de İstanbul’dan Fransa’ya gelmiştir. “Babam tam olarak düğünden dokuz ay sonra dünyaya geldi” diyor Raffi.

Raffi Paris’te büyüdü ve büyükbaba ve büyükannesinin evinde çok zaman geçirdi. “Büyükannemin anlattığı hikâyelere çok fazla ilgi duyuyordum ve zaman geçtikçe bu konu üzerinde daha derinlemesine araştırma yapmaya başladım” diyor Raffi.

Raffi 1970’lerin başındaki gençlik yıllarında birkaç Ermeni gençlik derneğinde faaliyet yürüttü. Nairi Dans Grubu’nda yer alan ve Nor Serun (Yeni Nesil) derneğinde aktivist olan Raffi, zamanla toplumsal hizmet alanına odaklanmaya başladı. Bir süre sonra, Ermeni Soykırımı’nın siyasi olarak tanınması, kınanması ve adaletin tazmin edilmesi için mücadele etmeye başladı.

Kamu çalışmaları yaparken üniversiteden mezun olan Raffi, hem adalet arayışı olan bir aktivist hem de akademik çalışmalara odaklanan profesyonel bir avukat oldu. Raffi bugün de araştırmalarına Panthéon-Assas Üniversitesi’nin İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Araştırma Merkezi’nde (CRDH) doktora yaparak devam ediyor.

Adaletsizliğe karşı sıfır tolerans

Kalfayan’ın Uluslararası İnsan Hakları Federasyon’u ile bağlantısı 1983’te başladı. O zaman Yugoslavya’da Türkiye Büyükelçisi’ne suikast girişimiyle suçlanan iki Ermeni aktivistin savunma heyetinin başında bulunuyordu. Bu, insan hakları aktivisti olarak kariyerinde kendisine önemli

bir deneyim kazandırdı ve birkaç yıl sonra 1989'da Azarbaycan'da Ermeni Pogrom'u gerçekleştiğinde yeniden Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu'yla bağlantı kurdu. Fakat resmi olarak 1995'te Federasyon'la çalışmaya başladı. Şunları anlatıyor Raffi:

“Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu'na, Ermenistan Cumhuriyeti'nin Sovyet Rusya sonrasında bağımsızlığında sancılı politik süreç zamanında hukuki gözlem heyeti tanzim etmek iç-tin gittim. Daha sonrasında FIDH'nin resmi olarak Güney Kafkasya bölgesinden sorumlu özel heyetinde yer aldım. 1997'de Ermeniceyi ve Ermeni Yasal sistemini bilmemin getirdiği ilişki kurma hünerim, bir grup Ermeni aktivist ve hukukçuyla birlikte bir sivil toplum örgütü oluşturmamızı sağladı. Sonrasında STK'nın FIDH'ye katılmasını önerdim ve 1998'de federasyona katıldı.”

Çalışmalarının başarısı sonucu Raffi, 2001 yılında FIDH'in Uluslararası Yönetim Kuruluna Genel Sekreter Yardımcısı olarak atandı. Raffi bu atamayı araştırma alanını genişletmek için kullandı.

“Bu samimi hareketin beni işkenceye ve zulme karşı tolerans göstermeden mücadele etmeye ittiğinin farkına vardım” diye belirtiyor Raffi.

Verilmiş bir söze bağlı kalarak yaşamak

Babasını genç yaşta kaybeden Raffi, birçok yönden büyük babası tarafından büyütüldü. Dedesiyle olan yakın ilişkisi yaşamında seçtiği yolu belirlemesine yardımcı oldu.

Büyükannesi Agavni 2003'te hayatını kaybetti. Raffi'nin son saatlerini yanında geçirmesi, babaannesinin duyguları üzerinde nasıl ağır baskıladığını ve bundan nasıl acı çektiğini fark etmesine neden oldu.

“Babaannemin, ailesinin 1915'te öldürülmesinden dolayı yaşadığı kahr bana onun yaşadığı şiddetli tramvayı ve soykırımdan kurtulanların yaşadığı dayanılmaz acıyı gösterdi. O gün kendi kendime yaşanan bu azapların cezalandırılması için elimden geleni yapacağıma söz verdim ve o günden beri buna dair ne poli-

tik ne de felsefi pozisyonum değişti.”

Soykırımı inkâr etmeye devam eden suçlulara ve mirasçılara yönelik Raffi kararlı ancak kin ve nefret dolu değil. Avukat Raffi, suçluluğun ikra-rının “bizi katlanılmaz kederden kurtaracak bir fırsat” olacağına inanıyor.

Aynı zamanda birkaç yıldır tazminat için mücadele eden Raffi, buna dair endişesini gizlemiyor

“Korkarım ki 1915'i yaşamış olanlardan zamanla kopmuş olan nesiller geçmişi unutacaklar. Vakit bize karşı işliyor. Ve herkese söylemek istediğim şey şudur ki: Hak edilen adaletin sağlanma-sını talep etmekten şu an vazgeçmeden devam etmek bizim için oldukça önemlidir.”

Tigran Yegavyan

Amasya'dan Amerika'ya: Yazar Margaret Acemyan Ahnert

Margaret Acemyan New York'ta doğdu ve Bronx'ta büyüdü. Vermont'taki Goddard Üniversitesi'nde lisans eğitimini bitirdikten sonra Baltimor'da bulunan Goucher Üniversitesi'nde Güzel Sanatlar ve Edebiyat bölümünde yüksek lisans yaptı. Aynı zamanda Barnes Derneği'nin güzel sanatlar bölümünden mezun oldu. Metropolitan Sanat Müzesi'nde okutman olarak ders veren Margaret, ilkokul öğrencilerine "Art goes to schools" (Sanat Okullara Gidiyor) projesi adı altında "Sanat Zevki" dersleri verdi.

Aynı zamanda iş kadını olan Margareta, New York kentinde ve dünyanın başka şehirlerinde televizyon belgeselleri çeken bir şirketin yöneticisi. Sonrasında Pennsylvania'da Fernwood Resort and Hotel'in ortağı olarak turizm işletmeciliği yaptı.

Acemyan, New York'ta bulunan The Little Flower Children and Family Services adlı hayır kuruluşunda yaptığı katkılardan dolayı 2009'da 'Seçkin Yardımsever Ödülü'nü aldı.

Margaret 2010'da annesi Ester Acemyan'ın anısına Margaret Acemyan

Ahner Derneği'ni kurdu. Dernek Erivan'da bulunan ve gazetecilik okuyan beş öğrenciye her yıl burs veriyor.

Hem yazar olarak hem de Ermeni Kültürü'ne yaptığı katkılardan dolayı 2011'de "Ellis Island Onur Madalyası"na layık görülen Margaret aynı zamanda the National League of PEN Women adlı kadın gazeteci derneğinin bir üyesi.

"Kapıyı Tıklatmak"

Acemyan Ahnert'in en dikkate değer başarısı "Kapıyı Tıklatmak: Ermeni Soykırımı'ndan Kurtulan Bir Annenin Hikâyesi" adlı biyografi olabilir.

Kitapta anne Ester Minejerian Aharonian Acemyan'ın Ermeni Soykırımı'ı öncesinde ve sonrasında Amasya'daki olaylardan mucizevî bir şekilde hayatta kalışı ve sonunda Amerika'da yeni bir yaşama başlaması kronolojik olarak anlatılıyor.

"The Knock at the Door" (Kapıyı Tıklatmak) kitabı birçok övgünün yanı sıra USA Book News'in "2007'nin En İyi Kitabı" ve 2008'de de New York Kitap Fuarı'nda "En İyi Tarihi Biyografi" dahil olmak üzere birçok ödül aldı. Kitabın başlığı ise birçok Ermeni'nin, bazen gece yarısı Türk polisi tarafından kapının çalınması ve çoğunlukla kesin ölümle sonuçlanan tehcirinden geliyor.

Biyografi, bir Ermeni huzurevinde yaşlı annesini ziyaret eden Margaret'in gözünden anlatılıyor. Margaret'in bu hassas ziyaretleri, annesinin zengin ve korkunç tarihiyle bağlantılı olmasına rağmen tarihi bir zafer ve hayatta kalışla ilgili.

Amasya ve Soykırım

Ester Minejerian güzel bir nehir kıyısında bulunan Amasya'da doğar. Annesi doğum sırasında ölür ve babası da kısa bir süre sonra ağır bir şekilde hastalanır. Babasının ölümünden sonra ise beş kardeşiyle birlikte bir amcasına evlatlık olarak verilir. Böylece Ester, Türk ordusunda görevli ve çevirmen olan erkek kardeşi Harutyun dışında diğer kardeşlerini bir daha

göremeyecek şekilde oldukça varlıklı Hagop Aharoian ve eşi Pepron'un evlatlığı olur.

"The Knock at the Door" kitabı öncelikle Ester'in Ermeni Soykırım'ı sırasında verdiği mücadeleyi kronolojik olarak sıralarken, "Ajemian Anhert" de Ermenilerin yediği yemekler, yaptıkları kutlamalar, kadına yönelik tutum, aile ve din gibi Amasya'daki günlük yaşam hakkında bir ok ayrıntı sunuyor. Kitap edebi bir miras olmanın yanı sıra antropolojik bir öneme de sahip.

Ermenilerin öldürüldüğüne dair söylentiler Amasya'ya ilk ulaştığında Ester'in ailesi durumun anlatıldığı kadar kötü olduğuna inanmak istemez. Ester'in erkek kardeşi Harutiun'un onları bulup uyarması ve tavsiyelerde bulunması da boşunadır. Çünkü kimse Amasya'daki yüzlerce yıllık Ermeni yaşamının aniden sona ereceğine ve komşunun komşuya yöneleceğine inanmak istemez.

Fakat sonunda Ester Ermenilerle birlikte kasabadan sınır dışı edilir ve arkadaşlarının ve ailesinin korkunç yollarla öldürülmesine tanıklık eder. Annesinin anlatısını ise kitabında şöyle aktarır.

"Sonra yağmur yağdı... Bir su seli küçük taş parçaları, kum ve her türlü insan pisliğini bir araya getirerek yakınlardaki küçük bir tepeden aşağıya doğru savurdu. En üzgün olanlar küçük çocuklardı. Bazıları annelerinin kollarından kayıp yoğun çamurun içinde kayboldular. Yağan yağmur, gök gürültüsü ve onun havayı aydınlatması adeta askerleri çıldırtıyordu. Onlardan kurtulmak için kaçtığımız sırada daha öncekinden daha sert saldırı yorlardı bize. Küçük bardağımı yorganın dibine dökülen suyla doldurmaya çalışıyordum. Yalnızca bir kaç damla alabilmiştim."

Arkadaşı Siranoush'un yardımseverliği ve cesareti sayesinde Ester hayatta kalmayı başarır ve sonunda Malatya'dan Sivas'a giden bir trenin arkasına atar kendisini. Orada rızası olmadan Şamil adında bir Müslüman'la evlendirilir. Yeni ailesi onu Müslümanlaştırma çabasına rağmen o Ermenice ibadet etmeye devam eder.

Hayatındaki diğer önemli viraj ise erkek kardeşinin onu yeniden bulmasıdır. Ortadan kaybolan erkek kardeşi sonunda kız kardeşiyle birlikte

Bagradian ailesi tarafından saklanır. Güzel bir Alman olan ve sonradan Ermeni yaşamını benimseyen Gretel'le evlenen ve kendisini evlatlık edinen babasıyla Amasya'da tekrar bir araya gelir.

1920'de yeni bir 'temizleme' süreci başladığında Gretel, Ester'e ya burada kalıp bir Türk'le evlenebileceğini ya da onlarla Amerika'ya kaçabileceğini söyler. Ester'in başka seçeneği olmadığından eşyalarını toplar ve Batı'ya doğru yolculuğu başlar.

"Vagonla Amasya'dan Samsuna gittik. Oradan da vagon değiştirip İstanbul'a geçtik ve sonunda deniz yoluyla oradan Atina'ya geçtik. Atina'da da Megalorelass adlı Yunan gemisine bindik. Gretel ve Bedros Efendi birinci sınıf yolcu bölümündeyken ben, Eva, Sophia ve Aram üçüncü sınıf bölümündeydik."

Ester New York'ta Albert Acemyan adında yeni bir arkadaş edinir. Albert'in ailesi de Ermeni Soykırımı boyunca cefalar çekmiştir. Ester ve Albert 24 Nisan 1921'de Ermeni kilisesinde evlenir. Hiçbir şey Ester için kolay olmaz: Kilise yönetimi başlangıçta Ermeni Soykırımı'nın altıncı yıldönümü olduğu için çiftin 24 Nisan'da evlenmesini kabul etmez, çünkü teknik olarak düğünün kilisede olması da imkânsızdır.

"Oscar Wild'ın söylediği aklıma geliyor: 'Hakikat nadiren saftır ve asla basit değildir'. Ben Ester'in hakikati söyleyerek ebedi istirahate ulaştığını düşünüyorum" diyor Acemyan Anhert.

1915'te Osmanlı İmparatorluğu'nda ABD büyükelçisinin torunu olan Henry Morgenthau Jr., Margaret'in kitabını "İnsanlık tarihinin en kötü dönemlerinden birinden esinlenen kronolojik bir kitap" olarak tanımlıyor ve "Böylesi kitaplar çok önceden yazılmış olsaydı 25 yıl sonra Holokost hiçbir zaman olmayabilirdi" diyor.

Ester'in hayat hikâyesi Soykırım inkârcılarını o kadar çok kızdırdı ki bunlardan birkaçı 2007'de Barnes and Noble'daki imza gününde ortaya çıkarak yanlış bilgi yaymak ve etkinliği bozmaya çalışmaktan gözaltına alındı. Acemyan Anhert ise bu yaşananları şöyle yorumladı: "Yaşanan olay beni ürküttü fakat vazgeçmek için yeterli değil. Annemin hikâyesini anlatmak ve 1915'te yaşanan hakikati dünyaya göstermek için beni daha da kararlı hale getirdi."

Christopher Atamyan

Tokat'tan Rusya'ya: Ermenistan'ı ekrana getiren yapımcı Ruben Dishdishyan

Rusya'da yaşıyorsanız, Ağrı Dağı'nın önünde görkemli bir zeplinin geçtiği görüntüyü elbet görmüşsünüzdür (tabii sinemaya gidiyor veya bir televizyona sahipseniz). Bu animasyon, Ruben Dishdishyan'ın kurduğu Central Partnership şirketi tarafından televizyon ve sinema dağıtımı için üretilen ve yapılan tüm filmlerin jeneriğidir.

Ruben "Shadowboxing", "Dr. Jivago", "I'm staying" gibi yapımların yanı sıra sevilen televizyon programları "Apostle", "Black Cats", ve "Liquidation" ile beraber 150'den fazla film ve televizyon programı yaptı. En son çıkan filmlerinden biri ise yönetmen Fatih Akın'ın 1915 Ermeni Soykırımı hakkındaki "Kesik" filmiydi. Filmin yapımını Ruben'in yeni film şirketi Mars Media Entertainment üstlendi.

Ruben 2005 yılında Forbes Rusya dergisi tarafından en çok gelecek vaat eden beş yapımcıdan biri olarak gösterilirken, GQ Rusya 2010 yılında onu "Yılın Yapımcısı" seçti. O aynı zamanda Fransız Sanat ve Edebiyat Şövalyesi nişanına ve Movses Khorenatsi Ermeni Madalyası'na sahiptir. Ruben, 2010 yılında büyükbabası Hovakim'in anılarından oluşan "Down

on the Euphrates on Rafts" (Sallarla Fırat'tan Aşağı) isimli bir kitabı hem Rusça hem Ermenice yayınladı.

Hovakim Dishdishyan

Hovakim Dishdishyan, İç Anadolu'da küçük bir yerleşim yeri olan Zile'de 1903 yılında doğar. 12 yaşında bir erkek çocuk olarak katliamlardan kurtulur, ancak çöl boyunca aylarca göç etmeye ve Deyr ez Zor'daki Türk konsantrasyon kampının korkunç varlığına katlanır. Bütün bu korkunç hikâyeleri daha sonra açık bir şekilde betimler. "1915 Büyük Felaketi tepemize pat diye düştü. Bir gecede köydeki 12 yaş üstü erkekler toplandı. Yerel bir hapse konuldular ve her gece [Türkler] bir grubu alıp, onları kentin kuzeyindeki vadiye götürür ve onları baltalayan cellâtlara teslim ederlerdi" diye yazar Hovakim. Kurtulanlar konsantrasyon kampına gönderilir.

Hovakim kitabında şöyle devam eder:

"Dört ay boyunca kadınlar ve çocuklarla çıplak, yalın ayak ve açtık. Tehcir yollarında, yurttaşlarımın şiş ve çürüten cenazelerle dolu yollarda, tasvir edilemez ızdıraplar çektim. Dostlarımı ve akrabalarımı kaybettim. İki yerden toplanan ve tehcir edilen konvoy 15 binden fazla kişiden yalnız 400 kişi kaldı. Ailemizin 44 üyesinden yalnızca kız kardeşim ve ben kaldık."

Hovakim, bu vahim koşullara rağmen hayatta kalır.

Konvoy Ain Ghazal'da durduğunda bir Arap Hovakim'i ve kız kardeşini Türklerden çalar ve evine götürür.

"Arap tüccarla nispeten yakın bir bağım vardı. Bizim için bir aile ayarlayacağına yemin etmişti. Bir keresinde beni evlat edineceği vaat edilen Dawud adında uzun bir adam geldi. Dawud'un dört kızı vardı ve bir erkek çocuğuna ihtiyacı vardı. Başka bir kız almak istemedi. Karanlık çıktığında kız kardeşimi öptüm ve kamp yerinden ayrıldıktan sonra Dawud'un beni at sırtında beklediği yel değirmenine gittim. Beni ata bindirdi ve tek kelime etmeden Sincar'a, köyüne doğru sürdü. Ailemin son üyesiyle yollarımı böyle ayırdım."

O zamanlar Hovakim durgundur, ancak yine de çocuktur:

“Ablamı çok severdim. Bunun nedeni muhtemelen annemizin ölümün ardından sekiz aydan fazla sürekli benim bakımında olmasıydı. Her türlü cehennemi beraber yaşamıştık; yüz binlerce Ermeni’nin günlük imhasının tanıkları olduk, sayısız olayda ölümün gözüne baktık. İzdıraba ve dönemin zulmüne karşı ortak direnişimiz, aile bağlarının başarabileceğinden daha sıkı bir şekilde bizi birbirimize bağladı.”

Hovakim hayatının geri kalanını çekilmez hale gelen ayrılığın sonucu oluşan derin yarayla geçirir ve hayatta kalmasından ötürü asla kendini affetmez:

“Hiçbir şekilde zorlanmadan gelen ayrılığımız hakkında uzun uzun ve çok düşündüm. Kaybımı hafifletebilecek bir sonuca ulaşabilmek için binlerce argümanı tüketmek, benim için en kederlisi oldu. Zaman akıp gidiyor, ancak acım her zamanki kadar keskin.”

Acı dolu anıya rağmen Hovakim Dishdshyan, onu yanına alan ve kurtaran aile için minnetten başka bir şey hissetmez.

Bu insanlar onun geçmişi unutmasına yardımcı olmak için mümkün olan her şeyi yapar:

“İnsanlık dışı zorluklar ve ağır ızdırabın ardından kendimi beni şefkatle saran bir ailenin içinde buldum. Bana iyi bakıldı ve yavaş yavaş zayıflığımı aştım, güçleniyor ve hayata geri dönüyordum. Onların gözünde tamamıyla meşru oğullarıydım.”

Hovakim Arap aileyle üç yıl yaşar. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından 1919 yılında yerli Ermeni ortamına geri döner. Halep, İstanbul ve Selenik’teki yetimhanelerde yıllar geçirir, aynı zamanda çok ders çalışır. 1924 yılında Dishdshyan Ermenistan’a gider, Erivan Politeknik Enstitüsü’nden (Ermenistan Devlet Mühendislik Okulu) inşaat mezunu olur ve başarılı bir kariyeri ve ailesi olur.

Hovakim Dishdshyan önemli konumlarda bulunur ve Ermenistan başkentinin gelişmesine önemli katkılar yapar. Tsitsernakaberd Soykırım Anıtı tamamlandığında Hovakim kitabını yazar.

Ruben şöyle anlatıyor: “Beni oraya götürdü. Evimizden anıtın oraya yürüyerek gittik ve bana şöyle dedi: ‘Bunun hakkında bir kitap yazıyorum, yakında okuyacaksınız.’”

Türünün tek örneği olan “Down the Euphrates on Rafts” kitabı, Osmanlı Türkiye’sinde Ermeni katliamından kurtulmuş ve hakkında konuşabilecek kadar yaşamış birinin detaylı ve duygusal tanıklığı.

Dünya etrafına dağılmış olmak, Ermeni halkı için hem bir güç hem de zayıflık. Ruben Dishdshyan kendisine “yarı Ermeni” demesine rağmen ata topraklarını tüm kalbiyle seviyor. Ermenistan’a, tarihine ve halkına olan tutumunda saygılı:

“Elimden geldiğince Rus izleyiciyi Ermeni halkı ve kültürüyle tanıştırmaya çalıştım. Yıllar boyunca Rusya’da çalışan Ermeni aktörleri izliyorduk ve mümkün olduğu her zaman onları filmle-rimize dahil etmeye çabaladık.”

“Seni nadide yapan şeyi korumak önemlidir: Dilini, kültürünü, ata topraklarının seni nasıl içine çekişini. Ermeni Diasporası ve topluluklarının hareketlerini koordine edecek belli bir güce ihtiyacımız var” diyen Ruben, sözlerini şöyle sürdürüyor:

“Kendimi sanki Ermeni doğumlu Rus olarak hissediyorum. Ermenistan’ı çok seviyorum. Oraya her yıl üç veya dört kez gidiyorum, her gidişim yeni bir soluk getiriyor. Burası benim en yakın ailemin, annem, babam, kız kardeşim ve yeğenlerimin olduğu yer.”

Ancak aile bağları ne kadar güçlüyse kayıplar da o kadar acılı oluyor. Ruben şöyle devam ediyor:

“Babam eskiden büyükbaba Hovakim’in tüm hayatını kız kardeşini arayarak geçirdiğini söylerdi. Mektuplar yazar, onun hakkında bilgi almak için Amerikalı ve uluslararası örgütlerle iletişime geçmeye çalışırdı. O zamanlar kariyerini oldukça kötü etkiledi.”

Hovakim Dishdshyan, 1973 yılında Erivan’da ölür. Kız kardeşini bulamaz ancak torunları ve onların çocukları aramaya ve mucizeyi umut etmeye devam eder. Ruben vazgeçecek değildir: “Büyükbabamın kitabını

İngilizceye çevirdik ve bastırmaya çalışıyoruz. Bize yeni bir bilgi getireceğini umuyoruz.”

Torunu, Hovakim'i gururlandırıyor.

Grigory Mkrtchyan

Adapazarı ve Amasya'dan Fransa'ya: Piyanist André Manukyan

Babası, General Antranig olarak bilinen, fedai olarak savaşan Manukyan aşiret reisinin anısına adını Antranig koyar ancak Antranig, ikinci ismi olan André'yi kullanır. Hayranları ise hoşlandıkları bu televizyon sunucusuna sevgiyle “Dédé” diye seslenir. Kendini sevdiren gülümsemesi, kirli sakalı, ısıldayan yeşil gözleri ve provoke etmeye duyduğu eğilim bu olağanüstü piyanist ve bestecinin Fransız medyası tarihinde süregelen bir miras elde etmesine yardımcı olur. 58 yaşında büyükbaba olan André, zamanını Chamonix ve Paris'teki evinde geçirir. Aynı zamanda burada çalışır. Kanı yüzde yüz Ermeni ancak melankolikten yoksun.

André'nin komüniteryanizm için zamanı yoktur çünkü o 1968 sonrası liberteryen nesilden gelir. O günlerde ekibini solcu baba-coollardan (hippi) kurar. Ermeni tarafıyla ise caz yoluyla rastlaşır. Fransa'da Ermeni yılı olduğunda sene 2007'dir. Televizyon programı “Nouvelle Star” (Türkiye'deki “Popstar”) sunuculuğuyla kazandığı ün sayesinde Ermeni Diasporası hakkında bir programa katılmak için davet alır. Yapımcı ondan Ermenice bir şeyler çalmasını istediğinde zor durumda kalır, ancak büyükannesi Hai-

ganouche'nin uzaklardan bir anı şeklinde nüfuz eden şarkısı gelir aklına ve piyanoda doğaçlama yapar; parça parça melankoli, hınç ve blues ortaya çıkar. Uzun süredir kayıp olan ancak yok edilemeyen bir şey çıkar André'nin içinden. Böylelikle Ermeni melodilerinden ilham alınan "İnkala" caz albümü doğar.

Korkusuz Antrapanig

Romantik bir sanatçı olan André, yeni bir geçmiş yaratmak istemektedir. Fatih Akın'ın "Kesik" filminde tasvir edilen Soykırım'ın geri dönülemez zararı suratına bir tokat gibi gelir. En çok uygulandığı ne mi olmuştur? Filmin ilk beş dakikası: Türk komşularıyla barış ve anlayışla yaşayan Ermenileri görmek.

André, "Soykırım geçmişi yok etti" diyor. Rol modeli, Hugo Pratt'ın çizgi roman karakteri Corto Maltese'dir. Maceracı bir deniz kaptanıdır Maltese ve "altın kalpli bir serseridir." Kendi kaderini kendi seçmek ister ve kimliğinin üzerine gölge düşüren kanlı mirasın dışına çıkmak ister.

André'nin anne tarafının kökeni Batı Anadolu'ya uzanır. Büyükanesinin babası Deleryan, İstanbul'un doğusunda bulunan bir kent olan Adapazarı'nın valisidir. Ailenin o tarafı Soykırım vahşetine tanık olmaz. Manukyan, rüzgârın yönünün değiştiğini anladıklarını ve sonrasında "başlamadan kaçtuklarını" söyler.

Baba tarafından dedesi Antranig ise böyle bir şansa sahip değildir. 1894 yılında Karadeniz'den çok da uzak olmayan Kuzey Anadolu kenti Amasya'da doğan Antranig, Haïganouch Mendjikian ile evlidir ve iki de çocuğu (bir kız, bir erkek) vardır. Daha Birinci Dünya Savaşı'nın başıdır. 1914 yılında Osmanlı Ordusu'na çağrılır, Rus cephesinde savaşımaya gönderilir ve Ocak 1915'te Osmanlı'nın Sarıkamış yenilgisinin ardından tutsak düşer. Hristiyan olmasının yardımı dokunmaz. Sibirya'nın doğusundaki bir kampta, Çin sınırına bir taş atışı uzaklıkta hapsedilir.

Burada terzi olarak çalışır ve diğer tutsaklarla arkadaş olarak Macarca ve Almanca konuşmayı öğrenir. Bir gün Alman bir subay Çin sınırını geçerek Alman Konsolosluğu'nu aramayı önerir. İkisi kaçır, ancak yakın-

larda bulunan Çin kasabında kurutulmuş balık çaldıkları için kalabalık tarafından kovalanırken Rus muhafızlarla karşılaşılır. Tekrar kampa götürülürler. 1917 yılında Bolşevik devriminin gerçekleşmesinin ardından Antranig diğer tutsaklar gibi serbest bırakılır. Trans-Sibirya trenine biner ve 32 günün ardından Odessa'ya ulaşır. Yolculuğu karşılayabilmek için molalarda terzi olarak çalışır. Sonrasında limana geçer ve Rusya'dan ayrılan bir gemiye binmeyi başarır.

Antranig'in uzun yolculuğu

Antranig Osmanlı Türkiye'si'ne gider ve ailesini arayarak Anadolu'da dolaşır. Bu sırada kendini Yunan olarak tanıtır, ancak yeni kimliği yalnız bir süreliğine işe yarar. Sonrasında Konya'da tutuklanır:

"Her gün bir muhafız gelir, mutfağa yardım etmesi için iki tukluyu alırdı. Ancak onlar hiçbir zaman geri gelmezdi."

Bu durum Antranig'in öldürülmekten korkmasına yol açar. Antranig de bir kez daha kaçarak, imparatorluğun uzak doğusunda yer alan General Antranig'in Ermeni savaşçılarına katılır. Generalin savaşçılarının Batı Ermenistan'dan çekilmeye zorlanmasıyla beraber Antranig tekrar kendini Rusya'da bulur.

Atranig bunları yaşarken çocukları ve eşi Haïganouche, yedi kız kardeşi, anne ve babası yurtlarından tehcir edilir.

Haïganouche ve kız kardeşleri hariç diğer herkes Suriye çöllerindeki ölüm yürüyüşünde can verir. Haïganouche ve kız kardeşleri hayatta kalabilmek için her türlü stratejiyi kullanır: Haïganouche, kız kardeşlerini korumak için yüzlerini çamurla kaplar. Kendisi tecavüzden zar zor, saldırganları korkutmak için deli taklidi yaparak kaçır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ise Deyr ez Zor'a ulaşır Kızılhaç'ın yardımıyla Bulgaristan'a sığınır. Antranig'in amcası Agop burada yaşamaktadır.

Antranig Rusya'da Kızılhaç tarafından yapılandırılan birçok ilandan birini görür. Üzerinde şöyle yazıyordur: "Agop Manukyan aile üyelerini arıyor." Doğrudan Bulgaristan'a gider, ailesini bulur ve onlarla beraber Türkiye'ye geri taşınır. Hep beraber İzmir'e yerleşirler, burada terzi dükkânı açarlar.

İşler büyür, el altındaki dikiş makinelerinin sayısı 35'i bulur. Oğlu Arthur ise 1920 yılında doğar.

Hayat normale döner, ancak uzun sürmez. Yunan-Türk savaşı şiddetlenirken Antranig bir kez daha asker üniformasını giyer. Eylül 1922'de Türk General Mustafa Kemal'in güçleri kenti ele geçirir, Ermeni ve Yunan mahalleleri yakılır. Antranig'den ayrı kalan Manukyan ailesi bir tekneyle zar zor kaçır. O zamanlar üç yaşında olan Arthur, alevleri ve ailesinin Yunanistan'a giden bir Fransız gemisine nasıl bindiğini hatırlar.

Terhisinin ardından Antranig tekrar ailesini aramaya başlar. Kızılhaç'tan eşinin, çocuğunun ve eşinin kız kardeşlerinin Yunanistan'da, Larissa'daki bir mülteci kampında olduğunu öğrenir. Bir gün aile akşam yemeğine otururken küçük Arthur kapının açıldığını görür. Kalın bıyıklı uzun bir erkek, sırtında kocaman Rus tarzı ceket ve astragan kalpağı ile içeri girer.

Herkes korkmuştur; Haïganouche çığlık atar, kız kardeşleri barakaya koşar ve ağlar. Bu, Arthur'un babası Antranig'e ilişkin ilk anısıdır.

Arthur'un kız kardeşi küçük Takouhie Yunanistan'da doğar. Aile ise iki yıl küçücük bir barakada tıktık tıktık yaşar. Ta ki Aubenas iplikçi endüstrisinden bir çalışan işçi aramak için çıkagelene kadar; savaşın sona ermesiyle çalışana ihtiyaç vardır ve nerede, nasıl olursa olsun işe alım yapılır. Böylelikle aile güney Fransa'da yer alan Ardèche'de çalışmak üzere yola çıkar, oradan da Nice'e ve son olarak Lyon'a geçer.

Arthur geçmişin travmatik anılarıyla büyür. Çocukken aile toplanmalarından kaçınır. Çünkü André'ye göre oryantal pastalara eşlik eden şey; "katliam, tecavüz, hamile kadınların karnının kesilmesi, çocuklarının önünde babasının başının kesilmesi ve çocukların canlıyken kazığa oturtulmasının" korkunç hikâyeleridir. Arthur daha sonra iki çocuğunu bu dehşetten uzak tutmak için özel ilgi gösterir.

André ve kız kardeşi Marie Anne, Lyon'un Croix-Rousse bölgesinde büyükannesi Haïganouche ile büyür. Baba tarafından dedesi onları sadece Ermenice konuşarak, şefkat diliyle yetiştirir. Sonuç olarak küçük André anaokulu öğretmeni için şöyle düşünür: "Çok zeki değil, çünkü her dediğimi anlamıyor". Okul arkadaşları patenle kayarken, André Ermeni okuluna gitmeye zorlanır. Burada altı yaşındayken piyano dersleri almaya başlar.

Hem piyano hem de keman çalan babasından yardım ve ilham alır. Aynı zamanda babası André'yi genç yaşında klasik müzikle tanıştırır.

Yüzüncü yıldönümünde

24 Nisan 2015 tarihinde tarih yazılırken André de bunun bir tanığıdır.

Amacı Türk hükümetinin halka açık olarak Soykırım'ı tanımasını, tazminat ödemesini ve toprakları geri vermesini sağlamak olan ASALA'nın 1980'li yıllarda Fransa'da ve diğer yerlerde düzenli saldırıların ardından Soykırım'ın tarihsel çıkarımlarının farkına varan ve ona kalan mirasın özündeki karmaşıklığı anlayan André, artık Cumhurbaşkanı Francois Hollande'in Ermenistan delegasyonunun bir parçasıdır.

"Biraz tuhaf, neredeyse gülünçtü. Gece yarısı Erivan'a gitmek üzere yola çıkmıştık. Hollande uçağa girdiğinde öğünü atlayarak onu karşılamaya gittik. Oraya ulaştığımızda saat sabahın altısıydı. Fransız Konsoloslugu'nda güzel bir konuşma doğaçladığımı duyduk. Fransa'nın Ermenilere sahip olduğundan ötürü ne kadar şanslı olduğunu vurgulamıştı.

Fransız delegasyonu Ermeni Soykırım Müzesi'ndeki anma seremonisine geç kalır ve programın tam ortasında iniş yapar. André girişe, ünlü Fransız-Ermeni şarkıcı Charles Aznavour'un yanına ilerler. O anı şöyle anlatıyor: "Hiçbir zaman bu kadar kamera görmemişim."

Bir gazeteci onlara yaklaşır, yüzlerine doğru mikrofon tutar ve doğrudan sorar: "Ben Türk'üm. Bana söyleyecek neyiniz var?" Aznavour kollarını genişçe açar ve cevaplar: "Hoş geldin!" Manukyan, "Çok duygulanırdı" der.

Ermeni olmak...

André için Ermeni olmak diğerlerini anlamak, meraklı olmak ve hayatta kalabilmek ve devam edebilmek için tükenmeyen iradeye sahip olmaktır. Bir Ermeni 21'inci yüzyılda mutlu olabilir mi? Cevap, tartışmasız bir

şekilde “evet, ancak geçmişle barışabilmek şartıyla.”

André Ermenistan ile şans eseri, en aydınlık yollardan biri olan müzik aracılığıyla rastlaşır. O zamandan beri Ermeniler onu kayıp oğul olarak aralarında kabul etseler de ona göre ata toprakları bugün Türkiye’nin olduğu yerdir. Artık müzisyen arkadaşlarının daveti üzerine İstanbul’a gitmekten çekinmez.

André’nin Ermeni asıllı Suriyeli büyük caz şarkıcısı Lena Chamamyan ile karşılaşması belki de hayatının son birkaç yılındaki en güzel olaylardan biridir. Orient’ten olan Lena ve Batı’dan olan André, yüzüncü yılda kendilerinin ötesindeki bir dava için Ermeni hassasiyetini ve yeteneğini harekete geçirmiştir. Ortak kökenleri vardır ve Osmanlı mirasından her ikisi de büyülenir. Ve yavaşça uyanan Türk sivil toplumu maceralarında onlara destek olur.

Amasya’dan Fransa’ya: Foucault ve Deleuze’ün öğrencisi Michel Mosesyan

Michel Mosesyan bir mimarın başlıca mücadelesini ‘insanların aidiyet duyduğu alanlar yaratmak’ olarak tanımlıyor. Çalkantılı geçmişin tüm nesillerden aile üyelerini birçok kıtaya dağıttığı Ermeni bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Mosesyan, ailesinin uyum yeteneğinden ilham alarak birçok ülke ve kültürde projeler yürütüyor.

Michel ilk kez bir mimarlık yarışmasını kazandığında beş yaşındaydı, ikincisini ise altı yaşındayken kazandı. Fransa’nın güneyindeki Roussillon sahillerinde her yıl ailece yaptıkları tatilde Michel arka arkaya iki sene boyunca kumdan kale yarışmasını kazandı. Bu genç mimarın fotoğrafı Le Figaro gazetesinde yayımlanarak, tüm aileyi gururlandırdı. İnşaat alanlarına tutkuyla yaklaşmaya başlayan Michel, daha sonra babasının verdiği eğitimle turnuvalara hazırlandı. Her ikisinin de oldukça keyif aldığı harika bir dönemdi.

İlk bakışta Michel’in mimar olarak başarılı olması her zaman kaderinde

var olmuş olarak görülebilir. Ancak o başka şeylere, özellikle de Paris gibi bir şehirde yaşamının onca artısından biri olan sinemaya düşküncü. Çarşamba günlerini sinemayla geçiren Michel, o gün içerisinde yaptıklarını şu sözlerle anlatıyor:

“Çarşamba günleri dersim olmadığından ötürü hep sinemaya giderdik. Şanzelize Caddesi’nde saat 10’da bir filme girer, saat 2’de ise Latin Mahallesi’ndeki Hautefeuille Sokağı’nda başka bir film izlerdik. Son olarak da Les 3 Luxembourg’a giderdik. Çoğu zaman siyah beyaz filmler izledik, ancak Wim Wenders’in filmleri gibi yeni filmler de seyretmiştik.”

Michel’in kendisi de oldukça hevesli bir yönetmendi, Super 8 kamerasıyla birçok film çekti. Sonrasında da film okuluna başvurdu ve Foucault, Serres, Deleuze ve Derrida’nın verdiği felsefe derslerine katıldı. ICRAM’daki seminerler de bu derslerden daha önemsiz değildi; sadece avant-garde müzik laboratuvarında akımın kurucularından Pierre Boulez, kendi eserlerinin iç yüzünü anlatmadı, aynı zamanda Stockhausen, Cage ve Nono gibi bestecilerin de eserleri yakından tanıttı. Laboratuvar ise 1977 yılında açılan Centre Pompidou binasındaydı. Michel, o günleri anlatırken “Bizler için kültürel devrimdi” diyor ve hala o dönemki heyecanını içinde taşıyor.

Boşluğa şekil vermek

Michel aynı zamanda New York, Cambridge ve Massachusetts’te mimarlık dersleri aldı. Mezun olduktan sonra Londra’da Docklands’in dönüşümüne katkı veren ve dünyanın önde gelen mimarlık firmalarından ‘Skidmore, Owings & Merrill’ için çalıştı. Şimdiyse 10 senedir Britanya’nın başkentinde sahibi olduğu mimarlık şirketinde ve her ülkeden dikkat çeken büyük ölçekli projelere imza atıyor. Londra’daki birçok projenin yanı sıra, Fas’ın Fes kentinin meydanının yeniden tasarımının yapılmasından sorumlu. Öte yandan Çin’in Şangay kentindeki Exxonmobil için devasa bir teknoloji merkezi inşa ediyor, Katar’ın başkenti Doha’da ise yeni kurulan Msheireb mahallesindeki inşaatları yönetiyorlar. Michel aynı zamanda

Belçika’nın başkenti Brüksel’deki yeni NATO Genel Merkezi’nin tasarımında azımsanmayacak kadar önemli bir rol oynadı.

Michel’e göre “birr bina sadece kabuktan ibaret değil; içinde yaşayanlara ve halka taşınması gereken fikir ve amaçların birleşiminden yola çıkılarak oluşuyor.” Michel, sürekli olarak eserlerinin temelini oluşturan ‘kültürel yakınlık’ konusuna değiniyor. İnsan ihtiyaçlarının her zaman için piyasada ve siyasette olanlardan daha ağır bastığını belirterek, şöyle konuşuyor:

“Asıl soru; insanların tekrar gelmeyi isteyeceği kadar keyif aldığı alanlar yaratmak. Her şeyden önce oluşturdukları kültürel bir bağ, ekonomik değil. Sonuç olarak ekonomik başarı ağırlıklı olarak insanların geri gelip gelmeyi istemeyeceğine bağlı.”

Michel’in düşünce sürecinde kültür, kimlik ve aidiyet gibi kavramların önemli kategoriler olarak yer etmesi nedensiz değil. O, bu durumu “Sadece soyadımdan dolayı değil, ancak her zaman için farklı olduğuma dair bir hissim vardı. Fransa’da doğmuş olsam da, benim geçmişim sınıf arkadaşlarımdan farklıydı” sözleriyle anlatıyor.

Büyükanne Elisabeth Altunyan

Michel’in büyükannesi Elisabeth Altunyan 1897 yılında doğar. Arkasında Karadeniz’in büyük limanı Samsun’un yer aldığı Kaçkar Dağları’nda bulunan Amasya’dan gelir. Ancak o orada değil, babasının Amerika’da 20 yıl geçirmesinin ardından sebze ve meyve toptancısı olarak çalıştığı Kırım’da, Yalta’da büyür.

Rus Çarı ve ailesi Kırım’daki yazlıklarına geldiğinde onların evinin ihtiyacını o sağlar. Aristokrat çevrelerdeki diğer kızlar gibi Elisabeth de balolara çağırılır. İlerlemiş yaşında bile şaşalı suareleri ve vals ettiği günlerden bahsetmekten geri duramaz. Sonrasında yaşanan Ekim Devrimi ile beraber ise Rus monarşisi sona erer...

Sonraki birkaç yıl içerisinde aile çok daha ağır darbeler yaşar. Birinci Dünya Savaşı’nın başında Elisabeth, Osmanlı İmparatorluğu’nda yer alan Amasya’ya yolculuk eden büyükannesine eşlik edecek, orada uzak aileden

olanlarla görüşecek ve şehirde sahip oldukları evi onunla beraber satacaktır. Yolculuğu dört gözle bekliyordur ve aile konseyi gitmek için çok genç olduğu kararını verdiğinde hayal kırıklığına uğrar. Elisabeth yerine ablası Sinaoush, büyükannesi ile beraber gider.

Amasya'ya varmalarından sadece birkaç ay sonra Osmanlı'nın tamamında Ermeni halkına yönelik şiddet başlar, Amasya'daki Ermeniler de bu şiddetten esirgenmez. İki kadın bir daha dönemez, yaşadıklarının ayrıntılarını aile öğrendiğinde 15 yıl geçmiştir bile.

Elisabeth savaştan sonra tahıl tüccarı Missak Mosesyan ile evlenir. O da babası gibi toplantıların tedarikçisidir. Sovyetlerde Hristiyanların kırımını başlanmış olduğundan sivil kıyafetler içindeki çifti yerel bir papaz evlendirir. Yeni evliler daha sonra Moskova'ya geçer. Ancak Joseph Stalin'in ticareti durma noktasına getirmesiyle ve sınırları kapamasının ardından kendisini zor zamanların beklediğini öngörür. İran pasaportu temin eder ve elindeki tüm malvarlığını elmasa çevirir. Elmasların bazılarını takım elbisesinin düğmelerine, bazısını ise sahte dişlerine saklayarak Nahçıvan üzerinden İran'ın Tebriz kentine geçer. Birkaç hafta sonra da Lübnan'a, Beyrut kentine varır.

Beyrut'a varmalarının ardından Elisabeth'in kuzeni Ermeni Soykırımı sırasında Amasya'da neler yaşandığını anlatır onlara. İlk olarak birçok erkeğin tehcir edildiğini söyler. Daha sonra geride kalan birkaç erkeğin kiliseye götürülerek orada diri diri yakıldığını anlatır. Siranouch ve kendisi dahil olmak üzere kadın ve çocukların ülkenin iç bölgelerine doğru sürüldüğünü; hırsızlığa, şiddete, cinsel tacize maruz bırakıldığını ve yolda öldürüldüğünü aktarır. Sadece birkaçı kendini kurtarabilmiştir. Elisabeth'in o zamanlar çocuk olan kuzeni de kendini kurtaranlardır.

Yabancı bir ülkeye varış

Dört kişilik genç aile ilk olarak Amerika'ya göç etmeyi planlasa da Fransız konsolosun Fransa'ya yerleşme şartıyla Fransız vatandaşlığı teklif etmesi fikirlerini değiştirir. Toulouse kentinin tarihi mahallesi Albi'ye taşınırlar ve burada ayakkabı işine girerler. Missak'ın ismi de Fransa'da

Michel olur.

Ardından başka bir çocukları daha olur: George. Aile ilk geldiğinde kimseyi tanımaz, çevrelerinde de hiç Ermeni yoktur. Yine de 1979 yılında, Missak'ın cenaze töreninde Albi Katedrali insanla doludur. Michel o gün vefat eden büyükbabasının ismini almaktan duyduğu gururla şöyle diyor: “Başarılı bir asimilasyonun daha iyi bir kanıtı olabilir mi?”

Michel'in babası Charles, çokuluslu bir şirketin teknik işler müdürü olur. Kısa bir zaman önce ise Michel, babasının emekliliğinde yaşaması için Fransa'nın güneyinde bir ev yaptırır. Burası, kumdan kale yarışmasının gerçekleştiği plajdan çok uzak değildir, ikili tekrar bir araya gelir.

Farklılık okulu

Küçük yaştan itibaren Michel “uluslararası” konseptin etkisi altında kalır. Büyük büyükbabası neredeyse 20 yılını Amerika'da geçirmiştir. Bu geçmiş durumun her zaman için belirsiz olduğunu bilmek ve özel bir kimliğe sahip olmak onun ufkunu genişletir.

Michel, “Bir mimar olarak benim için” diye anlatmaya başlıyor ve son olarak şöyle diyor:

“Bu ‘farklılık okulu’ benim için her zaman bir avantaj oldu. Diğerlerini dinleyebilme, kendi deneyimlerimi onlarla paylaşabilme ve onların anlaşıldığını hissetmesine neden olan yakınlaşabilme yetim farklı kültürlerden kişilerle çalışmayı benim için çok kolaylaştırdı. Bu tür bir iletişim sadece dile dayanmak zoruunda değil, daha çok iletişimin çekirdeğini oluşturduğunu düşündüğüm seziye ve hayalgücüne dayalı. Ben bu durumda belli bir Ermenilik olduğunu düşünüyorum. Evet, bence var!”

Stefan Schomann

Çorum'dan Amerika'ya: Dünyanın önde gelen müzisyenlerinden Kim Kaşkaşyan

Detroit-Michigan'da Ermeni-Amerikalı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Kim Kashkashian (Kim Kaşkaşyan) dünyanın önde gelen klasik müzisyenlerinden biri olarak dünya çapında ün kazanmasıyla birlikte birçok kişi tarafından 'en yetenekli viyola sanatçısı' olarak kabul ediliyor. 2013'te "Kurtág and Ligeti: Music for Viola" adlı çalışmasıyla "En İyi Klasik Solo Enstrüman" dalında Grammy Ödülü kazandı. Önceki yıllarda ise birçok ödüle aday gösterildi ve 2001 Cannes'da Klasik Müzik alanında orkestra ile yaptığı solo kayıtlı ödüle layık görüldü.

Kim Kaşkaşyan, ünlü Interlochen Sanat Akademisi'ne girdikten sonra Peabody Conservatory of Music ve Philadelphia New School of Music okullarından mezun olur. Kim, çocukken klarnet çalmak ister ancak ailesi için yeni bir enstrüman satın almak çok pahalı olduğundan aileden birinin kullanmadığı bir kemanı çalmaya başlar. O andan sonra dünya Kim için daha da zenginleşir. İlginçtir ki müzisyenler çoğu zaman aile üyelerinin

enstrüman çalabildiği çevrelerde yetişirken Kim için bu böyle değildir. Halası ve babasının evde ve kilisede şarkı söylediğini hatırlayan Kim, ailesindeki ilk profesyonel müzisyendir. Kim bu durumu "Bir yerlerden başlamak gerekiyor" diye yorumluyor.

Kim, birçok ödül almasının yanı sıra popüler İspanyol ve Arjantin şarkılarını zarif bir şekilde icra edişiyle övgü toplamıştır. Bu şarkıların arasında Manuel De Falla'nın "Asturiana" (2006 yılında ECM Records çıkışlı, piyanoda Robert Levin'in olduğu parça) adlı eseri de bulunmaktadır. Ayrıca Arvo Pärt, Alfred Schnittke, György Kurtág, György Ligeti, Krzysztof Penderecki ve Tigran Mansurian gibi çağdaş bestecileri desteklemesiyle takdir toplamıştır. Kim, şu ana kadar 30 albüm çıkarmıştır.

Eleştirmen Tom Manoff, ABD merkezli bağımsız haber radyosu NPR'ye onun hakkında şöyle yazmıştır: "Onun adını duyduğumda aklıma gelen ilk şey 'viyola' değil, duygularla beraber harekete geçen şarkı benzeri müzik kalitesindeki 'şiirsellik'tir."

Gerçekten de Kim, kendine has tarzıyla düzenli olarak dünya üzerindeki en büyük orkestralara (Berlin, New York, Tokyo) ve kuartetlere (Guarnieri, Tokyo) eşlik etmiştir ve YoYo Ma ile Gidon Kremer gibi önde gelen meslektaşlarıyla beraber çalmıştır.

Dünyanın önde gelen müzik festivallerin düzenli olarak katılan Kim, aynı zamanda Indiana Bloomington Üniversitesi ile Freiburg ve Berlin'deki konservatuarlarda ders vermiştir. Kim, 2000 yılından beri New England Konservatuvarı'nda viyola ve oda müziği dersleri de vermektedir.

Kahraman Anastas Efendi

Kaşkaşyan ailesinin geçmişi, komşuların iyiliği ve iradesiyle Soykırım'dan kurtulan birçok Ermeni'nin hikâyesini yansıtır. Bazen hükümet bağlantıları olan nüfuzlu arkadaşlara sahip olmak, ölüm ve yaşam arasındaki ayrımı, Batı'ya kaçabilmek ve acımasız bir kadere terk edilmek arasındaki farkı belirleyebilir.

Kim'in baba tarafından büyükannesi ve büyükbabası, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisindeki Çorum'da yer alan Sungurlu'dan gelir. Büyük-

babası Dikran Huşuşyan, iyi eğitilmiş biri olduğu kadar iyi de bağlantılara sahiptir. Yine Sungurlu'dan olan Rakel Kurkjian (evlenmeden önceki soyadı Aslanyan'dır) ile evlenir ve çiftin iki çocuğu olur: Ardavast ve Mary. Dikran'ın yakın dostlarının arasında önemli bir tüccar olan Yunan Anastas Efendi de vardır. Bugün Anastas Efendi'nin yalnızca ismi hatırlanmasına rağmen ailenin hayatta kalmasında önemli rol oynamıştır.

Anastas Efendi, tehcir başladığında Huşuşyanların tehcir edilme tarihini erteler. Aile birkaç aylığına bir çiftliğin ahırında saklanır. Anastas Efendi nihayetinde Türk hükümetinde iyi konumda olan arkadaşları aracılığıyla Rakel ve Mary'nin ülke dışına çıkmasına yardımcı olur. Rakel'in eşi 1915-1916'da öldürülürken, Rakel ve Mary, Ardavast'ı Müslüman bir erkek çocuğu kılığına sokarak onu Yozgat'tan çıkarır. O yıl kaybedilenlerin arasında Rakel'in üç kız kardeşi de vardır. İki çocuğuyla beraber Ellis Adası'na ulaşmayı başaran Rakel, boncuk işi yaparak ve bir giyim fabrikasında çalışarak geçim sağlayacakları Boston'a gider.

Kim'in anne tarafı Gürün'den gelmektedir ve Soykırım'dan önce Amerika'ya yerleşir. Büyük büyükanne Hannah ile büyük büyükbabası Khachadur'un Mariam adında bir kızları ve Manuel, Harry ve Benjamin isimlerinde üç erkek çocukları vardır. Hala var olan kayıtlara göre Khachadur ve Manuel, St. Lawrence isimli bir gemiyle Ellis Adası'na vardığında sene 1906'dır. Manuel ailenin geri kalanını bir araya toplamak için geri gönderilir. Mariam Kamyran, John Hekimyan ile evlenir. Kızları Elmas ise 1947 yılında Ardavast Kaşkaşyan ile evlenir.

Rakel ve Mary daha sonra dönemin fırsatlar kenti olarak görülen Detroit'e yerleşir. Ardavast ve Elmas'ın ikisi de burada öğretmen olur. Kim ve Dikran Kaşkaşyan isimlerinde iki çocukları dünyaya gelir.

Yemek için müzik

Kim, konser ve ders vermediği zamanlarda sanat yönetmeni olarak görev yaptığı MMF (Music Through Food) aracılığıyla kendi toplumuna yardımcı olur. MMF adındaki yenilikçi ve kar amacı gütmeyen bu örgüt, müzisyenlerin yerel topluluklarda gelir elde ederek açlığa karşı mücade-

le etmesine yardımcı olur. Açlık yardımı yapan ondan fazla örgüt adına verilen konserler sayesinde elde edilen gelirle birlikte 200 binden fazla öğün imkânı yaratılmıştır. Bugüne kadar çeşitli ülkelerden gelen en az 100 sanatçı, ülke genelindeki Music for Food konserlerinde sahneye çıkmıştır.

“MMF, müzisyenlerin müzikleri aracılığıyla somut bir şeyler yaratabildiği, sanatçı ve izleyici arasında sivil sorumluluk atmosferi oluşturan bir araçtır” diyor Kim.

New York, Boston, Cleveland, Los Angeles ve Chicago dinleyici kitlesi, bağış için teşvik edilir ve verdikleri bağışlarla kaç kişilik gıda yardımı yapıldığına dair bilgilendirilir.

“Bu, ihtiyacı olanlarla bağlanmanın bir yolu” diyen Kim, açlığın Amerika'da en az dillendirilen büyük sorunlardan biri olduğunu söylüyor.

Ailesinin korkunç 1915 olaylarında yaşadıklarını da “Bazı şeylerin başka bir şekilde cereyan etmesini dilerdik... Ne de olsa büyük annem eşini kaybetti. Ancak çocuklarını kurtarabildi” sözleriyle değerlendiren Kim, kısa bir durgunluğun ardından sözlerini şöyle sonlandırıyor: “Minnettar olacak çok şeyim var.”

Christopher Atamyan

Kurkjian ve Aslanyan ailesi: Rakel annesinin kucağında

Şarkıcı, söz yazarı ve prodüktör Micheal Omartyan

Illinois doğumlu şarkıcı, söz yazarı ve prodüktör Micheal Omartyan 40 yıla yakın süredir müzik endüstrisinin öne çıkan isimlerinin arasında yer alıyor. Aralarında “Yılın Klavyecisi” ve “Yılın Prodüktörü” de olmak üzere birçok kez Grammy ödülü kazanan Omartyan, 1970’lerden 1990’lara kadar geçen sürede her on yılda bir birinci sıraya yerleşen kayıtlar yapmasıyla müzik tarihinde önemli bir yere sahip.

Micheal Omartyan 1993 yılından beri Nashville’de yaşıyor. Belmont Üniversitesi’ndeki Müzik İşletmeciliği alanında ilk yüksek lisans programı yapılmasına yardımcı olmasının yanı sıra Seslendirme Akademisi Yönetim Kurulu’nda yer almaktadır. Omartyan aynı zamanda Clint Black, Michael Bolton, Dolly Parton, Debby Boone, Christopher Cross, Whitney Houston, Rod Stewart, Roberta Flack ve Trisha Yearwood gibi sanatçıların albümlerini hazırlamıştır. 1980’de yine Micheal tarafından hazırlanan ve Christopher Cross’un kendi ismini verdiği albümü, Grammy Ödülleri’nde 10 dalda aday gösterilmiş, üç dalda ödüle layık görülmüştür.

Micheal temelde Hristiyan müziğine odaklanmış olmasına rağmen diğer müzik alanlarında da etkisi muazzamdır: 1985 yılında Micheal Jackson ve Lionel Richie’nin Afrika için yazdığı ve birçok ünlünün birlikte seslendirdiği “We are the World”ün aranjörlüğünü yapmanın yanı sıra parçanın klavyeciliğini de yapmıştır.

Micheal, 1991 yılında Amy Grant’in “Heart In Motion” isimli albümüyle Grammy Ödülleri’nde “Yılın Albümü” kategorisinde aday gösterilir. Bunu 1995 yılında Vince Gille’in “When Love Finds You” parçası ve Garry Chapman’ın “The Light Inside” albümüyle “Yılın Country Şarkısı” ve “Yılın Gospel Müzik Albümü”* kategorilerinde aday gösterilmesi takip eder. Yine 1994’te Micheal’in “Atlanta Reel” adlı eseri Atlanta Olimpik Oyunları’ndaki yüzme etkinliklerinde tema parçası olarak kullanılır.

Micheal’in ödül alan diğer çalışmaları da vardır. Animasyon filmi “The Prince of Egypt”ta kullanılan Amy Grant’in söylediği “Rivar Lullaby” adlı şarkısı, Deane Carter’in “Anatastasia” filminde kullanılan “Once Upon a September” adlı parçası, Donna Summer’ın “She Works Hard For Her Money” adlı şarkısı ve Chriptopher Cross tarafından söylenen ve ismini filmin adından alan “Arthur” adlı parça “Yılın En İyi Şarkısı” kategorisini kazanmıştır.

Müzik kulağı

Micheal’in müzik hissi çok erken yaşlarda olgunlaşır. Micheal henüz üç yaşındayken, annesi onun evin içinde mobilyalara vurarak ve mırıldanarak sesler çıkardığını fark eder. Ailesi Micheal’in müzik eğitimi alması kararını verene kadar teyzesi Rose, evindeki piyanonun başına geçer ve ona saatlerce eski şarkılar çalar.

Babası akordiyon sevdiğinden Micheal’in okulda piyano ve bateri çalmayı öğrenmeden önce dört yaşında üzerinde nota öğrenmeye başladığı ilk enstrüman akordiyon olur.

Micheal kısa süre içerisinde kendisini boş zamanlarında orkestra ekibi için çok sayıda beste yaparken bulur. “Illinois Yılın Vurmalı Çalgı Sanatçısı” ödülünü alması Micheal’ı Chicago Senfoni Orkestrası Yaz Programı’n-

da çalmasına vesile olur. Oscar Peterson, Art Tatum, Count Basie, Dizzy Gillespie and Buddy Rich gibi çoğunlukla caz sanatçıları onun etkilendiği ilk sanatçılar olurken bunu 60'larda yükselen İngiliz müziği takip eder.

"19 yaşımıdayken The Beatles hayatımı çok etkiledi" diyen Micheal, sözlerini şöyle sürdürüyor:

"Bu, bana pop müzik dünyasının kapılarını açmıştı... Bütün detaylarıyla incelediğim parçaların Los Angeles, New York, Nashville ve İngiltere'nin farklı bölgelerinde yapıldığını fark ettim... Chicago'da ticari amaçlı kayıt çok az yapıldığından, 20 yaşımıdayken biriktirdiğim 2.000 dolarla hiçbir beklenti olmaksızın gençliğin verdiği idealist heyecanla Los Angeles'a gittim."

Eğlence sektöründekilerin tersine mütevazı ve maneviyata önem veren bir kişiliğe sahip olan Micheal, olağanüstü başarısını sürpriz olarak karşılıyor:

"Tüm bunlar asla beklemediğim türden bir nimet. En başından beri her şeye açık olarak kıdemli müzisyen ve yapımcılar tarafından mütevazı olmayı, başlamak için hiçbir çıkar olmadan çalışmayı istemeyi ve işbirliği yapmayı öğrendim. Her bir deneyim öğrenmek için fırsattı... Sonra ABC Dunhill Records'tan Steve Barri, 1974 yılında şansını deneyerek beni A&R departmanında işe aldı. Beni yapımcı ekibine alan Barri'nin başarımda çok önemli bir yeri vardır ve sunduğu fırsatlar için ona minnettarım. Onunla sürekli stüdyodaydık ve kayıt yapıyorduk."

Büyük, Ermeni bir aile

Micheal, Evanston'da büyürken Chicago'da büyük bir Ermeni topluluğu vardır. Micheal; teyzeleri, amcaları, Annette ve Linda adındaki iki kız kardeşi, kuzenleri, Ermeni Ortodoks Kilisesi ve yaz aylarında gidilen piknikler ve toplanmalar sayesinde ailesine ve kökenlerine bağlı kalır. "Kültür benim için her yerdedi" diye hatırlıyor Omartyan.

Akrabalarıyla Ermenice, arkadaşlarıyla ise İngilizce konuşan Micheal, Amerika'da büyüyen birçok kişi gibi dilini unuttur.

"Şimdi çok az Ermenice anlıyorum ancak cümle kuramıyorum" diyor Micheal üzülerek. Micheal'ın büyük annesi Caironi Keşişyan 1915 Ermeni Soykırımı'ndan kurtulan kişilerden biridir. O dönem eşi ve iki kızıyla birlikte Türkiye'de yaşar. Ancak Eşi, ilk tehcir başladığında kaçınılmaz olan ölümden kurtulmak için aileyi terk ederek kaçar ve Micheal'ın büyük annesini geride bırakır. Micheal büyük annesini, tanrı korkusu olan ve düzenli olarak ilahi söyleyen ve İncil okuyan bir kadın olarak tanımlıyor.

Micheal, büyük annesinin 1915 olayları hakkında kendisiyle hiç konuşmamasına rağmen ailenin diğer üyelerinden Osmanlıların Caironi'nin en büyük kızını öldürdüğünü biliyor. Carioni'nin en küçük kızı Rose ise battaniyelerle örtülü bir çuvalın içinde saklanarak kurtulur.

Micheal, şöyle diyor:

"Büyük annemin nasıl kurtulduğunu bilmiyor olmama rağmen yaşananları onaylamayan Türk Müslümanlar olduğunu ve büyük annemin Türkiye'den ayrılmasında onların yardımı olduğunu düşünüyorum."

Caironi ve Rose hiç de kolay olmayan bir yolculuğa çıkar ve ABD'deki Ellis Adası'na gelir.

Gemide yaşanan "pembe göz" (ya da ona benzer bir enfeksiyon) salgını nedeniyle Ellis Adası yetkilileri geminin Avrupa'ya yeniden dönmesini ister. Ancak Cairona'yı karşılamaya gelen bir akrabası, gemiyi kıyıda tutan zincirlere tırmanır, iki mültecinin (Caironi ve Rose) serbest bırakılması için yetkilileri ikna eder (İşin içerisinde para olup olmadığı ise kimse tarafından bilinmez).

Sonrasında Caironi ve Rose Evanston'a geçer ve Caironi burada yeniden evlenir, Micheal'ın annesi Sophie ve dayısı Richard'ı dünyaya getirir.

Micheal'ın Caironi'ye dair anıları sevgi dolu: "Cumartesi günleri onu ziyarete gittiğimizde hemen mutfağa gider, leziz bir şiş kebab ve pirinç pilavı yapıverirdi. Yoğurt yapışını hala hatırlıyorum. Ayrıca en iyi lahmacunu o yapardı."

Caironi hayatı boyunca yedi kez kalp krizi geçirir, her birini atlattıysa başarır. "Yaşama arzusu ve bize duyduğu sevgi gerçekten çok güçlüydü" diyor Micheal şaşkınlıkla.

Yeniden doğuş

Micheal, bir Hristiyan olarak yeniden doğmuştur ve dinini, ana akım müzik işletmeciliğindeki kurtlar sofrasından bir süreliğine uzaklaşarak verdiği bir ara olarak görmektedir. “İnancımı çok ciddiye alıyorum. Seküler müzik yaptığım dönem, Hristiyan sanatçılarla çalışarak zaman geçirmek de benim için doğaldı. Onlarla çalışmayı; insanların aşırı rekabet etmediği, daha yüksek bir amaca hizmet etmediği ve nefes alabildiğim bir alan olarak görüyordum” diyor Micheal.

Micheal’in müzik dışında bir tutkusu daha var: Trenler. “Evimizdeki bir odada tren yolu modeli inşa etmişim. Fakat hiçbir zaman bitmedi ve bu yüzden hala aklımda ve üzerinde düzenli olarak çalışmam için motive ediyor” diyor Micheal gülerek.

Micheal, başarılı bir yazar olan eşi Stormie ile birlikte Nashville’de yaşıyor. Christopher ve Amanda adında çocukları var.

“Christopher ve eşi Paige, bana ve Stormie’ye çok güzel iki kız torun verdiler: 21 aylık Scarlet ve beş aylık Juliette. Kızım da evli ve Dallas’ın batısında yaşıyor ve eşiyle birlikte sağlık alanında çalışıyor” diye söylüyor gururla ve ekliyor: “Onlar bize torun vermediler... Henüz!”

Christopher Atamiyan

*Gospel Müziği, Siyah Amerikalılara özgü dini müzik türüdür

Maraş’tan Amerika’ya: Çağdaş sanatçı Lucie Abdalyan

Çok yönlü bir sanatçı olan Lucie Abdalyan, Ermeni Ulusal Sinema Ödülleri’nde “En İyi Aktris” seçilmiştir ve çağdaş sanat çalışmalarından ötürü Celeste Ödülü’nü kazanmıştır. Yaptığı şeye duyduğu sevgiden ötürü şu an olduğu kişidir. New York’ta insanlık ve kültürden etkilenen dünyevi ve özgür ruhlu yaşantısı, şöhrete ulaşma inadından ziyade rastlantıların bir sonucudur. Gençliğinde deneyimlediği savaşın ve zorunlu göçün tüm çirkinliğine rağmen sanatın güzelliğini merkez alarak kendisine bir yaşam kurmuştur.

Lucien, Beyrut’ta doğduğunda savaş yaşanmaktadır, ailesinin evine bombalar düşmektedir. Babası Zaven Abdelyan’a yönelik suikast girişiminin ardından anne ve babası ülkeden ayrılmayı tercih ederek Kanada’da bulunan Montreal’e geçer. Burada büyür ancak onun için bir şeyler hep eksiktir. O yüzden Kanada’da eğitimini bırakarak ABD’nin batı kıyısına taşınır. Yerleştiği Güney Kaliforniya’da eğitimini tamamlar.

Mezun olduktan kısa bir süre sonra kendini San Francisco’da bulur. İşte, ilk olarak burada resim yapmaya başlar. Bunu ünlü olmak istediği

veya yetenekli olduğu için değil de yaratıcılıkla geçen bir araya ihtiyaç duyduğu için yapar. Resim yapmak işini görür.

Ölüme terk edilmek

Lucie aynı zamanda Soykırımı'ndan kurtulan bir Ermeni ailedendir. Aile, nesilden nesile anavatanlarından coğrafi olarak uzaklaşsa da bu kültürel açıdan öyle olmamıştır. “Evde sadece Ermenice konuşmamıza izin veriliyordu” diyor Lucie. Bu, babasının kuralıdır.

Tamamıyla Ermeni bir evde büyümesine rağmen Soykırım konusu evde çok az konuşulur.

Lucie, Soykırım'ı duyduğunda beş yaşındadır. “Travma geçirmişt看 ve bir daha o konu hakkında bir şey duymak istememişt看” diyor Lucie.

Büyük annesi Hrantuhi ile Suriye kenti Şam'da evlendikten yedi yıl sonra zatürreden ölen büyükbabası Mihran'la hiçbir zaman tanışma fırsatı bulamaz. Çift Kayseri ve Maraş'tan gelir. Mihran'ın yaşamını yitirmesinden önce iki çocukları olur: Alice ve Rose Mississyan. Baba tarafından büyük annesi Lucine Kiziryan ise Hadop Abdalyan ile Lübnan'da evlenir. Üç çocukları olur: Hampartsum, Vany ve Zaven Garabed.

Lucie, belki de Soykırım'ı bilmediğinden ötürü babaannesinin öfkesini anlayamaz. Lucie, gençken onunla anlaşamaz. Yaşı ilerlediğinde ise büyükannesine tecavüz edildiğini, sokakta çıplak bırakıldığını, onlarca ölü bedeninin altında saklandığını için kurtulabildiğini ve hastalandığını öğrenir. O, tek başına yürüyerek Şam'a ulaşmıştır. Kendine orada bir hayat kurmaya başlar. Lucie, aralarındaki sorunlara rağmen büyükannesinin yaşadığı dehşeti kavradıktan sonra onu anladığını ve onu sevmeye başladığını söylüyor.

Tutulmak üzere verilen bir söz

Lucie'nin anne tarafının geçmişi dramatik olduğu kadar tüyler ürpertici de. Büyük büyükdedesi Messiah Misisyan, Maraş'ta doğar. Burada bir kilim fabrikası vardır ve Türkler köyü işgal ettiğinde aile yadigârı büyük bir kilimi almak ister. Aile Protestan'dır ve kilim, birçok Ermeni kiliminde

olduğu gibi İncil'deki hikâyeleri anlatır. Kilimi vermemesinin cezası köydeki tüm Protestan Ermenilerin infazıdır. Messiah, kilimi onlara bırakır.

Lucie, dünyaca ünlü Tufenkyan Kilimlerinin sahibi James Tufenkyan'dan kilimi bulmasını rica eder. Bu, onun, anneanesi ölmeden önce ona verdiği bir sözdür ve sözü yerine getirmeyi hala istemektedir.

Soykırım sırasında ailesinin her iki tarafı da kendini Şam'da bulur ve son olarak Lübnan'a yerleşirler.

Yeni bir başlangıç olarak sanat

Lucie'nin bir arkadaşı, resimlerini San Francisco'daki bir sanat yarışmasına göndermesini tavsiye eder ve o da bu tavsiyeye uyar. Lucie, yarışmayı kazanır. İşte o zaman sanatın hobiden daha fazlası olabileceğini anlar ve zanaatını daha ciddiye almaya başlar. Resim yaptıkça yapar ve evinde birçok eser birikmeye başlar. Ancak tuvalin üzerindeki dünya anlatmaya çalıştığı şeyler değildir. Tüm resimlerini çöpe atar. Abdalyan, her şeye yeniden başlayacaktır.

İlk başlarda Ermenistan'ın Lucie'nin hayatında çok yeri yoktur. Daha çok eğitim almaya, sanat kariyerini ilerletmeye ve küçük kızını büyütmeye odaklanmıştır. Bu durum, teyzesi Ruth Kupenyan onu Ermenistan'a davet edene kadar devam eder.

Ve âşık olur.

Köprücük kemiği üzerindeki Aramice dövmesi ve sık giyimiyle her yerde dikkatleri üzerine çekebilecek biridir. Ancak bu, özellikle de Erivan için geçerlidir.

Görünüşi kentte sıradan bir görüntü olmamasına rağmen burada kendini evinde hissediyor. Kendisiyle barışıktır ve böyle olduğu kolayca fark edilebilir.

Ermenistan'a rahatlamak, düşünmek ve yeniden enerji toplamak için gelir. New York'un canlılığı heyecan vericidir ancak aynı zamanda yorucudur. Erivan onun zihnini dinlendirdiği yerdur. Burada insanlarla bağ kurar, arkadaşlar edinir ve hali hazırda var olan arkadaşlık bağlarını güçlendirir. Bu yüzden de büyük aile yemeği davetlerini reddediyor. O, gelenek, göste-

riş ve seremoninin hâkim olduğu büyük buluşmalardan ziyade etkileşimde bulunmak için toplanan küçük grupların samimiyetini tercih ediyor.

Ermenistan'ın da kendine özgü zorlukları vardır ancak burada ürettikleri, yaratıcı atmosferin bir simgesidir. Burada, tercih ettiği resimlere ya kısıtlı ya da hiç erişimi yoktur. Abdalyan buna yaratıcı bir çözüm bulmuştur: Makyaj ürünleri. Beraberinde getirdiği tırnak ojesi ve göz kalemini papirüs üzerine kız resimleri çizmek için kullanır.

Şimdiki zaman ve ötesi

Lucie ressam olarak başlamış olabilir ancak onun yaratıcılığının sınırları yok. Tek bir araç onun için yeterli değil. O, fotoğraflar çekiyor, kostümler tasarlıyor ve aktrislik yapıyor. Hatta ona göre en büyük başarısı “Ca-ucho” filmindeki performansıyla Ermeni Ulusal Sinema Ödülleri'nde “En İyi Aktris” ödülüne layık görülmesidir. Ödülü aldığı için hem şaşırmıştır hem de minnet duymuştur: “Olacağını asla düşünmediğim bir şey başıma geldi” diyor Lucie.

Bu Ermeni kadın için Ermeni olmak tarihe değil, şimdiye ilişkindir. Ermenistan'dayken, Ermeni arkadaşlarıyla bir aradayken ne hissettiğine ilişkindir. Tarih onu, yaşamını, görünüşünü ve ilgi alanlarını şekillendirmiştir ancak şimdiki zamanda yaşayan, şu an ile ilgilenen biridir.

Bu, geleceğe güvenen birinin yaşantısıdır.

Katlanılmaz olana kendini ezdirmeyen, dünyadaki kötüyü bilen ancak iyiliğin galebe çalacağını bilen biridir. Bu kişi, dayanılmaz bir trajediden kurtulanlara bakarak, “Onların mağdur değil, kahraman olduklarına inanıyorum” diyen Lucie Abdalyan'dır.

William Bayramyan

Korku duymayan insanlar ve geleceğe dair bir umut – Vagan Egiazaryan

Vagan Egiazaryan şuna inanıyor: “Ne Ermenistan ne de Türkiye haritadan kaybolacak. Biz komşuyuz ve uzlaşmaya eninde sonunda ulaşılacak. Türkiye toplumunun bir gün Ermeni Soykırımı'nı kabul edeceğinden eminim.”

Annem tarafından atalarım Osmanlı Türkiye'si'nde yer alan Marmara Denizi kıyısındaki İzmit şehrindenmiş. Katliamların yaşandığı o günde, büyük büyükbabam Grigor ve kardeşi Karapet çatı katında oynuyormuş. Bu oyun onları ölümden kurtarmış, ancak dehşet verici olaylara tanıklık etmelerine engel olamamış: Askerler eve girip annelerini, babalarını ve büyükannesi ile büyükbabasını öldürürken yerdeki çatlaklardan izlemişler yaşananları. Çocuklar dışarı adım atmaya korkmuş ve ancak askerler evi terk edip komşular koşarak geldiğinde saklandıkları yerden çıkmaya cesaret edebilmiş. Çocukları birçok Ermeni mültecinin toplandığı Atina'ya gönderme olanağı doğana dek çocuklara gizlice bakılmış. Sonrasında bir yardım örgütü onları kanatlarına almış ve onlara Ayotsyan soyadını vermiş. Çocuklar o güne kadarki soyadlarını bilmiyormuş.

Büyük büyükbabamı ve kardeşini kurtaranların ne isimlerini ne de nereli olduklarını biliyorum; kurtaranların Türk olması da mümkün. Burada önemli olan, dünya öfke, nefret ve korkuyla dolup taşarken korku duymayan insanlar olması, o insanların iki küçük erkek çocuğuna el uzatması.

Sonrası zaten film gibiymiş. Çocuklar büyümüş ve Bulgaristan Krallığı'ndaki Yanbolu kentine taşınmış. Grigor, burada zengin bir Ermeni aile-

sinden gelen büyük büyükannem Mary Damatyan ile tanışmış. Damatyanlar da mülteciymiş; fakat Soykırım yaşanmadan önce uzun bir süre Bandırma’da, sonra da İstanbul’da yaşamış. Orada birçok fabrikaları varmış. Mary’nin ailesi 1915 yılındaki katliamlar başlamadan önce Bulgaristan’a geçebilmeyi başarmış. Diğer akrabaları ise ya zamanında geçmemiş ya evlerini ve eşyalarını bırakmak istememiş ya da tehlikenin yaklaşmakta olduğunu düşünmemiş. O yüzden arkada kalmışlar. Çoğu evlerinde ölürlen, geri kalanı o ‘huzurlu tehcire’ maruz kalmış. Mezopotamya çöllerine yemek ve su olmadan yürümeye zorlanmışlar. Aralarında çok güzel bir kadın olan büyükannemin kuzeni Lusaber de varmış.

“Huzurlu tehcir” edilenlerin çoğu yollarda yaşamını yitirmiş.

Ancak Lusaber şu anki Irak’ın kuzeyi olan yere ulaşabilmiş. Orada, Süleymaniye kentine çok da uzak olmayan bir yerde muhafızlar onu bir Arap’a satmış. O günden sonra da ona dair hiçbir iz bulunamamış. Olayın üstünden sadece birkaç gün geçmesinin ardından askerler karavanda kalan neredeyse herkesi katletmiş.

Mary’nin ailesi ayrılırken yanlarına birikimlerinin birazını alabilmiş; onla da biraz olsun rahat bir yaşam sürebilmek için kuaför salonu zinciri açmış. Bu yüzden Hakop ve Tagui Damatyan uzun zaman boyunca, kızlarının yoksul olan büyük büyükbabamla evlenmesine karşı çıkmış. Ancak Mary’nin Ermeni biriyle evlenmesini isteyen çift için Yanbolu’da yeterli sayıda damat adayı yokmuş. Grigor ve Mary sonunda evlenebilmiş. Ermenistan’a Yardım Komitesi’nde etkin bir rol oynayan çift, İkinci Dünya Savaşı’nda Nazilere karşı gerilla birimiyle beraber savaş vermiş, 1946 yılında da ata toprakları Sovyet Ermenistanı’na yerleşmiş.

Bir keresinde Ermeni heyetiyle Moskova’daki uluslararası askeri müzik festivali Spassky Tower’a gitmiştim. Orada geleneksel Osmanlı mehter orkestrasından Türklerle sohbet etme fırsatı buldum. Konu atalarımıza geldi.

Onlara büyük büyükannem ve büyük büyükbabamın Osmanlı dönemi Türkiye’si’nden olduğunu söyledim.

Sözlerime “Ermeni Soykırımı öncesi orada yaşıyorlardı” diyerek devam ettim. Biraz durdum; müzisyenlerden birinin cümlemi Türkçeye çevirmesini bekledim. Ancak çeviren kişi bana Türkçede ‘Soykırım’ kelimesini na-

sıl söyleyeceğini bilmediğini söyledi. Üniversite eğitimimden dolayı ben biraz Türkçe biliyordum. Aradığı kelimenin ‘soykırım’ olduğunu belirttim. Sohbetin rahatsız edici gerçeğinden saklanmanın imkansız olması için birkaç kez de yineledim ‘o’ kelimeyi.

Müzisyenlere Grigor, Karapet ve Mary’den bahsettim. Bazı Türkler benle konuşmayı bıraktı. Ancak aralarından bazıları daha dostça ve yakın davrandı. Benimle empati kurdular ve gözlerinden anladığım kadarıyla atalarının suçlarından pişmanlık duyuyorlardı. Bu, beni sevindirdi.

Gomidas Vartabet

24 Nisan 1915 Cumartesi günü aralarında gazeteci, sanatçı, siyasetçi, avukat doktor ve din adamlarının da bulunduğu Ermeni aydınları tutuklanarak Haydarpaşa'dan trenle -birçoğunun bir daha dönemeyeceği- uzun bir yolculuğa çıkartıldı. Çocukluğundan itibaren bütün enerjisini müziğe adayan Gomidas Vartabet'in de kapısı o gece çalınanlar arasındaydı. Bu yolculuk, Gomidas'ın yaşamını ikiye ayıracaktı: İnsan doğasının vazgeçilmezi olan müzik ve suskunluk dönemi.

Ermeni, Türk ve Kürt müziği adına önemli çalışmalar yapan Gomidas, doğduğu Anadolu topraklarında ne yazık ki yeterince tanınmıyor.

Gomidas, Anadolu'da mesafe tanımaksızın köy köy dolaşarak, halkların söylediği müzikleri toplayan ve notaya geçiren ilk sanatçıdır.

1869 yılında Kütahya'da Soğomon Soğomonyan (sonradan Gomidas ismini alır). Çocukluğu kederli ve yoksunlukla geçer. Annesini daha bir yaşından küçükken kaybeden Gomidas, babasının işleriyle meşgul olma-

sından dolayı büyük annesi tarafından yetiştirilir.

Gomidas, 7 yaşındayken bölgedeki ilkokulu bitirir bitirmez babası onu eğitime devam etmesi için Broosa'ya (Bursa) yollar. Fakat uyum sağlamak zorluk çektiği için dört ay sonra tekrar Kütahya'ya dönen Gomidas, kısa bir süre sonra da babasını kaybeder.

1881'de daha 12 yaşındayken Kütahya'da G. Dertsakyan adında bir papazın Echmiadzin'e psikopos olarak atanmasıyla birlikte, sesinin güzel olması sebebiyle Gomidas da psikoposla birlikte yeni kurulan ruhban okuluna eğitim almak için Echmiadzin'e gider.

Kütahya'da Ermenice konuşmak yasak olduğundan sadece Türkçe konuşabilen ve okuldaki öğrencilerle tanışma esnasında "Ermenice konuşamıyorum, fakat isterseniz size Ermenice şarkı söyleyebilirim" diyen Gomidas, ince soprano sesiyle Sharakan'ı (bir kilise ilahisi) anlamaksızın seslendirir.

"Gomidas, narin, zayıf, solgun, düşünceli ve nazik bir çocuktur. Genellikle çamaşırlanenin beton zemininde uyurdu" diye tanımlıyor Gomidas'ın sınıf arkadaşı.

Kısa bir sürede Ermenice'yi kusursuzca öğrenen Gomidas, Ermeni nota sisteminde de ustalaşıp müzik hocası olur.

Ermeni kilise ilahilerini ezbere bilen Gomidas, rahip olmaya karar vermesi üzerine 1890 yılında "Sargavak" mertebesine ulaştıktan sonra 1893 yılında da "Apeğa"lıya yükselmesiyle 7. yüzyılda yaşamış Ermeni halk ozanı Katolikos Gomidas'a atfen Gomidas ismini alır.

Bir müzik ustası

1895'te de papaz anlamına gelen Vartabet ünvanına layık görülür.

Gomidas, 1896-99 yılları arasında dönemin Katolikos'un izniyle Almanya'ya müzik eğitimine giderek Berlin'de müzik tarihi ve teorisi, enstrüman bilgisi üzerine dersler alır. Aynı zamanda piyano, kompozisyon, orkestrasyon üzerine kendini geliştiren Gomidas, doğu müziğine olan birikimine çok sesli batı müziği uzmanlığını da ekler. Gomidas, Berlin'de müzik eğitimi aldığı sırada felsefe, estetik, genel tarih ve müzik tarihi üzerine

dersler de alır.

Gomidas, Eylül 1899'da Echmiazdin'e döner dönmez müzik faaliyetlerine devam eder. Özellikle Anadolu'da köy köy gezerek 4000'den fazla Kürtçe, Ermenice, Farsça, Türkçe ve Arapça şarkı ve türküleri derleyerek notaya geçirmesinin yanı sıra bu şarkılar üzerine makaleler yazarak dünyanın bir çok yerinde konferanslar verir.

Gomidas'ın yaptığı derlemeler sayesinde bu coğrafyada söylenen bir çok halk türkülerinin günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak ne yazık ki Gomidas'ın yaptığı 4000'den fazla derlemeden yalnızca 1200'ü günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Gelen teklifler üzerine 1910 yılında çalışmalarına İstanbul'da devam eden Gomidas'a Pera'da bir ev tahsis edilir. Bir yıl gibi kısa bir sürede 300 kişilik Kusan Korosu'nu kuran Gomidas, önemli konserler verdi ve İstanbul'da içlerinde Halide Edip Adıvar, Mehmet Emin Yurdakul, Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi önemli sanatçıların ve bürokratların bulunduğu ciddi bir hayran kitlesi olur.

Övgüden sürgüne

Jön Türkler kuşağının önde gelen edebiyatçılarıyla yakın ilişkileri olması dolayısıyla düzenlenen ev toplantılarına sık sık davet edilir. Gomidas'ın verdiği konserlere katılanlar ve konuşma yapanlar arasında dönemin İçişleri Bakanı Talat Paşa ve Savaş Bakanı Enver Paşa da vardır. Şehzade Mecid Efendi'nin de Gomidas'ın hayranlarından olduğu, konserlerine katıldığı ve Gomidas'ı saraya davet ettiği bilinmektedir.

Gomidas'ın 1915 yılının Mart ayının sonlarında Türk Ocağı'nda verdiği konserden hemen önce Hamdullah Suphi'nin yaptığı konuşmada Gomidas'tan övgüyle bahsedilir. Ermeni bir doktor olan Hovhannes Manugyan, H. C. Siruni'ye yazdığı mektupta kendisinin de katıldığı o geceyi şöyle anlatmaktadır:

“Konukların araba kafilesi gelmeye başladı. Salon tıklım tıklımdı. Prens, Talat Bey ve diğer yüksek hükümet görevlileri oradaydılar. Yazarlar, bilim insanları ve Müslüman din adamları teker

teker geldiler. Teşrifatçı Hamdullah Suphi (davet sahibi ve derneğin yöneticisi), Gomidas'ı takdim etti ve “Bu Anadolu çocuğu, Ermeni din adamı, adanmışlığıyla ve çalışkanlığıyla Ermeni müziğini kanatlandırdı. Rahatı ve lüksü önemsemeyip zamanını köylerde halk şarkıları toplayarak geçirdi. Ve bu şarkıları Ermeni mirasının bir parçası olarak sundu. Bizim din adamlarımız da aynı şeyi yapsaydı, Türk milletinin duyarlı kalbinin ve düşünen zihninin değerini yükseltebilecek ne hazineler bulacaklarını merak ediyorum. Gerçek şu ki Ermeni milleti, kültürel hayatımızın sınırında durmaktadır. Nereye giderseniz gidin, Anadolu'nun her köşesinde Ermeni zekâsı ve eli, sizi selamlayıp ‘Ben buradayım’ diyecektir. Sevdiklerinizin incelikle oyulmuş mezar taşları Ermeni ustaların eserleridir. Tıp okulunun kurucuları ve bilimsel kitapların yazarları da Ermenilerdir. Bugün yüzyıllardır birlikte yaşadığımız insanlardır.” dedi. Sonra Gomidas piyanonun başına oturdu ve çalıp söyledi. Salon, tezahürat ve alkışlarla yankılandı. ‘Tanrı onu kem gözlerden korusun’ bağırışını da duyabilirdiniz.”

Gomidas, Jön Türkler ve saray çevresinin merceğinde olmasına rağmen 24 Nisan 1915 Cumartesi günü hayatının akışı tamamen değişir. İstanbul Emniyeti'nin uzun süredir hazırlığını yaptığı operasyon 24 Nisan'da başlar.

Polis şeflerinin izinlerinin kaldırıldığı 24 Nisan günü Ermeni cemaatinin önde gelen siyasi liderleri ve aydınları tutuklanır. Tutuklanan 235 Ermeni aydın İstanbul merkez hapishanesine götürülür ve ilerleyen günlerde tutuklananların sayısı 700'e ulaşır. Hapishanede birkaç gün tutulduktan sonra aydınlar Haydarpaşa Garı'na götürülür ve bir daha hiçbir zaman dönemeyecekleri ve dönebilenlerin hiçbir zaman eskisi gibi yaşayamayacakları bir yolculuğa çıkarılır.

Tutuklanan Ermeniler Çankırı ve Ayaş'a gönderilir. Bu iki merkez, Anadolu'nun iç kesimlerinde Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler olması dolayısıyla özellikle seçilmiştir. Çankırı ve Ayaş'a ulaşan 174 Ermeni hiçbir yargılama yapılmadan öldürülür. Gomidas Vartabet de tutuklanıp Çankırı'ya götürülen kişiler arasındaydı. Çankırı'ya vardıklarında gelen

bir telgrafta, Gomidas'ın da içinde olduğu 8 kişiye dönüş izni verildiğini yazıyordu. Gomidas'ın dönüş izninin nasıl çıktığı konusunda kesin bir bilgi olmasa da yakın ilişkileri olduğu bilenen Halide Edip ya da Mehmet Emin gibi isimlerin aracılık yaptığı iddia ediliyor. Yine kendisini defalarca saraya davet etmiş olan şehzade Abdülmecid Efendi'nin bu kararda rol oynamış olması ihtimalinin yanı sıra dönemin ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu büyükelçisi Henry Morgenthau'nun girişimiyle geri gönderildiği de iddiaları arasında. Morgenthau, daha sonra yazdığı anılarında isimlerini vermediği yedi Ermeni'yi tehcirden kurtardığını anlatmaktadır.

Suskunluk dönemi

Gomidas bu telgraf sayesinde 15 Mayıs'ta İstanbul'a döner. Fakat diğer tutuklulara kıyasla çok kısa sayılabilecek, 15 günlük sürgün Gomidas'ın hayatını derinden etkiler.

Yolculuğun başında güçlü durup herkese moral verdiği söylenen Gomidas'ın, yolculuk esnasında bir süre sonra korku ve tedirginlik duyarak tuhaflaştığı söylenmektedir. İstanbul'a döndükten sonra da bu davranış değişiklikleri devam eder ve çevresindekiler onun için endişelenmeye başlar.

1916'da sağlığı kötüye gitmeye başlar. İlaç tedavisiyle neşesini toplamış ve tekrar çalışmaya başlamışsa da bu iyileşme çok kısa sürer, hastalığı gittikçe Gomidas'ın hayatını daha çok zorlaştırır.

Ekim sonunda Gomidas, Lape (La Paix) Hastanesi'nde tedavi görmeye başlar. 1919'da ise daha iyi bir tedavi göreceği umuduyla Paris'e götürülür.

Müziğe olan aşkı ile sürekli tutkuyla derlemeler yapan, insanlarla konuşan, neşeli ve çalışkan Gomidas'ın artık hastaneye gelen dostlarını ve ziyaretçilerini kabul etmediği, hayatının son 18 yılında insanlarla konuşmayı tamamen kestiği söylenir.

22 Ekim 1935'te hastanede hayata gözlerini yumduğu güne kadar müzikle tüm bağı koparmıştır.

Naaşı 1936'da Sovyet Sosyalist Ermenistan'a getirilir ve Erivan'da büyük bir törenle defnedilir.

Bugün Ermenistan'da Ermeni milli müziğinin kurucusu kabul edilen

Gomidas büyük kitlelerce tanınmakta, sevilmekte ve yaşatılmaktadır.✓

Erivan'da hayatı ve çalışmalarının sergilendiği bir müze, adını taşıyan bir anıt ve konservatuarın bahçesinde büyükçe bir heykeli bulunmaktadır.

Doğrudan müzikle ilgilenmese dahi Ermenistan'da Ermeni müziği hakkında konuşacağınız herhangi birinin lafı Gomidas'a getirmesi neredeyse kaçınılmazdır. Ermenistan'da onun müziğe katkılarından övgüyle söz edilmesine rağmen doğduğu, müzik topladığı, konserler verdiği, dostluklar kurduğu bu topraklardaki insanların hafızalarından büyük ölçüde silinmiştir.

Cansu Gürkan & Tuğçe Özdemir (Karakutu Derneği)

H. C. Siruni, "Gomidasi Hed" (Gomidas'la), Echmiazdin , Mart 1968
Aram Andonyan, "Gomidas Vartabed ile Çankırı Yollarında", Belg Yayınları, İstanbul: 2012

TEŞEKKÜR

Bu kitaba katkılarıyla destek veren
Canan Coşkan ve Sibel Ayten ile
Gazete Karınca ekibinden Hasan
Özhan Ünal, Pelin Özkaptan ve
Neğşirvan Güner'e teşekkürler.